This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Twintig jaar politieke strijd rond de abortuswetgeving in België (1970-1990)

door Els WITTE,

Gewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit Brussel.

Op 3 april 1990 kwam in België de abortuswet tot stand, na een besluitvormingsproces dat nagenoeg twintig jaar in beslag had genomen en dat in menig opzicht een breuk met de politieke traditie inhield. In tegenstelling tot de overgrote meerderheid van de wetten die regeringsinitiatieven zijn, ging het ditmaal om een parlementair initiatief; de wet kwam bovendien tot stand via een meerderheid die dwars door de regeringscoalitie liep, en niet de koning bekrachtigde ze, maar wel de in Raad verenigde ministers.

Deze bijdrage is niet de eerste die over deze politieke strijd werd geschreven. De historici en politologen van de ULB en de CRISP hebben in het verleden systematisch verslag uitgebracht over verschillende fasen van de besluitvorming.[1] De eindfase analyseerden ze echter nog niet. Gezien de kennis van deze fase ons in staat stelt het historische perspectief in de ontwikkeling beter aan te geven, is een nieuw overzicht van het totale beleidsproces zeker niet overbodig, temeer daar de Franstalige studies sterke klemtonen leggen op de situatie in het Fransprekende landsgedeelte en de Vlaamse inbreng minder onder de aandacht brengen.

De toespitsing op de politieke strijd, betekent dat een aantal terreinen die met de abortusproblematiek nauw verbonden zijn, zoals de sociale, de ethische, de seksuele, de demografische en de medische, hier alleen maar als onderdelen van het politieke proces ter sprake komen. Op het psychologische terrein waagden we ons ook niet. De toepassingsfase lieten we terzijde, gezien die momenteel nog in volle ontwikkeling is. Ook op het constitutionele debat rond de plaats van de monarchie in het bestel, dat veeleer in de marge van de abortusproblematiek werd gevoerd, gingen we niet verder in.

---

(1) J. DE CLERCK, Le problème de l'avortement. CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 645; B. MARQUES-PEREIRA L'interruption volontaire de grossesse: un processus de politisation. I, CRISP, *Courrier Hebdomadaire* n° 923; II, CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* 930-931; IDEM, L'interruption volontaire de grossesse. CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 1127; IDEM, *L'avortement en Belgique. De la clandestinité au débat politique.* Brussel, 1989, 168 blz.; X. MABILLE, Le débat politique d'avril 1990 sur la sanction et la promulgation de la loi. CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 1275; H. HASQUIN, Les milieux catholiques belges, la contraception et l'avortement principalement depuis Humanae Vitae. In *Problèmes d'Histoire du Christianisme.* Brussel, 1973-74, blz. 57-83; IDEM, Situation de l'avortement sur le plan politique en Belgique, Réflexions sur l'avortement. In *Revue de l'Université de Bruxelles,* 1975, n° 2-3.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Het ligt voor de hand dat we ons bij deze analyse lieten inspireren door de benaderingen van de beleidsanalyse en van de agendabouw.[2] De levensloop van het Belgische abortusstrijdpunt kan op die manier immers bijzonder goed gevolgd worden. In een tijdspanne van amper een paar jaar (1970-1972) werd abortus uit de taboesfeer gehaald en evolueerde het item tot een politieke eis. Op een vrij spectaculaire wijze haalde het probleem vervolgens in 1973 de agenda van de regering. Zonder resultaat evenwel. Er volgde een jarenlange fase van "non-beleid" op, waarin de overheid de boot afhield en ook het parlement er niet in slaagde een consensus te vinden. In 1986 werd dat compromis wel bereikt en het resulteerde in de abortuswet van 3 april 1990. Na een korte koningscrisis voegde België zich toen, als een der laatste weliswaar, bij de landen die een verruiming van de wettelijke mogelijkheden tot abortus provocatus kennen. Nagaan onder welke invloeden deze stadia doorlopen werden, vormt de opzet van deze bijdrage, die overigens geen andere pretentie heeft dan het aangeven van de hoofdlijnen en het scheppen van een kader voor verder analytisch onderzoek.

De stof voor dit artikel konden we uit verschillende bronnen putten. Naast de gepubliceerde studies, konden we een beroep doen op de resultaten van een aantal licentieverhandelingen en jaarscripties.[3] Het onderzoek in het gedrukte bronnenmateriaal (parlementaire bronnen, pers, brochures en pamfletten) kon bovendien worden aangevuld met de gegevens die verschillende actoren[4] me mondeling hebben willen meedelen en waardoor ze me in staat hebben gesteld een blik achter de schermen te werpen.

---

(2) Voor de toepassing van deze benadering op de abortusproblematiek zie : J. OUTSHOORN, *De politieke strijd rondom de abortuswetgeving in Nederland, 1964-1984.* Den Haag, 1986, blz. 43-82.

(3) E. DECLERCQ, Verantwoordingen ten opzichte van het ongeboren leven. Taboes en prioriteiten in de Vlaamse dagbladpers, 1960-1974. VUB, onuitg. lic.verh., 1981-82 ; M. GOOVAERTS, Abortus, een historisch vergelijkende studie. VUB, onuitg. lic.verh., 1988-89 ; N. KERRINCKX, De politieke besluitvorming betreffende het abortusvraagstuk in België. Inhoudsanalytisch onderzoek van de Vlaamse dagbladpers van 1973 tot 1975. VUB, onuitg. lic.verh., 1982-83 ; M. VAN MECHELEN, Analyse van de besprekingen over het abortusvraagstuk tijdens de regering-Leburton. KULeuven, onuitg. lic.verh., 1975-76. Nuttige informatie bevatten de jaarscripties van de VUB-licentie-geschiedenisstudenten P. Cordy, H. Daelman, A. Meiresonne en E. Vinckx betreffende de abortusproblematiek in de periode 1960-1973.

(4) Ik ben de dames en heren J.J. Amy, W. Calewaert, A. De Nauw, L. De Pauw-De Veen, H. De Ridder, L. Detiège, C. Galle, K. Hemmerechts, L. Herman-Michielsens. L. Martel, A. Meynen, H. Morrens, S. Loccufier, W. Prevenier, J. Veny, E. Van Assche, J. Tyssens, T. Van Overstraeten, M. Van Tichelen en J. Vanroelen ten zeerste dankbaar voor de vraaggesprekken die ik met hen kon hebben en/of voor de informatie die ze me verstrekten. Voor het kritisch doornemen van de eerste versie van deze tekst ben ik M. Van Tichelen, L. Herman-Michielsens en H. De Ridder bijzonder erkentelijk.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

I. Van taboe tot politieke eis (1970-1972).

A. *Abortus uit de taboesfeer.*

Tot het einde van de jaren 1960 was abortus in België geheel en al omringd door angst-, schaamte- en schuldgevoelens en heerste er het grootste stilzwijgen over het onderwerp. Dat was overigens nog grotendeels het geval voor heel de geboortenregelingsproblematiek. Anticonceptiva bijvoorbeeld waren in kleinere Vlaamse steden en op het platteland tot in de jaren 1960 nog zeer moeilijk te verkrijgen. Uit een inhoudsanalyse van de Vlaamse pers blijkt duidelijk dat de kranten het abortusdebat vóór 1970 in het geheel niet voerden.[5] Radio en t.v. evenmin. Hoe gevoelig abortus toen nog steeds lag, kwam eind 1970 aan de oppervlakte, toen er een rel losbrak naar aanleiding van een BRT-radiointerview. De journalist had weliswaar niet zoveel behoedzaamheid aan de dag gelegd bij zijn woordkeuze, maar de getroffen sancties waren buiten proportie en hielden duidelijk verband met het verbreken van het stilzwijgen rond een taboe.[6] "On peut regretter qu'un sujet aussi délicat que l'avortement soit traité dans une tribune radiodiffusée touchant un large public d'auditeurs de la même manière qu'un sujet d'actualité banal", zo verwoordde *La Libre Belgique* dit ongenoegen.[7]

Dat abortus thuishoorde in het strafrecht legitimeerde mede deze taboesfeer. De art. 348 tot 353 van de strafwet van 1867 sloegen inderdaad op de destructie van de foetus met behulp van kunstmatige middelen en zowel de vrouw, de aborteur(s) als de medeplichtige(n) waren strafbaar.[8] Toen de wet van 1923 de propaganda voor anticonceptieve middelen sanctioneerde, werd ook abortus in datzelfde artikel opgenomen.[9] Een verstrakking van de wetgeving had aldus plaats. Als gevolg van de moeilijkheden bij het opsporen en bij het verzamelen van bewijzen, werd er relatief weinig veroordeeld, maar dat nam niet weg dat de vrees voor justitieel ingrijpen en de veel talrijker vervolgingen het angst- en schuldkli-

---

(5) E. DECLERCQ, a.w., blz. 138, 155, 161

(6) Nota-uitwisseling tussen dir.-gen. P. Vandenbussche, hoofdredacteur K. Goris en redactiesecretaris G. Sutterman tussen 29 oktober 1970 en 5 november 1970; Belgaberichten, 31 oktober 1970; 2 en 3 november 1970; W. Calewaert aan de Min. van Nederlandse Cultuur, 12 november 1970; Perscommuniqué BRT, 4 november 1970; open brief Humanistisch Verbond, 10 november 1970. Heel de Belgische pers wijdde aan dit incident uitvoerig aandacht. (Privé-archief H. Morrens).

(7) Un incident à la BRT. Un contrôle plus sévère sur le magazine Aktueel ?. In : *La Libre Belgique,* 3 november 1970.

(8) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 19-20; M. GOOVAERTS, a.w blz. 5-9. In het politieke abortusdebat wordt de medische definitie van abortus gebruikt, waarbij de leefbaarheid van de foetus in aanmerking wordt genomen.

(9) Kamer. Zittijd 1921-1922. Gedrukte stukken : nrs. 48, 85, 143, 145, 217, 392; Handelingen : Vergaderingen van 22, 23, 29 en 30 maart en 12 juli 1922; Senaat. Zittijd 1922-1923. Bescheiden : nr. 140; Handelingen : Vergaderingen van 29 en 30 mei 1923. *Belgisch Staatsblad,* 25-26 juni 1923. Zie ook E. DECLERCQ, a.w., blz. 24-34.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

maat in stand hielden.[10] Hoewel niet in de wet voorzien, werd therapeutische zwangerschapsafbreking ongestraft toegelaten : volgens de traditionele visie in de rechtspraak kon de noodtoestand dus worden aanvaard als het leven van de vrouw in gevaar was.[11] De foetus had m.a.w. evenwaardige rechten als de vrouw.

De wet van 1867 lag ontegenzeggelijk in het verlengde van de 19de-eeuwse burgerlijke moraal die het gezin als onaantastbare basiseenheid van de samenleving zag.[12] Een natalistische politiek lag tevens aan de basis van deze strafwet. In 1923 kwam dat overigens bijzonder goed tot uiting. Om het neo-malthusianisme, dat vóór de Eerste Wereldoorlog een zekere opgang kende,[13] af te remmen en om de aderlating, veroorzaakt door de oorlog, te compenseren trof de overheid toen maatregelen om de voortplanting te bevorderen.[14] Mede daarom sanctioneerde de wet de publiciteit voor anticonceptiva en voor abortus.

Beide wetten sloten nauw aan bij de kerkelijke visie op voortplanting en seksualiteit. In de rooms-katholieke leer[15] staat het gezinsideaal immers centraal : het huwelijk is sacramenteel en onontbindbaar en heeft de procreatie als doel. Seksualiteit en voortplanting zijn niet los te koppelen. De natuurlijke taak van de vrouw is de behoedster te zijn van nieuw leven ; het moederschap is haar ultieme levensvervulling en bestemming. Het menselijke leven ontstaat bij de conceptie ; de christelijke ethiek verplicht tot de bescherming van dit leven, waarover de vrouw geenszins naar eigen goeddunken kan beschikken. Abortus is dus een aanslag op een persoon-in-wording. Dit algemene principe moet door iedereen geëerbiedigd worden.

Zeer duidelijke richtlijnen inzake seksualiteit en voortplanting hadden de gelovigen in 1930 gekregen. In de encycliek *Casti Connubii* ondernam de paus een

---

(10) P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk in België. Ontwikkeling van standpunten en opvattingen (1900-1977).* Brussel, 1979, blz. 45-46 ; *Abortus. Analyse van de twee verslagen door de Staatscommissie voor de Ethische Problemen ingediend bij de Eerste-Minister op 15 juni 1976.* Zele, 1977, blz. 20-21.

(11) M. GOOVAERTS, a.w. blz. 85

(12) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 19-20. Voor een historische introductie op deze problematiek, zie J. VAN USSEL, *Geschiedenis van het sexuele probleem.* Meppel, 1970.

(13) J. STENGERS, Les pratiques anticonceptionnelles dans le mariage au XIXe et au XXe siècles.Problèmes humains et attitudes religieuses. In : *Revue belge de philologie et d'histoire,* 1971, nr. 4, blz. 403-482 ; P. VAN PRAAG, De opkomst van het Nieuw-Malthusianisme in Vlaanderen. In : *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis,* 1977, nr. 8, blz.197-220 ; IDEM, *Het bevolkingsvraagstuk*, blz. 20-22.

(14) Zie noot 9. D. DEWEERDT, *En de Vrouwen ? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960).* Gent, 1980, blz. 171.

(15) J.T. NOONAN, *Contraception, a history of its treatment by the catholic theologian and canonists.* Cambridge, Mass., 1964 ; J. STENGERS, a.w.; P. VAN PRAAG, Het bevolkingsvraagstuk, blz. 11-13 ; H. HASQUIN, L'Eglise, la contraception et l'avortement. Données historiques et positions des milieux catholiques belges. In : *Problèmes d'Histoire du Christianisme,* 1973-1974, nr. 4, blz. 57-117.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

actie tegen geboortenbeperking en abortus: de biologische natuurwet diende zonder meer gerespecteerd.[16] Tot in de jaren 1960 overheerste deze visie het denken over seksualiteit bij het katholieke deel van de bevolking. "Een vrouw die geen kinderen wil, is niet waardig een vrouw of mens te heten", schreef men nog in 1954.[17] Vanuit het principe dat het gezin beschermd moet worden, kwam ook de naoorlogse CVP-PSC op voor strengere bepalingen in de wet op de beteugeling van abortus.[18]

Hoe was het echter met de abortuspraktijk gesteld? In tegenstelling tot onze buurlanden beschikken we niet over studies die het verschijnsel historisch kunnen duiden.[19] Alle aanwijzingen laten wel toe te veronderstellen dat het ook in België om een zeer wijd verspreid en omvangrijk ondergronds fenomeen ging, zeker in de periode dat abortus, bij gebrek aan gemakkelijk verkrijgbare anticonceptiva, als geboortenbeperkend middel werd ingeschakeld. Zeer waarschijnlijk betrof het ettelijke tienduizenden gevallen per jaar.[20] Vrouwen uit meer geprivilegieerde sociale groepen konden doorgaans gemakkelijker een beroep doen op geneesheren, zij het dat weinig artsen hun reputatie riskeerden voor deze lucratieve ingrepen. Vanaf de tweede helft van de jaren 1960 konden deze vrouwen ook naar Groot-Brittannië reizen om daar ongestraft en in medisch verantwoorde omstandigheden te worden geaborteerd.[21] Vanaf 1967 kende Groot-Brittannië immers een gedeeltelijke depenalisering van abortus. Voor al de andere ongewenst zwangere vrouwen speelde abortus zich echter buiten de medische sfeer af. Ze deden het zelf of riepen de hulp in van aborteurs of aborteuses die, evenals zijzelf, in totaal onveilige en meestal onhygiënische omstandigheden te werk gingen. Tot diep in de jaren 1960 kon abortus dus fataal aflopen en ernstige verminkingen

(16) P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk,* blz. 43-46.

(17) Kinderen of geen kinderen?, *De Vrouw in Middenstand en Burgerij,* juni 1954, blz. 1-3, geciteerd door S. DE DONCKER, Tussen prik- en kerkklok? Een verkennend onderzoek naar de opvattingen en de rol van drie katholieke vrouwenorganisaties in het naoorlogse Vlaanderen (1945-1969). VUB, onuitg. lic.verh., 1989-90, blz. 50.

(18) Kertstprogramma 1945, opgenomen in M. VAN DEN WIJNGAERT, *Ontstaan en stichting van de CVP/PSC.* Brussel, 1976, blz. 105.

(19) Zie o.m. B. BROOKES, *Abortion in England 1900-1967.* London-New York, 1983; J. DE BRUYN, *Geschiedenis van de abortus in Nederland.* Amsterdam, 1979; L. GORDON, *Women's Body, Women's Rights: A Social History of Birth Control in America.* Harmondsworth, 1974; J. MOHR, *Abortion in America. The Origins and Evolution of National Policy, 1800-1900.* New York, 1978. F. RONSIN, *La grève des ventres. Propagande néo-malthusienne et baisse de la natalité en France (19e-20e siècles).* Parijs, 1980.

(20) Bij het hanteren van de cijfers is zeer grote omzichtigheid geboden. Het gaat meestal om ramingen en de cijfers liggen doorgaans zeer ver uiteen. Het clandestiene karakter belet overigens elke serieuze raming.

(21) *Abortus. Analyse van de twee verslagen.* blz. 18.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

veroorzaken.[22] Het was deze situatie die van abortus een medisch en sociaal probleem van volksgezondheid maakte en de voorstanders van liberalisering in staat stelde het ook aldus te presenteren. Voor de inhoud van het politieke debat was dat niet zonder belang.

Tussen wet en praktijk bestond bijgevolg een enorme kloof. Eind 1970 verzweeg men dat plots niet langer. Abortus werd een maatschappelijk probleem dat vrij bruusk aan de oppervlakte kwam en bespreekbaar werd. Voor alle Belgische kranten werd het nu een item waar belangstelling voor was ; de radio wijdde er systematisch aandacht aan en het populaire medium t.v. organiseerde er ook debatten rond.[23] We zagen eerder al dat deze grensverleggende journalistieke arbeid heel wat stof deed opwaaien. Zeer grote deining veroorzaakte echter de socialistische senator W. Calewaert, toen die enkele maanden later een voorstel tot gedeeltelijke liberalisering van de strafwet indiende, waarbij abortus tijdens de eerste vijftien weken van de zwangerschap door een gynaecoloog kon uitgevoerd worden als er sociaal- psychologische motieven waren en twee dokters ermee instemden. Het voorstel kreeg de steun van de Franstalige liberalen Risopoulos en Parmentier, de PVV-er Poma en de socialist Housiaux.[24] Hierdoor kwam het abortusprobleem nog wel niet op de politieke agenda - de Senaat nam het niet in behandeling - maar er werd nu een officieel statuut aan gegeven. Argumenten om erover te discussiëren waren voortaan aanwezig, standpunten pro en contra konden worden ingenomen. Voor het formuleren van de politieke eisen was dat van doorslaggevend belang.

B. *Factoren van verandering : de "seksuele revolutie", de vrouwenbeweging en de vrijzinnigheid.*

Over de oorzaken van deze fundamentele kentering, die zich voordien ook al in onze buurlanden had voltrokken,[25] is in de literatuur al heel wat discussie geweest.[26] Dat de economische en technologische opbloei van de jaren 1960 en de ontwikkeling van de keynesiaanse "verzorgingsstaat" aan de basis lagen, wordt in het algemeen aangenomen. In deze economische groei nam het aandeel van

---

(22) J.J. AMY, Ethische aspecten van zwangerschapsafbreking. In : C. SUZANNE, J. STUY, *Bio-ethiek. Ethische, medische en wetenschappelijke perspectieven op de morele problemen van de biotechnologie.* Brussel, 1990, blz. 67-68.

(23) E.DECLERCQ, a.w., blz. 138, 155, 161 ; zie het dossier m.b.t. de uitzendingen van het radiomagazine Aktueel in oktober 1970 (noot 6); in november 1970 werd een t.v.-debat rond abortus uitgezonden, met K.Borms als moderator (Abortus en contraceptie, *Stem der Vrouw,* januari 1971, blz. 13.)

(24) Senaat. Zitting 1970-71. Gedrukte stukken, nr. 280, 18 februari 1971.

(25) Het feit dat zowel in Frankrijk als in Nederland het debat in het openbaar gevoerd werd, mag niet onderschat worden, gezien zowel de Franse als de Nederlandse media lezers, luisteraars en vooral kijkers in respectievelijk Franstalig en Nederlandstalig België hadden.

(26) Een overzicht van deze literatuur vindt men bij J. OUTSHOORN, *a.w.,* blz. 111 e.v.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

de factor arbeid immers steeds af, zodat het duidelijk werd dat de bevolkingstoename er geen noodzakelijke voorwaarde voor was. Aan de politiek van bevolkingsaangroei werden dus belangrijke argumenten ontnomen.[27] Gezien de consumptie een noodzakelijke voorwaarde voor de regulering van de kapitaalsvorming werd, kwam het er voortaan op aan omvangrijke bevolkingsgroepen in de consumptiemaatschappij op te nemen en koopkrachtig te houden. Vrouwen gingen op die manier voor een aanzienlijk complementair inkomen zorgen, nodig om op de nieuw gecreëerde consumptiebehoeften te kunnen ingaan. De massale toetreding van de vrouw en vooral van de gehuwde vrouw tot de arbeidsmarkt had plaats.[28] Tegelijkertijd stegen ook de opleidingskansen voor meisjes en volgden dezen in grotere getale hoger en universitair onderwijs. De rol van het gezin veranderde dientengevolge grondig. De collectieve voorzieningen van de "verzorgingsstaat" en de introductie van huishoudelijke apparatuur wijzigden bovendien bepaalde gezinstaken. In het verlengde van dit 'moderniseringsproces' had de toenemende verspreiding van het kleine gezin plaats en ontstonden er ook alternatieve samenlevingsvormen.[29] Het gezin was dus niet langer de enige roeping van de vrouw. Bij grotere groepen vrouwen creëerde dit alles een streven naar grotere zelfstandigheid, wat een vruchtbare voedingsbodem voor het heroplevend feminisme werd.[30] Een ideologie gericht op gelijke kansen en op zelfbeschikking brak door. In het verlengde van het begrip welvaart groeiden ook ideeën over het welzijn, waardoor de kwaliteit van het leven centraler kwam te staan. Nieuwe lagen van jonge intellectuelen keerden daarenboven de burgerlijke waarden en de bestaande gezagsstructuren de rug toe. Een anti-autoritaire, permissievere mentaliteit liet zich voelen.

Op het seksuele gedrag had deze ontwikkeling een dusdanige invloed dat men van de "seksuele revolutie" is gaan spreken. Het begrip kwaliteit van het leven kwam op dat vlak ook centraal te staan. Seksualiteit, als een onderdeel van het fysisch en psychisch welzijn , werd losgekoppeld van huwelijk en procreatie. In het 'nieuwe gezin' bepaalden man en vrouw als gelijkwaardige partners het kinderaantal. Het op de markt brengen van de anticonceptiepil in het midden van de jaren 1960 maakte de massale verspreiding en de grotere doeltreffendheid van de anticonceptiva mogelijk.[31] Door de toename van efficiënte geboortenregeling groeide tegelijkertijd de idee dat bij falen ervan abortus moest kunnen. Meer dan ooit werd abortus een noodrem. De kwaliteit van het leven van de vrouw eiste in het abortusdebat dus eveneens haar plaats op.

---

(27) P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk,* blz. 79.

(28) E. LAMBRECHTS, *Vrouwenarbeid in België: het tewerkstellingsbeleid inzake vrouwelijke arbeidskrachten : 1930-1972.* Brussel, 1979.

(29) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 30-31.

(30) IDEM, blz. 30 ; J. OUTSHOORN, *a.w.,* blz. 110-112.

(31) P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk,* blz. 87-88 ; R. CLIQUET, R. SCHOENMAKERS, *Van toevallig naar gepland ouderschap.* Antwerpen, 1975 ; E. LAMBRECHTS, C. HENRYON, *Vruchtbaarheid en contraceptie bij jonge echtparen.* Antwerpen, 1970.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Vanuit verschillende richtingen werd het debat op gang gebracht. Al de organisaties die op een of andere manier op het gewijzigde klimaat inspeelden, namen deze taak op zich. De verenigingen voor gezinsplanning en seksuele hervorming behoorden vanzelfsprekend tot deze categorie. Ingevolge de wet van 1923 had het tot 1956 geduurd vooraleer enkele pioniers, in navolging van Nederland, in Antwerpen een afdeling van de Belgische Vereniging voor Seksuele Hervorming oprichtten.[32] Voor Franstalig België betekende de oprichting van de Brusselse Famille Heureuse in 1962 een zelfde mijlpaal. Deze vereniging kende overigens een groter succes en had ook een sterker impact.[33] Deze centra kenden navolging in andere, vooral Waalse, steden en toen rond 1970 hun activiteiten met betrekking tot de verspreiding van anticonceptiemiddelen niet langer genegeerd konden worden, werd de reeds vroeger opgerichte overkoepelende Federatie van Centra voor Geboortenregeling en Seksuele Opvoeding officieel erkend.[34] Hoewel hun hoofdaandacht naar de anticonceptie ging en de abortusproblematiek die activiteiten in het gedrang kon brengen, pleitten deze centra toch ook als eerste voor de afschaffing van de bestaande abortuswetgeving. Al bij de oprichting in 1956 behoorde de bestrijding van abortus tot de doelstellingen van de BVSH.[35]

Waren al deze centra initiatieven van actieve vrijzinnigen, toch mag men niet uit het oog verliezen dat er ook langs christelijke zijde dezelfde stemmen opgingen. Zo kwam kanunnik P. De Locht, de oprichter van Centres d'Education à la Famille et l'Amour (1959) op voor verantwoord ouderschap met behulp van moderne middelen en was hij tevens van oordeel dat ook inzake abortus de moraal zich niet mocht afschermen van de sociale realiteit. Pas als de vrouw de verantwoordelijkheid opnam, kreeg de foetus het statuut van menselijke persoon. Ook voor CEFA moest de wet dus veranderd worden en dienden de gevaarlijke en clandestiene abortussen te verdwijnen.[36]

De socialistische vrouwenbeweging vormde een tweede belangrijke factor bij het losmaken van het maatschappelijke debat. Al vóór de Tweede Wereldoorlog ijverden de Socialistische Vooruitziende Vrouwen voor gezinsplanning en in het begin van de jaren 1960 liepen ze met de bestrijding van seksuele taboes duidelijk

---

(32) De rol van W. Calewaert was hierbij van groot belang. Uit de geringe jurisprudentie leidde hij af dat men met de wet hoofdzakelijk de verspreiding uit winstbejag had willen treffen in 1923 en de wetgever niet de bedoeling had gehad sexuele voorlichting als dusdanig te verijdelen. Deze interpretatie stootte niet op verzet. P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk*, blz. 90-91.

(33) *Ibidem*, blz. 91-92 ; Vraaggesprek met M. Van Tichelen, Brussel, 15 augustus 1990.

(34) P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk*, blz. 91-92. M. Rifflet, medestichster van La Famille Heureuse, was als kabinetsmedewerkster van de minister van Volksgezondheid actief bij de realisatie van deze erkenning (Vraaggesprek M. Van Tichelen, Brussel, 15 augustus 1990)

(35) P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk*, blz. 91

(36) H. HASQUIN, L'Eglise, la contraception et l'avortement, blz. 57 e.v.; B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique*, blz. 56.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

voorop. Een actie die niet onderschat moest worden, want de SVV bereikten ca. 630.000 leden.[37] Voor de verwoording van het socialistische abortusstandpunt van de vrouwen was de SVV-stellingname bovendien van wezenlijk belang. SVV plaatste het vraagstuk niet enkel in een klassenredenering, viel de hypocrisie van het systeem aan dat vooral de minstbegoeden trof, bepleitte het recht op medische verzorging voor iedere vrouw, maar legde tevens als eerste belangengroep de band naar de autonomie van de vrouw. Gezien de vrouw de gevolgen van de ongewenste zwangerschap draagt, behoort zij als zelfbeschikkend individu alleen te beslissen. De SVV steunden weliswaar Calewaerts voorstel, maar wegens de bevoogdende rol die aan de artsen werd toegekend, werd het veel te restrictief bevonden.[38] Daarmee brachten de SVV van bij de aanvang één van de meest controversiële strijdpunten in het debat : de wens van de vrouw als criterium voor de toelaatbaarheid van abortus.

Deze machtsvraag stond ten zeerste centraal bij de "nieuwe" vrouwenbeweging. Zoals in de buurlanden ontstonden ca. 1970 ook bij ons feministische actiegroepen, zoals Dolle Mina en Marie Mineur, waarin vooral trotskistische, communistische en socialistische jonge gestudeerde vrouwen actief waren.[39] De strijd voor gelijkheid tussen man en vrouw moest zich voor hen ook op het seksuele vlak doorzetten. "Baas in eigen buik" was de slogan waarmee ze deze uitgesproken eis tot zelfbeschikking naar buiten droegen. Vrouwen die wegens ongewenste zwangerschap in een noodsituatie terechtkwamen, mochten niet onderworpen worden aan intimiderende controle en vernederende inbreuken op hun privacy en dienden in geen geval de dominantie van de doorgaans mannelijke leden van een onderzoeksteam te ondergaan. Met veel zin voor publiciteit in de media uitten de abortuswerkgroepen deze standpunten en als de eerste overkoepelende Vrouwendag in 1972 georganiseerd werd, dan was abortus een thema waar opvallend veel belangstelling voor bestond. Calewaerts voorstel betitelden deze feministen wel als een stap in de goede richting, maar ze betreurden ten sterkste dat het de volledige autonomie van de vrouw niet garandeerde.[40]

---

(37) E. DECLERCQ, a.w. blz. 29-30 ; P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk,* blz. 88.

(38) Zie bijvoorbeeld : Abortus en contraceptie, *De Stem der Vrouw,* januari 1971 ; Contraceptiva, abortus, *De Stem der Vrouw,* juni 1971 ; G. DE BLOCK, Abortus : een individueel recht, *De Stem der Vrouw,* oktober 1971 ; C. LIAGRE, Het recht op abortus, *De Stem der Vrouw,* januari 1972.

(39) Les associations féminines en Belgique. CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 621-622 ; R. VAN MECHELEN, *Uit eigen beweging. Balans van de Vrouwenbeweging in Vlaanderen 1970-1980.* Leuven, 1979 ; R. MULIER, De Vrouwenbeweging in Vlaanderen. In : *Ons Erfdeel,* 1986, nr. 2, blz. 231-238.

(40) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 127,137 ; *Abortus. Het standpunt van Dolle Mina,* s.l.s.d.; I. DEQUEECKER, *Abortus : de vrouw beslist.* Vrouw en socialisme, 19, 47 blz.; De reacties van Dolle Mina, *Het Vrije Woord,* maart 1971, blz.58 e.v.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Het was over dat laatste punt dat er geen eensgezindheid met de christelijke vrouwenbeweging bestond. Reeds in deze beginfase lieten vooral Franstalige katholieke vrouwen (Vie Féminine en de PSC-vrouwen) merken dat ze ver verwijderd stonden van de traditionele katholieke moraal. Evenals CEFA hechtten ook zij belang aan verantwoord ouderschap maar ze aanvaardden abortus alleen in uiterste nood.[41] Zij waren het ook die de idee van verplichte onthaalstructuren in het debat brachten : een team van deskundigen moest de vrouw begeleiden, haar op de hoogte brengen van alternatieven en haar kennis van anticonceptiva verbeteren.[42] Hoewel deze standpunten veel minder ver gingen dan deze van de socialistische en de radicale vrouwenbeweging, waren ze hoe dan ook toch gericht op de verandering van de abortuswetgeving.

In vrijzinnige en maçonnieke milieus heerste eveneens een overtuigd pro-legaliseringsklimaat. Sociale problemen zoals gezinsplanning en abortus waren in de beslotenheid van de loges en vooral van de gemengde Droit Humain-loges al lang vóór 1970 bespreekbaar geweest[43] en sommige loges steunden ook metterdaad initiatieven inzake seksuele hervorming. Dezelfde mentaliteit kwam ook tot uiting in de Centre d'Action Laïque, het Humanistisch Verbond en La Pensée et les Hommes.[44] Het merendeel van deze voorstanders van legalisering waren overigens afgestudeerden van de ULB-VUB, zodat het niet hoeft te verwonderen dat deze universiteit(en) zich reeds in een vroeg stadium in het debat mengde(n). Ter ondersteuning van Calewaerts voorstel organiseerde het Centre de Sociologie al in maart 1971 een symposium over het onderwerp ; een jaar later werd opnieuw een colloquium georganiseerd, waarop ook progressieve christenen werden uitgenodigd.[45] De vrijzinnigen brachten weer andere ideologische elementen in het abortusdebat. Vanuit de rationalistische vooruitgangsideologie bepleitten ze het recht van de mens om de natuur te beheersen. Respect voor de kwaliteit van

---

(41) H. HASQUIN, Problémes éthiques : un monde catholique très divisé. *La Pensée et les Hommes,* 1977-78, blz. 315-317 ;

(42) Ze lieten zich hierbij inspireren door Franse Jezuïeten die deze idee in hun tijdschrift verdedigden. Zie H. HASQUIN, Problèmes éthiques, blz. 315.

(43) Uit archiefonderzoek blijkt dat reeds in de periode 1925-1935 de problematiek ook in sommige loges van het Groot Oosten aan de orde was, naar aanleiding van de wet van 1923. Zie ook *Histoire de la Fédération belge du Droit Humain.* II. Brussel, 1982, blz. 197 e.v. Voor meer gegevens over de Belgische vrijmetselarij in de 20e eeuw, zie H. DETHIER, Vrijzinnigheid, vrijmetselarij en lekenbewegingen. In : K. DOBBELAERE, e.a., *België en zijn Goden. Kerken, religieuze groeperingen en lekenbewegingen.* Leuven-Antwerpen, 1985, blz. 31-72.

(44) B. MARQUEZ-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 33, 117 ; R. JOLY, Affrontement d'aujourd'hui et de demain en morale quotidienne. In : *Valeurs laïques, Valeurs religieuses.* Brussel, 1985, 135 blz.; Abortus, *Het Vrije Woord,* maart 1971.

(45) J. DE CLERCK, Le problème de l'avortement. CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 645, blz. 10 ; Avortement et contraception. Colloque des 11 et 12 mars 1971. In : *Revue de l'Université de Bruxelles,* 1972, 3 ; Réflexions sur l'avortement. In : *Revue de l'Université de Bruxelles,* 1975, 2-3.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

het leven was een waarde die het algemeen belang diende. Vanuit de humanistische moraal moest de nadruk gelegd worden op de individuele verantwoordelijkheid en de persoonlijke beslissing. Ook in geval van abortus moest de zelfbeschikking van de vrouw dus centraal staan. Staatsinterventie in de privésfeer van de mens was overigens ontoelaatbaar. De pluralistische maatschappijopvatting vereiste niet dat deze zienswijze aan iedereen opgedrongen moest worden, maar wel dat ze getolereerd moest worden.[46] De vrijzinnige definitie van abortus, in termen van individuele gewetensvrijheid, werd aldus eveneens geïntroduceerd.

Via deze vrijzinnige milieus en vooral via de afgestudeerden van de ULB-VUB kwam het debat ook op gang bij een aantal groepen die beroepshalve met abortus geconfronteerd werden. Naast een aantal advocaten, die te maken kregen met de voor vrouwen vernederende vervolgingen en veroordelingen en vanuit morele en sociale verontwaardiging reageerden,[47] waren het vanzelfsprekend vooral gynaecologen en huisartsen die nu ook het stilzwijgen doorbraken. Zij waren het immers die rechtstreeks zagen hoe de clandestiene abortus de gezondheid van vrouwen ondermijnde. Onder invloed van de standpunten geuit op buitenlandse congressen, de publikatie van deze bevindingen in binnenlandse vaktijdschriften en de visie van de World Health Organisation, die het begrip gezondheid had uitgebreid tot sociaal-psychische indicaties, definieerde een (beperkt) aantal artsen abortus nu expliciet als een wanhoopsdaad in een existentiële noodsituatie, oordeelde dat de arts ook in die gevallen tot plicht had het leven van de vrouw veilig te stellen en dus tot hulpverlening moest overgaan.[48] Enkel de meest radicalen onder hen waren van mening dat de wens van de vrouw voldoende was. Ervoor bevreesd dat de rol van de arts zou herleid worden tot die van technicus, wilde de meerderheid abortus echter laten afhangen van hun eigen moreel oordeel en in staat blijven abortus af te wijzen.[49] Maar tot welke categorie ze ook behoorden, voor het doorbreken van het taboe was het van het grootste belang dat artsen er openlijk over congresseerden, zij het op academisch niveau, en enkelen onder hen, zoals de Naamse dr. W. Peers er openlijk voor uitkwamen dat ze abortussen

(46) La revendication laïque et féministe, in B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 31-46.

(47) Vraaggesprek Prof. Dr. Em.W. Calewaert, Brussel, 22 augustus 1990.

(48) Abortus pro en contra. Colloquium Professionele Vereniging voor Huisartsen. In : *Belgisch Tijdschrift voor Geneeskunde,* 1971, 24 k., 1230-1268 ; *Avortement et Contraception.* Colloque Institut de Sociologie, ULB, Brussel, 1972 ; J. COHEN, P. HUBINONT, J. NICOLAS, R. PALMER, Libéraliser ou légaliser l'avortement ? Les expériences des pays étrangers. *Concours médical,* 1972, 94, kol. 3631-3634 ; *Abortus. Ronde Tafel-discussie.* Brussel, 29 maart 1973. Nationale Belgische Bond voor Geesteshygiëne, s.l. s.d. 45 blz.;

(49) Abortus pro en contra ; zie o.m. M. THIERY, Abortus provocatus, Medisch-technische aspecten. In : *Belgisch Tijdschrift voor Geneeskunde,* blz. 1233 e.v. Eenzelfde discussie had ook in Nederland plaats Cfr. J. OUTSHOORN, *a.w.,* blz. 116 e.v.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

uitvoerden.[50] Alle voorstanders van de liberalisering overtraden echter de officiële richtlijnen van de Orde van Geneesheren. Zich beroepend op de moederschapsideologie - alle vrouwen zijn van nature moeders - en op de regels van de traditionele medische deontologie - eerbied voor het leven vanaf de conceptie - konden er volgens de Orde alleen strikt medische redenen ingeroepen worden om tot abortus te kunnen overgaan. In de eerste helft van 1971 werd dit standpunt opnieuw geformuleerd en aan al de leden meegedeeld.[51]

Tot slot van het overzicht van de componenten van het pro-legaliseringsfront dat zich in de tweede helft van de jaren 1960 had gevormd en in 1970-71 volop in de openbaarheid kwam, dient zeker op de interferenties tussen de verschillende groepen gewezen te worden. Al deze militante legaliseringsvoorstanders ageerden namelijk meestal vanuit meerdere organisaties tegelijkertijd, zodat men eigenlijk van een (beperkt) netwerk kan spreken. Enkele voorbeelden ter illustratie. W. Calewaert was er zowel als advocaat, als overtuigde vrijzinnige en als stichtend lid van de BVSH bij betrokken. V. Dille was een SVV-prominente én actief BVSH-bestuurslid. De stichters van La Famille Heureuse - advocaten, geneesheren en historici - waren allen ULB-anciens en actief in de vrijzinnige en/of maçonnieke milieus. W. Peers en J. Boute kwamen eveneens uit de Geneeskundefaculteit van de ULB, terwijl de ULB-gynaecoloog Snoeck bedrijvig was in het Brusselse Sint-Pietershospitaal. Toen in juni 1970 de tweetalige Belgische Vereniging voor Wetgeving van Abortus werd opgericht, hoeft het dan ook niet te verwonderen dat we dezelfde kleine kern van pioniers terugvinden : W. Peers, W. Calewaert en de vrijzinnige gerechtsjournalist Ph. Toussaint. De meeste van deze voorstanders van het eerste uur hadden bovendien contact met een politieke partij. Dat gold uiteraard voor de vijf indieners van het wetsvoorstel, maar ook voor de dokters Peers en Boute, die PCB- leden waren en voor militanten uit de vrouwenbeweging zoals V. Dille, M. Schroeyens, M. Van Hemeldonck en M. Rifflet, die lid waren van de BSP-PSB. In welke mate hun partij de acties van deze individuele actoren in de beginfase ondersteunde, is de vraag die in de volgende paragraaf zal gesteld worden. Wijzen we er nog op dat het voor het debat niet zonder betekenis was dat een aantal van deze militanten gezagsvolle functies bekleedden en sterke instellingen zoals de SVV, de ULB en haar ziekenhuizen achter zich hadden. Tegen de stroom oproeien was in deze beginfase zeker niet gemakkelijk, vooral niet omdat de tegenstanders het probleem in hoge mate personaliseerden en niet nalieten de militanten te stigmatiseren.[52]

---

(50) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 27 ; I. DEQUEECKER, *a.w.*, blz. 29

(51) *Ibidem,* blz. 38-39.

(52) W. Calewaert over de reacties die hij kreeg bij de indiening van zijn voorstel : "Dit initiatief werd beschouwd als een soort satanische oprisping van een gevaarlijk verdwaalde. In bepaalde politieke middens werd ik ostentatief gemeden. Voor bepaalde functies werd ik volledig moreel onbekwaam geacht". In : *Het Vrije Woord,* mei 1990, blz. 7.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

C. *De reactie van de politieke wereld.*

De nieuwe openheid omtrent seksualiteit en het feit dat verschillende belangengroepen de behoefte tot liberalisering van abortus hadden omgezet in politieke eisen, hadden tot gevolg dat ook de partijen het probleem aanpakten en het probeerden in te passen in hun ideologie. Voor de communistische partij stelde dat weinig problemen. In de communistische landen was abortus immers al zeer lang aan de clandestiene en criminele sfeer onttrokken. Communistische artsen, advocaten en feministen hadden er geen moeilijkheden mee om, met de steun van hun partij, de zelfbeschikking van de vrouw als richtlijn te nemen. Vanaf het begin van het debat nam de KPB-PCB dan ook consequent dit radicale standpunt in en hielden haar parlementsleden er daarna strak aan vast.[53]

De socialistische partij profileerde zich weliswaar minder radicaal, en telde ook overtuigde traditionalisten zoals A.Vranckx in haar rangen, maar distantiëerde zich toch geenszins van haar actieve militanten. We zagen al dat de vrouwenbeweging het politieke debat resoluut in de richting van de liberalisering stuwde en toen de linkerzijde in de jaren 1960 terug aan invloed won, nam ze inzake abortus dezelfde standpunten in. Via *Links, Combat,* de ABVV-vrouwen en de feministische actiegroep Gelijk loon, Gelijk werk, werden de socialistische mannen met de vrouweneisen geconfronteerd. Centraal in hun abortusdiscours stonden de sociaal-medische en de klassenaspecten en inzake eindverantwoordelijkheid zat men op dezelfde lijn als de feministen : de vrouw besliste. [54] Ofschoon de BSP-PSB in deze periode nog weinig gevoelig was voor de vrouwenemancipatie en de feminisering van de partij nog steeds afgewezen werd, ondervond W. Calewaert geen tegenkanting bij de partijtop. Zowel de voorzitter als M.A. Pierson en J. Van Eynde steunden zijn initiatief,[55], zoals ze voordien trouwens ook hun steun hadden gegeven aan G. Cudell toen deze een voorstel tot het vrijgeven van anticonceptiva had ingediend.[56] Dat de partij belangstelling had voor het probleem, daarvan getuigde ook het feit dat er in het partijprogramma van oktober 1971 sprake was van de

---

(53) Reeds in februari 1973 diende het communistische kamerlid N. Dinant een dergelijk wetsvoorstel in (Kamer. Zitting 1972-73. Gedrukte stukken, nr. 483).

(54) *Links,* 20 februari 1971 ; M. VAN HEMELDONCK, Contraceptie en abortus, *Links,* 29 april 1972 ; IDEM, Abortus uit het strafrecht schrappen, *Links,* 31 januari 1973 ; S. PERRE, Seksualiteit en maatschappij. In : *Socialistische Standpunten,* juni 1971 ; Gewenste kinderen, gelukkige kinderen. In : *Socialistische Standpunten,* februari 1973 ; Interview met M. Van Tichelen, Brussel, 15 augustus 1990 ; Het gewenste ouderschap. Motie van het Aktiekomitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk, 1972. Zie ook M. NAUWELAERTS, Wat zoudt ge zonder 't vrouwvolk zijn ? In : *Vooruitlopen op het Vlaamse socialisme. 25 jaar Links.* Leuven, 1984 blz. 127-137.

(55) Vraaggesprek met Prof. Dr. Em. W. Calewaert, Brussel, 22 augustus 1990.

(56) G. Cudell diende in 1968 in de Kamer een dergelijk voorstel in. W. Calewaert volgde in 1970 in de Senaat. Het werd niet in behandeling genomen. P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk,* blz. 103.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

strijd tegen de seksuele vooroordelen en tegen de discriminatie, o.m. inzake abortus.[57]

Hoewel de PVV-PLP zich vanaf 1961 had opengesteld voor katholieke liberalen en haar vrijzinnig imago enigszins had afgezwakt, bleken militante vrijzinnigen als Poma en Risopoulos in het bestuur en aan de basis toch heel wat medestanders van een open, individualistische moraal in een pluralistische samenleving te hebben. In 1971 verklaarde de partij zich voorstander van liberalisering, zij het dat de absolute vrijheid van de vrouw niet aanvaard werd en de ingreep alleen binnen nauwkeurig aangegeven grenzen kon gebeuren.[58] In mei 1972 werkte men in het kader van het Blankenbergse PVV-congres zelfs een concreet voorstel uit. Abortus kon als de fysische of psychische gezondheid van de vrouw in gevaar was en artsen een positief advies gaven.[59]

De CVP-PSC daarentegen doorbrak in deze periode nog niet officieel het stilzwijgen rond abortus, maar dat nam niet weg dat men in traditionele katholieke politieke kringen goed wist waaraan men zich te houden had. Reeds in december 1971, dus in de beginfase van de maatschappelijke discussie, hadden de bisschoppen het kerkelijke standpunt opnieuw bepaald. Inzake gezinsplanning hadden ze de kerkelijke leer ondertussen wel enigszins afgestemd op verantwoord ouderschap m.b.v. 'natuurlijke' middelen maar met betrekking tot abortus bleef het standpunt onwrikbaar. Abortus moest in het strafrecht blijven en slechts in geval van conflict tussen de vrouw en de foetus, mocht de vrouw voorgaan.[60] De Gentse bisschop Van Peteghem hield zich ook op dat punt aan het traditionele kerkelijke standpunt [61] en werd daarin bijgetreden door Pro Vita, een belangengroep die als onmiddellijke reactie op de indiening van het wetsvoorstel in juli 1971 werd opgericht en geen enkele indicatie, ook niet de medische, aanvaardbaar achtte. Volgens Pro Vita hield elke vorm van liberalisering van abortus het verval van de samenleving in, ondermijnde ze het gezin en betekende ze de teloorgang van de christelijke moraal. Sociale hulp aan zwangere vrouwen in nood gold als de enige oplossing voor het probleem.[62] De discussie onder theologen was ondertussen ook begonnen - *Kultuurleven* en *Kerk en Leven* publiceerden er verschillende artikels over - en R. Troisfontaines profileerde zich daarbij als de toonaangevende

(57) *Ibidem,* blz. 103.

(58) *Ibidem,* p. 106; B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 88.

(59) Over dit PVV-Congres, zie: W. PREVENIER, *Frans Grootjans aan het woord. Terugblik in zorg en hoop.* Willemsfonds-Liberaal Vlaams Verbond, 1990, blz. 22-23; Interview met senator L. Herman-Michielsens, Knokke, 1 augustus 1990.

(60) P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk,* blz. 86-87, 128; Verklaring van de Belgische bisschoppen over abortus, 15 december 1971. In: *Katholiek Archief,* 1971, 26.

(61) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 54-55; H. HASQUIN, L'Eglise, la contraception et l'avortement, passim.

(62) Interviews met de HH. Sprengers (Pro Vita) en Magnus, februari-maart 1990. In bijlage weergegeven door E. Vinckx, a.w.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

verdediger van het orthodoxe katholieke standpunt.[63] De katholieke artsen reageerden eveneens. Ze wilden dat de strafwet gehandhaafd bleef en aanvaardden enkel de medische indicatie, maar bepleitten wel een verbetering van de kennis over anticonceptiva, ten einde groter kwaad te voorkomen.[64] Het was die laatste visie die door de partij zou overgenomen worden.

Standpunten die van deze traditionalistische visie afweken, werden niet gedoogd. En toch werden ze geuit. We hadden het al over de visie van de CEFA en van de PSC- en MOC-vrouwen. De Mouvement Ouvrier Chrétien nam aanvankelijk trouwens gelijkaardige standpunten in en ook de PSC-Jongeren opteerden voor de versoepeling van de wet, eveneens gekoppeld aan onthaalstructuren. Langs Vlaamse kant ging men kennelijk minder ver, maar bij de CVP-Vrouwen en -Jongeren vielen toch ook genuanceerde stellingen te beluisteren.[65]Uit het conflict tussen De Locht en de bisschoppen konden al deze progressieve katholieken echter afleiden dat voor de katholieke gelovigen geen enkele vorm van liberalisering bespreekbaar was.[66]Van bij het begin van het debat werd deze groep dus in het defensief gedrongen. Door het anti-abortusprincipe als het enige humane voor te stellen en de bescherming van de foetus als verankerd in de Westerse beschaving, had dit traditioneel christelijke standpunt bovendien een brede aantrekkingskracht in de hele samenleving. Voor de CVP-PSC werd het dan ook het strijdpunt bij uitstek om te laten zien wat een christelijke politiek precies inhield.

Nu het probleem dus ook in katholieke politieke kringen stof tot discussie was geworden, kan zonder meer geconcludeerd worden dat abortus ca. 1972 in de aandacht van alle besluitvormers was geraakt. Voor de verdere ontwikkeling van de politieke strijd was deze fase dan ook cruciaal. Al de betrokken actoren hadden zich namelijk openlijk gemanifesteerd en duidelijke eisen geformuleerd. Radicale feministen, communisten en linkse socialisten stonden aan de zijde van even radicale vrijzinnigen, terwijl gematigder liberalen de brug wilden slaan naar de progressieve christenen. Allen kwamen ze in botsing met diegenen die strak vasthiel-

---

(63) P. ANTOINE, Abortus en eerbied voor het leven. In : *Streven,* 1971-1972, 25 ; Th. BEEMER, Abortus provocatus en de waarde van het menselijk leven. In *Tijdschrift voor Theologie,* 1970, 10 ; M. CHRISTIAENS, De Belgische abortuswetgeving in de beklaagdenbank. In : *Kultuurleven,* 38, 1971 ; B.J. DE CLERQ, De oorsprong van de mens. In : *Kultuurleven,* 1971, 38 ; G. DOOGHE, Demografische aspecten van de abortuspraktijken. In : *Kultuurleven,* 1971, 38 ; A. LEYNEN, De legende van het kind. In : *Tijdschrift voor Theologie,* 1970, 10 ; M. RENAER, Abortus als probleem van de medische beroepsethiek. In : *Kultuurleven,* 1971, 38 ; *Kerk en Leven,* januari en februari 1971 ; M. VAN LOOK, Abortus en de wet. In : *Kultuurleven,* 1971, 38 ; R. TROISFONTAINES, Faut-il légaliser l'avortement ? In : *Nouvelle Revue Théologique,* 5, blz. 489-512.

(64) *Abortus : verslagen en discussies.* Internationaal congres van de Belgische Geneesherenvereniging Sint-Lucas. Brussel, oktober 1971, 235 blz.

(65) J. DE CLERCK, Le problème de l'avortement, blz. 18 ; H. HASQUIN, Problèmes éthiques, blz. 314-318 ; B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 60 ;

(66) Conflict over het CEFA, *Katholiek Archief,* 1973, 28 ; Conflict tussen centrum voor gezinspastoraal en Waalse bisschoppen. In : *De Standaard,* 6 december 1972.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

den aan de traditionele katholieke leer of er veel begrip voor opbrachten. De meest controversiële argumenten in het debat waren bovendien ook al aan de oppervlakte gekomen : de legalisering op sociale indicatie, de eis dat de vrouw alleen hoort te beslissen, het existentiële noodcriterium, het monopolie van de artsen, de band tussen falende anticonceptie en abortus, en de rol van verplichte onthaalstructuren.

II. Abortus kortstondig op de politieke agenda (1973).

Had het weinig tijd in beslag genomen om de depenalisering van abortus het statuut van politieke eis te laten verwerven, in een nog veel sneller tempo bereikte deze eis de politieke agenda van de regering. Een ontwikkeling die moet gezien worden tegen de achtergrond van een mobilisatie-actie op vrij grote schaal die plaats had tijdens een regeringscrisis, zodat de actievoerders efficiënt druk konden uitoefenen.

A. *De katalysator : de zaak Peers.*

Op 18 januari 1973 werd dr. W. Peers ervan beschuldigd driehonderd abortussen te hebben verricht in de Naamse provinciale kliniek en werd hij in voorlopige hechtenis genomen. Om het abortusprobleem in de publieke belangstelling te brengen en er een actie rond te organiseren, bood deze arrestatie een meer dan uitstekende gelegenheid. Deze arts, die bekend stond als een zeer sociaal bewogen humanist, met veel zin voor verantwoordelijkheid, was een actief voorstander van de verspreiding van anticonceptiemiddelen en had er geen geheim van gemaakt in sociale gevallen te aborteren. De klacht zelf betrof een mentaal gehandicapte.[67]

Al wie zich voordien in het pro-legaliseringsdebat had laten horen, reageerde.[68] Dolle Mina, de SVV, de CGSO, de ULB en de VUB, verschillende BSP-PSB-federaties, de KPB-PCB, de ABVV-vrouwen, de Jong Socialisten, het Willemsfonds, de PVV-vrouwen, de Brusselse liberalen, allen betuigden hun steun aan W. Peers en kwamen op tegen de vervolging van artsen die in zijn geval verkeerden. De MOC, Vie Féminine, de Jeunes Sociaux Chrétiens en P. De Locht herhaalden eveneens hun standpunt. De actie werd zorgvuldig gecoördineerd, want Peers' vrienden, onder wie de ULB-gynaecoloog Hubinont, De Locht en de advocaat R. Lallemand, richtten een Comité op dat voor een toenemende mobilisatie zorgde. Een petitieactie ten gunste van Peers' vrijlating werd georganiseerd, evenals een betoging in de straten van Namen. Niet zonder succes. De communistische feministe N. Di-

(67) B. MARQUES-PEREIRA, L'Interruption volontaire, 923, blz. 10 e.v.; IDEM, *L'avortement en Belgique,* blz. 28-31 ; M. VAN HEMELDONCK, *Abortus uit het strafrecht,* blz. 3.

(68) La mobilisation de 1973, B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 923 ; F. ROELS, Dr. Willy Peers, *Links,* 31 januari 1973 ; Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zittijd 1972-73. Handelingen, 20 februari 1973, blz. 851-860 ; *La Cité,* 27-29 januari 1973.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

nant had het in de Kamer over 10.000 manifestanten en in drie weken tijd werden 250.000 handtekeningen verzameld. In navolging van het Franse voorbeeld deed het Comité ook een oproep tot diegenen die bij abortus betrokken waren geweest. Tweehonderd artsen en achthonderd vrouwen maakten hun naam bekend. De artsen reageerden ook collectief. Toen Peers niet onmiddellijk vrij kwam, lieten de dokters van het ULB-VUB-ziekenhuis Brugman openlijk weten dat ze, evenals W. Peers, abortussen uitvoerden. Het Medisch Comité van de Brusselse universitaire ziekenhuizen protesteerde bovendien tegen het standpunt van hun Orde en ook een aantal artsen van het Gentse AZ steunden Peers.[69]

De deining die deze actie veroorzaakte, gaf een verscherping van de reacties van de tegenstanders te zien. Op 28 januari 1973 kwamen de bisschoppen opnieuw naar buiten met hun standpunt.[70] In *Kerk en Leven* protesteerde men heftig tegen de mobilisatie, die als volksbedrog werd afgedaan.[71] Tegen P. De Locht namen de bisschoppen nu hardere maatregelen : de UCL werd ertoe aangezet hem uit zijn aalmoezeniersfunctie te verwijderen. Ook als CEFA-vertegenwoordiger had hij afgedaan.[72] Pro Vita greep de zaak Peers eveneens aan om zich radicaler op te stellen. Er ontstond in zijn schoot een studiecentrum dat zich op de verspreiding van zeer geëngageerde informatie ging toeleggen : "L'amalgame, le mensonge, l'argument d'autorité, le dénigrement, le mépris de l'adversaire, le manichéisme, l'appel au sentiment volent ainsi au secours du traditionalisme religieux", schrijft M. Marquès-Perreira terecht.[73] De Orde van Geneesheren ten slotte oordeelde het midden februari eveneens nodig het vroeger ingenomen standpunt te herhalen.[74]

Abortus stond begin 1973 dus volop in de brede openbare belangstelling. De media brachten nauwgezet verslag uit van de mobilisatie en van de tegenacties. Een krant als *De Standaard* bijvoorbeeld publiceerde in deze periode gemiddeld één artikel per dag over abortus.[75] Radio en t.v. volgden.[76] Getuige de opiniepei-

---

(69) Standpunten van de faculteit geneeskunde VUB en ULB, *Stem der Vrouw,* januari 1973 ; Motie Raad van Beheer VUB, 30 januari 1973 (Archief Raad van Beheer, VUB); Artsen horen niet thuis in betogingen. In : *De Standaard,* 7 maart 1973 ; Artsen AZ Gent staan achter Dr. Peers. In : *Het Laatste Nieuws,* 15 februari 1973 ; ULB-nota over abortus. In : *De Standaard,* 22 maart 1973.

(70) Verklaring over abortus van Rooms-katholieke bisschoppen van België, *Katholiek Archief,* 1973, blz. 412-427 ; H. HASQUIN, L'Eglise, passim ; *Belgische bisschoppen. Verklaring over abortus.* Brussel, LICAP, 1973, 18 blz.

(71) *Kerk en Leven,* 15 februari 1973, blz. 15 ; 1 maart 1973, blz. 5 ; 8 maart 1973, blz. 3.

(72) CEFA verliest mandaat, *Katholiek Archief,* 28, 1973, k.840-842 ; Bisschoppen ontnemen CEFA-mandaat om abortusstellingname. In : *De Standaard,* 18 april 1973.

(73) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 55 ; J. DE CLERCK, Le problème de l'avortement, blz. 16.

(74) IDEM, Le problème de l'avortement, blz. 16.

(75) N. KERRINCKX, a.w., blz. 145 e.v., 225 e.v.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

ling die UNIOP in februari 1973 organiseerde, had de zaak Peers kennelijk ook een groot bewustmakend effect : de overgrote meerderheid van de ondervraagden sprak zich uit voor een wijziging van de abortuswetgeving.[77] Kortom, door de mobilisatie rond de zaak Peers, was de abortusproblematiek als politiek item volledig doorgebroken ; de verschillende standpunten waren scherper omlijnd geworden en de ontstane druk maakte het voor de politici duidelijk dat de problematiek niet langer te ontwijken viel.

B. *Abortus onderwerp van regeringsonderhandelingen.*

De actie van het parket tegen dr. Peers, en dus ook heel de campagne, viel bovendien samen met de regeringscrisis en -formatie van januari 1973.De gewestvorming en het Schoolpact zorgden voor zware problemen en de drie "traditionele partijen" wilden ten zeerste tot een vergelijk komen.[78] De mobilisatie rond de zaak Peers kwam dan ook hoogst ongelegen. Men zocht bijgevolg vrij eensgezind naar procedures om de kwestie te neutraliseren.

Gemakkelijk was dat niet, want de standpunten lagen ver uit elkaar. De BSP-PSB had zich officieel solidair verklaard met Peers. Om gezondheids- en sociale motieven en verricht door artsen was abortus voor deze partij aanvaardbaar. Het recht op gezinsplanning werd eveneens sterk beklemtoond.[79] Aan het vrijgeven van anticonceptiemiddelen hechtte de partij dan ook veel belang. Bij de indiening van zijn abortuswetsvoorstel had Calewaerts strategie er trouwens in bestaan om alleszins de liberalisering van anticonceptiva af te dwingen.[80] De liberale partij had, zoals we zagen, een eigen abortusvoorstel klaar en was ook een fervent voorstandster van de afschaffing van de wet van 1923. Voor de CVP-PSC daarentegen was abortus een zeer onwelgevallige zaak. Een officieel standpunt had ze nog niet ingenomen - dat kwam er pas op 28 februari 1973 - maar de stellingen lagen nagenoeg vast. De bisschoppen hadden de katholieke mandatarissen immers niet in het ongewisse gelaten. De progressieve katholieken vormden een minderheid, gezien de opiniepeilingen te zien gaven dat 70% van het katholieke electoraat zich

(76) Zo organiseerde de BRT-TV-Nieuwsdienst een enquête-reportage over het abortusprobleem op 27 februari 1973 ; aansluitend daarbij zond men een Confrontatie-programma uit (Educatieve Dienst) op 28 maart 1973 (BRT-Jaarverslag. Dienstjaar 1973, blz. 65,83). De radio wijdde er in maatschappelijke programma's eveneens regelmatig aandacht aan (Vraaggesprek L. Martel, Bestuursdirecteur BRT, 14 augustus 1990.)

(77) C. REBUFFAT, L'opinion publique devant le problème de l'avortement. In : *Revue de l'Université de Bruxelles,* 2, 1975, blz. 299-308 ; Abortusopiniepeiling. In : *De Standaard,* 28 februari 1973 ; Opiniepeiling bevestigt strekking naar liberalisering. In : *Het Laatste Nieuws,* 2 maart 1973.

(78) T. LUYKX, M. PLATEL, *Politieke geschiedenis van België.* 2. Van 1944 tot 1985. Antwerpen, 1985, blz. 623-640.

(79) J. DE CLERCK, Le problème de l'avortement, blz. 15 ; *Le Peuple,* 22 januari 1973 ; Legalisatie van abortus. In : *Links,* 3 maart 1973.

(80) Vraaggesprek met Prof. Dr. Em. W. Calewaert. Brussel, 22 augustus 1990.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

verzette tegen abortus voor andere dan strikt medische redenen.[81] Voor de CVP-PSC bleef abortus dus liefst onbesproken. Onder druk van het pro-legaliseringsfront was ze echter verplicht het stilzwijgen te verbreken. Ze trad in het voetspoor van de katholieke artsen en stelde zorgvuldig toegepaste anticonceptie als de oplossing van het abortusprobleem voor. Evident was dit geenszins. In katholieke kringen was men immers nog verdeeld over de vraag of er over geboortenbeperking überhaupt moest voorgelicht worden. De bisschoppen hadden het enkel over verantwoord ouderschap met behulp van "natuurlijke middelen" en vooral in de Caritas-instellingen lag deze kwestie nog erg gevoelig. Om de liberalisering van abortus van de agenda te kunnen afvoeren, was het echter opportuun het probleem in termen van een inadequaat gebruik van anticonceptiemiddelen te stellen. Het gemeenschappelijke standpunt van de CVP-PSC hield dan ook in dat abortus enkel toegelaten was als het leven van de vrouw in gevaar was ; de afname van het aantal clandestiene abortussen moest worden gestimuleerd door betere adoptiemogelijkheden, opvang voor ongehuwde moeders en een betere kennis en verspreiding van anticonceptiemiddelen.[82]

Gezien de drie partijen dus akkoord waren over het vrijgeven van de anticonceptiva, kwam dit punt expliciet in het regeerakkoord. In vage termen had men het ook over de abortuswet : de minister van Justitie zou een ontwerp voorbereiden. De liberaal Vanderpoorten diende er zich mee in te laten. Op Volksgezondheid kwam de CVP-er De Saeger, die bijgevolg het anticonceptiebeleid onder zich zou krijgen.[83]

Midden juni 1973 kwam er schot in de liberalisering van de anticonceptiemiddelen. Rond het bouwfonds van de vrije scholen waren ernstige spanningen gerezen en de socialistische coalitiepartner had deze kwestie aangegrepen om ook de abortusproblematiek terug ter sprake te brengen. Er kwam een globaal vergelijk, waarbij de abortuskwestie naar een latere datum werd verschoven, maar de anticonceptiewet nog vóór het zomerreces tot stand gebracht zou worden. Tijdens de marathon-zittingen van 28 en 29 juni 1973 werd de wet met nagenoeg algemeenheid van stemmen aangenomen.[84] De CGSO hadden het voortaan minder moeilijk, maar van een echt anticonceptiebeleid kwam weinig in huis. De katholieke regeringspartner droeg er zorg voor dat het onderwerp met de nodige schroom behandeld bleef.[85]

---

(81) C. REBUFFAT, a.w., blz. 305

(82) CEPESS-Documenten, 1973-74, 3, blz. 50-57 ; J. DE CLERCK, a.w., blz. 17.

(83) T. LUYKX, M. PLATEL, *a.w.*, blz. 630-631 ; 639 ; H. HASQUIN, Situation de l'avortement sur le plan politique en Belgique. In : *Revue de l'Université Libre de Bruxelles,* 1975, 2-3, blz. 270 ; V. JACOBS, *L'avortement en Belgique.* Brussel, 1980, blz. 18-19.

(84) Kamer. Zitting 1972-73. Handelingen, 28 juni 1973.

(85) De voorstanders van de liberalisering van abortus zullen de CVP deze politiek later verwijten. L.Herman-Michielsens deed zulks alleszins openlijk (*Knack,* 18 oktober 1989, blz. 14-15).

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Minister Vanderpoorten werkte ondertussen aan een voorontwerp inzake abortus. Om zijn tekst "aanvaardbaar te maken voor een zo groot mogelijk aantal landgenoten"[86] zwakte hij het liberale voorstel gevoelig af: enkel als de gezondheid van de vrouw in gevaar was, de foetus een ernstig gebrek vertoonde en de zwangerschap het gevolg was van verkrachting of incest en twee artsen erin toestemden, was abortus acceptabel. Over sociaal-psychologische motieven werd niet langer gesproken. De CVP liet echter weten dat dit voorontwerp niet aanvaardbaar was.[87] De voorstanders van de liberalisering vonden het daarentegen totaal voorbijgestreefd. De SVV keurde het openlijk af, evenals de socialistische partijkrant *Le Peuple*.[88] Ondertussen dienden de communiste Dinant, de liberaal Risopoulos en de socialist Pierson in het parlement voorstellen in die verder gingen dan Calewaerts voorstel.[89] Een duidelijker afwijzing van Vanderpoortens voorontwerp konden ze niet geven.

Vanderpoortens poging om via een zeer gematigd voorontwerp de kwestie te neutraliseren was dus mislukt. Voor de CVP-PSC ging het te ver; voor de socialisten niet ver genoeg. Liberalen noch socialisten hadden er echter een crisis voor over. De zaak was ondertussen enigszins uit de openbare belangstelling weggeëbd en Vanderpoorten had ook een belangrijke tegemoetkoming verkregen vanwege de magistratuur. Uit gesprekken met de Procureurs-generaal resulteerde de stopzetting van vervolgingen gedurende vier jaar.[90] Buitenparlementaire actiegroepen werd zo de politieke wind uit de zeilen genomen, maar tegelijkertijd ontstond er op die manier een permissief klimaat dat de abortusproblematiek tijdens de volgende jaren in sterke mate zou beïnvloeden.

III. Een lange periode van "non-beleid" (1974-1986).

A. *De afhoudingsstrategie van de regeringen en de mislukking van de parlementaire initiatieven.*

Uit de vorige fase kon worden afgeleid dat vooral de CVP-PSC het abortusprobleem totaal ongeschikt vond voor besluitvorming, maar dat de partij er tevens heel wat voor over had om de kwestie uit de politieke arena te houden. Toen de driepartijenregering-Leburton in 1974 ten val kwam en de CVP-PSC in de nieuwe

(86) Kamer. Zittijd 1972-73. Handelingen, 20 februari 1973, blz. 860; B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 87.

(87) Vraaggesprek met senator L. Herman-Michielsens, die toen kabinetmedewerkster van minister Vanderpoorten was. Knokke, 1 augustus 1990.

(88) J. DE CLERCK, a.w., blz. 20-23; B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique* blz. 88.

(89) IDEM, blz. 88; Senaat. Zittijd 1972-73. Gedrukte stukken, 20 februari 1973, nr. 94; 22 maart 1973, nr. 163; Kamer. Zittijd 1972-73. Gedrukte stukken, 21 februari 1973, nr. 483.

(90) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 92.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

coalitie onder leiding van L. Tindemans een meer centrale rol verwierf - de socialisten waren uit de coalitie verdwenen[91]- werd deze lijn dan ook aangehouden. Om het openbare debat uit te stellen, het strijdpunt te laten afkoelen en het te depolitiseren werd het probleem afgeschoven naar deskundigen (artsen, juristen, academici). Het klassieke middel van de pacificatiedemocratie, met name de "encommissionering", werd dus ingeschakeld. De oprichting van een Staatscommissie voor de Ethische Problemen werd in de regeringsverklaring opgenomen. Ze kreeg de opdracht de abortuskwestie te bestuderen als onderdeel van een veel ruimere ethische problematiek.[92]Een langdurige behandeling werd dus in het vooruitzicht gesteld. De samenstelling van de Ethische Commissie gebeurde eveneens volgens de geplogenheden van de pacificatiedemocratie : de dosering lag in het verlengde van de toenmalige politieke machtsverhoudingen. Het aantal militante voorstanders van de liberalisering was zeer beperkt - uit CGSO-kringen bijvoorbeeld telde men slechts een enkel lid[93]- de katholieken waren in de meerderheid, zij het dat er naast fervente tegenstanders[94] ook een paar progressieve vrouwen werden in opgenomen[95]. De vrijzinnige groep bestond zowel uit gematigde als uit meer radicale leden. De mannen overheersten in alle groepen.

Het eindrapport dat de Ethische Commissie twee jaar later indiende[96], was om verschillende redenen belangrijk. Op de eerste plaats omdat het in de kaart speelde van de voorstanders van de vertragingsstrategie. De Commissie kwam namelijk niet tot een eensgezind standpunt, waardoor ze de regering argumenten bezorgde om de beslissing uit te stellen. Dat er bijzonder interessant studiewerk was verricht, relevante informatie was verzameld en openbaar gemaakt, kon echter geenszins ontkend worden. Uit deze discussie kwam weliswaar naar voren dat alle leden gewonnen waren voor een wetswijziging, maar de voorstanders van een gedeeltelijke depenalisering (sociaal-psychologische indicatie als criterium, inspraak van de arts, voorafgaandelijke raadpleging door een onderzoeksteam) behaalden slechts een zeer krappe meerderheid van dertien leden. De andere twaalf wilden alleen maar de therapeutische abortus uit de strafwet halen, waarbij het begrip

(91) T. LUYKX, M. PLATEL, *a.w.*, blz. 653-665.

(92) *Ibidem*, blz. 662 ; *Belgisch Staatsblad*, 17 december 1974, blz. 1502 ; *Abortus. Analyse van de twee verslagen*, blz. 95-96 ; B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 930, blz. 6-16, blz. 42.

(93) Ibidem ; Naamlijst van de leden van de Staatscommissie voor de Ethische problemen. In : *Abortus. Analyse van de twee verslagen*, blz. 95-96.

(94) De KULeuven-hoogleraar H. Van den Berghe en de UCL-hoogleraar Mevr. Muelders-Klein waren de woordvoerders van deze groep. (Vraaggesprek met senator L. Herman-Michielsens, toenmalig lid van de Commissie. Knokke, 1 augustus 1990)

(95) De dames Van Raemdonck-Beetz en Dalcq-De Poorter, aangeduid door de PSC, gaven hun goedkeuring aan het meerderheidsrapport. Zie : M. VAN RAEMDONCK, La voie de la responsabilité. In : *La Revue Nouvelle*, december 1976, blz. 555-556.

(96) *Abortus. Analyse van de twee verslagen door de Staatscommissie voor de Ethische Problemen ingediend bij de Eerste Minister op 15 juni 1976.* Zele, 1977, 100 blz.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

gezondheid objectiveerbaar moest zijn. Het meerderheidsrapport daarentegen introduceerde het begrip "mens in nood", vertrok daarbij van de algemene levenssituatie van de vrouw en nam elementen van sociaal-psychologische aard in aanmerking. Dat binnen deze visie een vergelijk met christenen mogelijk was, toonde het meerderheidsrapport eveneens aan. Door een opvangteam verplicht te stellen, werd het compromis door twee christelijke vrouwen aanvaard. Maar anderzijds versterkte het eindresultaat in hoge mate de positie van de radicale tegenstanders. Dat zij binnen de katholieke stroming een overtuigende meerderheid bezaten, kwam nu ontegensprekelijk naar voren. Het minderheidsstandpunt werd van nu af dan ook de basis voor de officiële stellingname van de CVP-PSC. Een expertengroep onder leiding van P. Harmel bevestigde dit een jaar later[97]. De uitschakeling van het progressieve standpunt was daarmee een vaststaand feit geworden.

Ondertussen had de regering het rapport van de Ethische Commissie ter bespreking overgemaakt aan de Senaat.[98] En ook dat was van groot belang voor de verdere afwikkeling van het dossier. Om de eis uit de weg te kunnen gaan, schoof de regering hem nu af naar het Parlement. Als afspiegeling van de samenleving, moest in dat orgaan naar een consensus worden gezocht en de Senaat diende haar reflectiefunctie terzake te vervullen. De Verenigde Commissies van Justitie en Volksgezondheid begon in 1977 met werkzaamheden die niet minder dan veertien jaar in beslag zouden nemen. De regeringen die na 1977 gevormd werden bleven deze afhoudingsstrategie alle trouw. Telkenmale werd er verwezen naar de verdeeldheid die tot gevolg had dat het Parlement de taak had "de kwestie met eerbiediging van de gewetensvrijheid van eenieder te behandelen"[99]. De geringe kans tot slagen die parlementaire initiatieven in het Belgische systeem bezitten,[100] liet echter telkens voorzien dat er van een snelle wetswijziging niet veel in huis zou komen, temeer omdat de standpunten ver uit elkaar bleven liggen.

Overschouwt men het geheel van parlementaire activiteiten uit deze periode,[101] dan kan men van een echte wildgroei spreken. Tussen 1973 en 1983 werden er niet minder dan 39 voorstellen ingediend, 20 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers en 19 in de Senaat. Dit hoge aantal had vanzelfsprekend te maken met het feit dat de partijen meestal in beide Kamers tegelijk bedrijvig waren én met de herindieningsprocedure die na elke parlementsontbinding moest worden gevolgd. Dat er twee categorieën voorstellen waren, verklaarde mede het hoge aan-

(97) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 64, 95-96.

(98) *Ibidem,* blz. 95.

(99) Deze passus werd opgenomen in de regeringsverklaring van 7 juni 1977. Geciteerd door M. GOOVAERTS, a.w., blz. 95.

(100) W. VAN SCHOOR, L'initiative des parlementaires en matière législative, CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 685, 1974, 27 blz.; n° 659, 1974, 30 blz.

(101) Een overzicht van deze parlementaire initiatieven vindt men in B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 1127, blz. 39 e.v. De auteur geeft ook systematisch de verwijzingen naar de Gedrukte Stukken van Kamer en Senaat.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

tal : naast de eigenlijke voorstellen tot wetswijziging, werden er ook voorstellen tot opschorting van het justitiële ingrijpen ingediend. De hoofdoorzaak van deze wildgroei resulteerde echter vooral uit het gebrek aan eensgezindheid tussen de partijen. Elke partij met een sterke vrijzinnige kern deed namelijk eigen voorstellen. Dat gold dus zowel voor de communisten, de socialisten, de liberalen als het FDF/RW.

Spitst men de aandacht vervolgens toe op de grootste twee partijen, de liberale en de socialistische, dan kan de situatie aldus geschematiseerd worden. De PVV-PLP zette heel de periode door de eerder aangenomen strategie verder : het zoeken naar een vergelijk met gematigde katholieken rond een weinig vergaand voorstel. In 1978 diende senator L. Herman-Michielsens een voorstel in dat de radicalen afdeden als het minderheidsstandpunt van de Ethische Commissie, ook al werd de WHO-definitie voor het begrip gezondheid gebruikt.[102] K. Poma volgde met een gelijkaardig voorstel in de Kamer. Dat L. Herman-Michielsens het initiatief nam, hoeft weinig verwondering te wekken. Als voorzitster van de PVV-Vrouwen was ze in 1972 al betrokken geweest bij de formulering van het liberale voorstel, als kabinetsmedewerkster van minister Vanderpoorten had ze zich eveneens met de problematiek ingelaten en ze was lid geweest van de Ethische Commissie.[103] Als senator zette ze de traditie van Vanderpoorten voort en bouwde binnen haar partij aldus een gezagvolle reputatie op in deze materie.

Een heel andere evolutie maakte de socialistische partij mee. Die trad alsmaar radicaler op. We zagen al hoe Pierson Calewaerts voorstel omboog tot een standpunt dat de autonomie van de vrouw beter tot haar recht liet komen. Als reactie op het zeer gematigde liberale standpunt wilden de socialisten tegen het einde van de jaren 1970 verder gaan. De partij vond het pas verkozen Antwerpse, feministische kamerlid L. Detiège bereid deze taak op zich te nemen. Haar voorstel voorzag nu in de afschaffing van alle strafwetbepalingen inzake abortus, ten einde zoveel mogelijk te kunnen inspelen op de maatschappelijke evolutie terzake.[104] R. Lallemand, van wie de betrokkenheid bij de abortusproblematiek als vrijzinnig Brussels advocaat bekend was geworden, had ondertussen zijn intrede als PS-senator gedaan en hij werd vervolgens initiatiefnemer van een gelijkaardig radicaal voorstel in de Senaat.[105] Toen de parketten opnieuw begonnen te vervolgen, dienden beide socialistische parlementsleden eveneens een opschortingsvoorstel in :

---

(102) B. MARQUES-PEREIRA neemt het standpunt van de tegenstanders over (*L'avortement en Belgique,* blz. 972 ; L'nterruption volontaire, 930, I, blz. 36), L. Herman-Michielsens zelf deelde mee dat er geen twijfel over bestond dat zij het WHO-standpunt op het oog had en dat ook in de motivering van het voorstel had laten verstaan. (Vraaggesprek met L. Herman-Michielsens. Knokke, 1 augustus 1990).

(103) Naamlijst van de leden. In : *Abortus. Analyse van de twee verslagen,* blz. 95.

(104) Kamer. Zitting 1977-78, 18 januari 1978, nr. 240. Vraaggesprek met staatssecretaris L. Detiège. Brussel, 3 augustus 1990

(105) B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 930, blz. 33-35 ; IDEM, *L'avortement en Belgique,* blz. 101.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

gedurende een periode van twee jaar zou er niet vervolgd worden als een arts de abortus uitvoerde.[106]

In het begin van de jaren 1980 was de situatie zo geëvolueerd dat er zich in de Kamer een zekere consensus begon af te tekenen rond het opschortingsvoorstel van L. Detiège. Kamerleden van ECOLO, FDF/RW, KPB-PCB schaarden zich erachter maar de liberale rangen bleken verdeeld. Deze laatste factor belette echter niet dat het voorstel in de Commissie aanvaard werd, maar had wel mede tot gevolg dat er in de plenaire zitting nipt geen meerderheid werd bereikt.[107] Verschillende PVV-en PRL-ers bleven vasthouden aan de strategie van L. Herman-Michielsens. Gesteund door deze uitslag deed L. Detiège in maart 1982 een nieuwe poging. De opschorting werd nu afgezwakt tot één jaar. Dezelfde constellatie trad op. Ditmaal stemden er meer liberalen mee, de PSC-er J.-L. Thys, die als Jongerenvoorzitter al een progressief standpunt had ingenomen, onthield zich, samen met de VU-er H. Schiltz, maar het blok tegenstemmers van CVP, PSC, VU, PRL en PVV bleef met 104 tegen 97 stemmen in de meerderheid.[108]

Met de mislukking van deze poging werd dus opnieuw een fase afgesloten, waarin de achtereenvolgende regeringen de grootste terughoudendheid inzake de abortuswetgeving aan de dag hadden gelegd, maar er in het Parlement een grote activiteit was ontplooid, zonder dat die echter in een wetswijziging resulteerde. Onder welke invloed deze ambigue en complexe "non-decision"-fase tot stand was gekomen, is de probleemstelling die we in de volgende paragrafen zullen trachten te behandelen.

B. *De rol van de abortuspraktijk en van het vervolgingsbeleid.*

Was de kloof tussen de abortuspraktijk en de strafwet voorheen al zeer groot, tussen 1974 en 1986 nam die reusachtige afmetingen aan. Vanaf het begin van de jaren 1970, toen de introductie van bepaalde methodes de poliklinische hulpverlening mogelijk maakte en er via de Stichting Medisch Verantwoorde Zwangerschapsonderbreking in Nederland een heel netwerk van abortusklinieken ontstond, steeg het "abortustoerisme" naar het buurland, dat gegarandeerd straffeloos was, op een spectaculaire wijze. In 1975 bijvoorbeeld telde men 12.000 abortussen uitgevoerd op Belgische vrouwen en de abortusklinieken over de grens draaiden na verloop van tijd haast uitsluitend op Belgisch cliënteel.[109]

---

(106) Kamer. Zitting 1981-1982. Gedrukte stukken, nr. 20/1 ; Senaat. Zitting 1981-82. Gedrukte stukken, nr. 30/1.

(107) Voor de analyse van de stemmingen, zie B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 1127, blz. 13-16 ; 22.

(108) Ibidem, blz. 17-19, 22.

(109) J. OUTSHOORN, a.w. blz. 173-174 ; *Abortus. Analyse van de twee verslagen,* blz. 18

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

De afspraak die met de Procureurs-generaal gemaakt was, leidde ertoe dat bepaalde ziekenhuizen er nu min of meer openlijk voor uitkwamen dat de ingreep er gebeurde. Gedekt door de ULB, zette de groep artsen onder leiding van Prof. Hubinont de activiteiten verder in het Brusselse Sint-Pietersziekenhuis en aan de vooravond van de Vrouwendag van 1976, die in het teken van de abortuseis stond, verklaarden zes onder hen de voorbije drie jaar 1.822 abortussen te hebben uitgevoerd. Een getuigenis die vooral in katholieke kringen veel ophef veroorzaakte.[110] Verschillende van de door Snoeck en Hubinont opgeleide gynaecologen zetten de strijd tegen de clandestiene abortussen ook elders voort. Dat was onder meer het geval voor dr. J.J.Amy die, toen de VUB een eigen academisch ziekenhuis kreeg, daar tewerkgesteld werd. De Raad van Beheer van deze universiteit steunde hem daarin ten volle.[111]In Namen, Baudour en Luik werd de ingreep eveneens vrij openlijk in ziekenhuizen verricht. Over de omvang van de praktijk in andere ziekenhuizen, tasten we in het duister. Volgens verschillende gezaghebbende getuigenissen[112] was het echter een publiek geheim dat er in het AZ van de Leuvense universiteit en in andere katholieke ziekenhuizen eveneens geaborteerd werd om andere dan strikt medische redenen. Wat wel vast staat is dat talrijke gynaecologen, huisartsen en CGSO vrouwen doorverwezen naar ziekenhuizen die er geen geheim van maakten. Bij het uitvoeren van de abortus namen deze ziekenhuisdiensten gewoonlijk wel een aantal voorzorgen: een overleggroep hielp de vrouw bij het nemen van de beslissing, bij minderjarigen was de toestemming van de ouders verplicht en bij gehuwde vrouwen die van de echtgenoot. Het aandeel van de ziekenhuizen in het totaal aantal uitgevoerde abortussen schommelde in de eerste helft van de jaren 1980 rond 25%.[113]

In navolging van Nederland werden er vanaf ongeveer 1975 ook bij ons poliklinische abortuscentra opgericht. De initiatiefnemers kwamen uit de gekende pro-legaliseringsmilieus : ULB-VUB-artsen, CGSO-medewerkers, militanten uit de feministische en de vrijzinnige beweging. In het verlengde van de 1968-mentaliteit waren ze allen overtuigde voorstanders van de groepspraktijk. Het ging hier dus

(110) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 40 ; L'interruption volontaire, 930, blz. 20 ; *Le Soir,* 6 november 1976.

(111) Bij de veroordeling van geneesheren van het AZ-VUB verklaarde de Raad van Beheer van de VUB op 8 februari 1983 steeds op de hoogte te zijn geweest van het uitvoeren van abortus in het AZ, de nodige infrastructuur daartoe ter beschikking te stellen en de geneesheren moreel en daadwerkelijk te steunen. Uittreksel uit de notulen, 18 februari 1983, Raad van Beheer VUB, 18 februari 1983 (Archief VUB, Secretariaat Raad van Beheer); Beheerraad van VUB steunt abortuspolitiek AZ-Jette. In : *De Morgen,* 26 februari 1983.

(112) Zowel het VU-parlementslid dr. Peeters, VU-senator De Beul en de Gentse hoogleraar Vermeersch verklaarden zulks openlijk. CVP : Stemming over abortus zo lang mogelijk uitstellen. In : *De Morgen,* 27 februari 1989 ; Vraaggesprek met E. Vermeersch. In : *De Morgen,* 24 juni 1989 ; Vraaggesprek met A. De Beul, *Knack,* 15 november 1989.

(113) B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, II, 930, blz. 20 ; IDEM, L'avortement en Belgique, blz. 157 ; P. VAN PRAAG, Poliklinische abortering van Belgische vrouwen in Nederland, *Bevolking en Gezin,* 2, 1978, blz. 275-279.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

uitsluitend om vrijwilligers zodat er zich in deze centra geen gewetensproblemen bij het personeel konden voordoen, wat in de ziekenhuizen wel het geval kon zijn. De doelstellingen van deze centra waren duidelijk : in het vooruitzicht dat de bestaande verboden wettelijk opgeheven zouden worden, voorzag men in de nodige hulpverleningsstructuren. In 1979 functioneerden er acht centra ; in 1982 waren het er al zeventien. Ze waren voornamelijk in Brussel en in een aantal Waalse steden gevestigd, maar vanaf 1980 telde Gent ook een Kollektief. In het midden van de jaren 1980 had bijna de helft van alle ingrepen in deze abortuscentra plaats. Het feit dat deze centra, na voorafgaande gesprekken, de eindverantwoordelijkheid steeds bij de vrouw legden, geen culpabiliserend onderzoek instelden en een zekere gelijkwaardigheid in de verhouding tussen de arts en de vrouw nastreefden, verklaarde hoofdzakelijk deze toename.[114]

In de loop van enkele jaren was er met andere woorden een totaal nieuwe sociale realiteit ontstaan. Een spectaculaire afname van het aantal onveilige clandestiene abortussen had plaats en ook het "abortustoerisme" naar Nederland daalde gevoelig (4.800 in 1985 tegen 12.000 in 1975). Het uitvoeren van de ingreep werd ook in België hoe langer hoe meer als legitiem ervaren. Een grote groep vrouwen - minimum 15.000 per jaar[115]- was er immers direct bij betrokken. Het was mede deze gewijzigde realiteit die de druk op het politieke milieu om tot een besluit te komen, verhoogde. De radicalisering van de wetsvoorstellen vond er eveneens zijn oorsprong in : een wet die geen rekening hield met de praktijk in de abortuscentra, werd niet langer realistisch geacht. Vasthouden aan abortus in de erkende ziekenhuizen, was in die optiek volledig achterhaald. In de strijd tussen de gematigde en de radicale voorstanders van de liberalisering speelde deze factor dan ook een aanzienlijke rol.

Het maatschappelijk-politieke bewustmakingsproces werd nog versneld doordat deze centra zich tegelijkertijd gingen toeleggen op het verstrekken van precieze informatie. Ze zetten op die manier de traditie van de Ethische Commissie verder. Op basis van de individuele dossiers werden rapporten opgesteld en artikels gepubliceerd.[116] Iemand als M. Vekemans bijvoorbeeld verrichtte in dit op-

---

(114) *La pratique de l'avortement en Belgique.* GACEHPA, Brussel, 1981 ; La pratique médicale de l'avortement. Annexe IV in B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 157-159 ; M. GOOVAERTS, a.w., blz. 135.

(115) M. VEKEMANS, B. VERHAEGEN, Enquête sur le nombre d'interruptions volontaires de grossesse pratiquées en Belgique en 1985. In : *Revue médicale Bruxelles,* 1987, 8, blz. 21-25.

(116) Ook de ziekenhuisdokters gingen over tot de opstelling van dergelijke analyses, zodat men momenteel over heel wat rapporten beschikt. We geven er hier slechts een aantal : R. CLIQUET, M. THIERY, Abortus provocatus. In : *Bevolking en Gezin,* 1985, nr. 2, blz. 121-140 ; *La pratique de l'avortement en Belgique,* GACEHPA, Brussel, 1981 ; *La réalité et la pratique de l'avortement en Belgique. Enquête réalisée par le GACEHPA,* Brussel 1987 ; M. TEMMERMAN e.a., Profiel van de aanvragen voor vrijwillige zwangerschapsafbreking in een Brussels ziekenhuis in 1984, M. SCHEYS, ed., *Vrouwenstudies 1.* Brussel, 1988,

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

zicht baanbrekend werk. Een aantal verkeerde vooronderstellingen werden op die manier weerlegd. Zo kon men aantonen dat abortus, in tegenstelling tot wat de tegenstanders beweerden, niet vooral een zaak was van ongehuwde of van egoïstisch ingestelde vrouwen, maar dat het hoofdzakelijk om gehuwde en gescheiden vrouwen ging en hun motieven vooral ingegeven waren door sociale, relationele en financiële omstandigheden. "Lichtzinnige beslissingen" bleken hoge uitzonderingen te zijn. Ook geloof en kerkelijkheid speelden niet echt een rol. De cijfers evenaarden het landelijke gemiddelde : een overgrote meerderheid van de vrouwen zegden gelovig te zijn en een vierde praktizeerde. Het gebrek aan kennis en aan efficiënt gebruik van anticonceptiemiddelen bleek tevens in hoofdzaak aan de basis te liggen van de meeste aanvragen. Dat er in de CGSO, de ziekenhuizen en de abortusklinieken zoveel aandacht geschonken werd aan het anticonceptiebeleid vond daarin zijn oorzaak.

Voor het abortusdebat in het algemeen en voor het onderbouwen van de eis tot legalisering in het bijzonder, was het vrijgeven van deze informatie van grote betekenis. Aan de voorstanders van een radicale hervorming werden stevige argumenten bezorgd. Ze konden met de cijfers in de hand aantonen dat de voorstellen die de gezondheidsindicatie tot uitgangspunt namen, slechts op een zeer klein percentage van de gevallen sloegen. Hun pleidooi voor een veel meer open anticonceptiebeleid dat, zoals we al zagen, afgeremd was geworden, werd er eveneens door ondersteund.

Op de politici en meer bepaald op de parlementsleden die bij het debat betrokken waren, liet deze praktijk en de informatie erover zeker de nodige sporen achter. Maar dat was kennelijk ook het geval voor bredere groepen in de samenleving. De opiniepeilingen toonden dat alleszins aan. Zowel de pers, de ULB, als het ministerie van Volksgezondheid en zijn studiecentrum onder leiding van Prof. Cliquet, onderzochten systematisch de evolutie van de publieke opinie terzake.[117] In de loop der jaren werd alsmaar duidelijker dat de overgrote meerderheid van de bevolking de bestaande strafwet als voorbijgestreefd beschouwde en de groep

---

blz. 93-98 ; M. VEKEMANS, B. DOHMEN, Etude statistique des avortements pratiqués en 1979 dans un centre belge non-hospitalier. In : *Revue médicale Bruxelles,* 1981, nr. 2, blz. 851-864 ; M. VEKEMANS, B. VERHAEGEN, Enquête sur le nombre d'interruptions volontaires de grossesse pratiquées en Belgique en 1985. In : *Revue médicale Bruxelles,* 1987, nr. 8, blz. 21-25 ; C. VERHEYE, M. THIERY, R. CLIQUET, Zwangerschapsonderbreking bij Belgische vrouwen in Nederland. In : *Tijdschrift voor Geneeskunde,* 1982, nr. 38, blz. 47-55. Nederland beschikt ter zake over een basiswerk : E. KETTING, *Van misdrijf tot hulpverlening. Een analyse van de maatschappelijke betekenis van abortus provocatus in Nederland.* Brussel/Alphen a.d. Rijn, 1978, 413 blz.

(117) G. DOOGHE, L. VANDERHEYDEN, *Bevolking en publieke opinie.* Brussel, 1974 ; C. REBUFFAT, L'opinion publique devant le problème de l'avortement, a.w.; P. VAN PRAAG, *Het bevolkingsvraagstuk,* blz. 85 ; ISCOP, L'avortement et l'opinion en Belgique, PP, 13 april 1978 ; P.-H. CLAEYS, N. LOEB-MAYER, Les partis devant l'avortement, CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 962 ; IAO in opdracht van Knack, maart 1978, *Knack,* 3 maart 1978 ; SOBEMAP, in opdracht van Le Soir, 19 september 1989 ; M. GOOVAERTS, a.w., blz. 115-120.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

van voorstanders van de liberalisering omwille van sociaal-psychische motieven toenam en uiteindelijk ook ging overheersen. Ook in katholieke kringen constateerde men een grotere morele tolerantie dan voorheen,[118] ook inzake abortus. Het duidelijkst uitte zich dat in de katholieke vrouwenbeweging. Bepaalde groepen van CVP-Vrouwen manifesteerden zich nu openlijk. Militante feministen zoals W. Demeester hadden zich op het einde van de jaren 1970 al uitgesproken voor de sociaal-psychische indicaties ;[119] een enquête uitgevoerd door Vrouw en Maatschappij in 1984 liet daarenboven zien dat de overgrote meerderheid van de ondervraagden voor een wetswijziging waren, meer dan de helft voor een beperkte verruiming van de wettelijke mogelijkheden en een niet onbelangrijk gedeelte voor de liberalisering.[120]

Hoe groter de bewustwording van de publieke opinie is, des te moeilijker wordt het voor de politici om aan een uitstelpolitiek te blijven vasthouden. De talrijke parlementaire initiatieven en het radicaler worden van de standpunten bevestigde ook in dit geval de juistheid van de stelling. Want zoveel was duidelijk : in de eerste helft van de jaren 1980 kon abortus als politieke eis niet langer gemarginaliseerd worden. De poging rond het voorstel-Detiège bewees het.

Van de zijde van de magistratuur kwam er in deze periode eveneens de nodige druk op het politieke milieu. We zagen al welk effect de wapenstilstand die minister Vanderpoorten had gesloten, bereikte. De overgrote meerderheid van de parketten nam een afwachtende en neutrale houding aan en schorste voorlopig de behandeling van de dossiers. Een feitelijke toestand van liberalisering werd in het leven geroepen, waardoor de hierboven geschetste praktijk zich kon ontwikkelen. De voorstanders van de afhoudingsstrategie waren er eveneens bij gebaat, gezien ze niet langer onder druk konden gezet worden door de publieke opinie. Dat de abortuseis bij regeringsformaties niet op de agenda kwam, was er mede het gevolg van.

Vanaf 1978 werd door de magistratuur aan het akkoord getornd. Reeds in de zomer van 1977 stelde de Procureur-generaal van het Hof van Beroep van Brussel, M. Van Honsté, vast dat de regering geen gevolg gaf aan het verslag van de Ethische Commissie en achtte hij het dus niet raadzaam zich van vervolgingen te onthouden. Vanaf februari 1978 begonnen de inbeschuldigingstellingen opnieuw. Minister Van Elslande kon de Procureurs-generaal andermaal overhalen de verdachten niet voor de rechtbanken te dagen. Begin 1981 meldde Van Honsté de minister van Justitie dat de toepassing van de strafwet zou gevorderd worden en Procureur-generaal F. Dumont wees er tijdens de openingszitting van het Hof van Cassatie eveneens op dat de rechtbanken de wet moesten toepassen, ook al betrof het een

(118) J. BILLIET, K. DOBBELAERE, Naar een desinstitutionalisering van de christelijke zuil. In : K. DOBBELAERE, e.a., *België en zijn Goden,* blz. 129-164 ; K. DOBBELAERE, De katholieke dominant, Ibidem, blz. 209-238.

(119) Zie o.m. het interview van W. Demeester in *Humo,* 27 juli 1978, blz. 21.

(120) M. GOOVAERTS, a.w., blz. 121.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

aan te passen wet. Er werd opnieuw overgegaan tot vervolgingen en tot het inleiden van processen. Vanaf september 1981 tot diep in de jaren 1980 volgden er verschillende processen : Hubinont, Amy, Van Haelen, Leleu, Moonen, Wildemeersch, de Brusselse en Gentse abortuscentra, etc. Het was duidelijk dat de magistratuur deze houding aannam omdat ze bij gebrek aan wetgeving voor een impasse stond. Veel wijst er echter op dat M. Van Honsté het politieke milieu er op deze manier ook wou toe aanzetten zijn verantwoordelijkheid op te nemen en dus via deze processen druk wou uitoefenen op het Parlement en de regering.[121]

De impact van dit vervolgingsbeleid was inderdaad niet gering. Ziekenhuisartsen en abortuscentra grepen naar beschermende maatregelen en de doorverwijzing naar Nederland in moeilijke gevallen, nam opnieuw toe.[122] Voor de dokters en de teams van de abortuscentra waren de huiszoekingen, de ondervragingen, de vervolgingen en de processen hoogst onaangenaam. Zo meldde bijvoorbeeld de decaan van de Faculteit Geneeskunde aan het Bureau van de Raad van Beheer van de VUB dat de inbeslagname van dossiers "manu militari" was gebeurd en dr. J.J. Amy door het bezoek van het parket onder zware psychische druk stond.[123] Het intimiderend effect van het gerechtelijke optreden speelde dus zeker een rol. Vooral de abortuscentra waren immers zeer kwetsbaar. Maar het stelde anderzijds het pro-legaliseringsfront in staat om rond deze vervolgingen en processen opnieuw te mobiliseren. Acties zoals die rond dr. Peers, die de tegenstanders graag uit de politieke arena wilden houden, konden herhaald worden. Een efficiënt pressiemiddel was met andere woorden voorhanden. De opschortingsvoorstellen en de pogingen rond de voorstellen van L. Detiège lagen dan ook alle in het direct verlengde van dit justitiële ingrijpen.

Door dit optreden van de magistratuur konden de voorstanders bovendien een aantal argumenten opnieuw bovenhalen, waaronder de toename van de vrees voor clandestiene abortussen en de eis tot bescherming van bona fide artsen. Gezien niet in alle rechtsgebieden op dezelfde wijze vervolgd werd, konden er ook beschuldigingen van willekeur worden geuit.[124] Dat bepaalde rechters het begrip noodtoestand nog steeds op een zeer strikt traditionele manier invulden, wekte eveneens de verontwaardiging op van de voorstanders. De 'toestand van wetteloosheid' gaf ten slotte ook voedsel aan fundamentele juridische en politiek-ideologische redeneringen : de rechtsstaat kwam er immers door in het gedrang.

---

(121) Ibidem, blz. 67-70 ; B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 1128.

(122) Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990.

(123) Uittreksel uit de notulen. Bureau van de Raad van Beheer, 8 december 1982, blz. 2 (Archief VUB, Raad van Beheer. Secretariaat). Dergelijk optreden herhaalde zich in 1985. Zie de briefwisseling van Prof. Dr. J.J. Amy met Prof. Dr. W. Gepts, vertegenwoordiger bij de Orde der Geneesheren, maart 1985 (Privé-archief, J.J. Amy, Brussel).

(124) M. GOOVAERTS, a.w., blz. 77 ; 84. Voor een overzicht van het vervolgingsbeleid : Bijlage 2, in Senaat. Zitting 1988-89. Voorstellen van wet betreffende zwangerschapsafbreking. Verslag namens de Verenigde Commissies, blz. 192-201.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

C. *De pressiegroepfunctie van het Comité pour la Suspension des Poursuites en matière d'interruption de Grossesse.*

In het licht van de evolutie van de politieke strijd rond abortus in deze periode en in de volgende decisieve fase, is het ontstaan en de werking van het Comité pour la Suspension des Poursuites en matière d'interruption de Grossesse - Komitee voor de Opschorting van de Vervolgingen inzake Zwangerschapsonderbreking van doorslaggevend belang geweest. Om dat aan te tonen kan op de eerste plaats verwezen worden naar de vrij verwarde situatie die er in het pro-legaliseringsfront aan de vooravond van zijn oprichting begin 1978 bestond. Verschillende belangen- en actiegroepen waren in Brussel, Wallonië en Vlaanderen actief, zonder dat hun activiteiten gecoördineerd werden. Om efficiënt druk uit te oefenen op de politici hadden ze het allesbehalve gemakkelijk gezien de meeste buiten de kaders van de besluitvorming opereerden. Van een eensgezind optreden naar de publieke opinie en de politieke wereld toe was nog weinig sprake. Een even ongecoördineerd optreden trof men bij de voorstanders van legalisering in de partijen en in het Parlement aan. Voor een overkoepelende pressiegroep lag dus een uitgestrekt werkterrein open : belangengroepen dienden met elkaar in contact gebracht te worden en hun mobilisatieacties op elkaar afgestemd, in een periode van "non-beleid" moest de abortuseis permanent onder de aandacht van de publieke opinie gehouden kunnen worden en achter de schermen dienden de betrokken politici bewerkt te worden, in de hoop dat ze hun onderlinge verschillen opzij zouden kunnen schuiven en tot een consensus zouden komen.

Achteraf beschouwd kan men stellen dat het Comité al deze pressiegroepfuncties met niet aflatende ijver en op een deskundige wijze heeft vervuld. De directe aanleiding tot de oprichting op 30 april 1978 was het begin van de hervatting van de rechtsvervolgingen. Twee feministische vrouwen, Monique Rifflet en Monique Van Tichelen namen het initiatief. Beiden waren uitstekend geplaatst om de taak op zich te nemen. Ze kenden de netwerken van het pro-legaliseringsfront bijzonder goed. Deze ULB-historici hadden tot de medeoprichters van La Famille Heureuse behoord en waren tevens in de zaak Peers bedrijvig geweest. M. Van Tichelen was via Gelijk werk, Gelijk loon eveneens actief geweest voor de abortuslegalisering en M. Rifflet had als socialistisch kabinetsmedewerkster aan de basis gelegen van de erkenning van de CGSO.[125]Ze waren dus zowel bij de CGSO en de abortuscentra, bij de Brusselse vrijzinnige organisaties, het ULB-milieu als bij de socialistische beweging betrokken. De tweetalige Monique Van Tichelen kon ook de band naar de Vlaamse groepen leggen, zodat het Comité van meet af aan tweetalig was, zij het met een Franstalige dominantie. Prominenten uit het Peers-comité traden onmiddellijk toe en via advocaten zoals R. Lallemand kwam het Comité ook in contact met de vervolgde artsen en hun verdedigers. Door de doelstellingen toe te spitsen op de opschorting van de vervolgingen, zich pluralistisch op te stel-

(125) Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990 ; B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 930, blz. 28-30.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

len en de bestaande abortuspraktijk als vertrekpunt te nemen, stelde het Comité zich open voor de meest diverse standpunten en kon er toenadering tot alle groepen en partijen worden gezocht.

Het bijeenbrengen van de verschillende belangengroepen was echter niet eenvoudig. Dat wordt duidelijk als men peilt naar hun werking op het einde van de jaren 1970. Hoewel de huidige stand van onderzoek ons geenszins in staat stelt een helder inzicht te verkrijgen in de toenmalige vrouwenbeweging, toch lijkt het niet overdreven om van een zeer complexe en weinig gestroomlijnde actie te spreken. Vooraf moet er wel op gewezen worden dat overkoepelende organen (het Vrouwen Overlegkomité en de Nationale Vrouwenraad) het Comité in principe de mogelijkheid gaven een gestructureerd overleg uit te bouwen met de brede waaier van vrouwengroepen en -organisaties die erbij aangesloten waren.[126]Maar sommige onderdelen leidden aanvankelijk een heel eigen leven. Zo hadden de radicale feministen ondertussen hun acties naar Vrouwenhuizen verlegd en in 1976 hadden ze Comités voor de legalisering van abortus opgericht die voor vrije abortus op verzoek van de vrouw pleitten.[127] Politiek hadden ze weinig of geen banden met "klassiek links". Vooral trotskisten speelden er een rol in. Tussen de radicale feministen en de SVV onder leiding van Irène Pétry bijvoorbeeld had de samenwerking zelfs helemaal niet gevlot. Ondanks het radicale SVV-standpunt nam deze organisatie niet deel aan de Vrouwendag van 1976 die toen onder het motto "Abortus. De vrouw beslist" stond.[128]Onder invloed van de crisis gingen onderdelen van de radicale vrouwenbeweging vanaf 1978-1979 meer de band leggen naar de sociale problematiek en via Fem-Soc hadden er contacten met socialistische vrouwen en groepen plaats.[129]Abortus vrij, werd de gezamenlijke centrale eis, die in de radicale wetsvoorstellen van L. Detiège en R. Lallemand geconcretiseerd werd. Radicaal en socialistisch links steunden dus het Comité dat bij de mobilisatie-acties dan ook telkens kon rekenen op de ervaring en op de achterban van de meeste vrouwengroepen.

Minder gemakkelijk verliepen de contacten met de progressieve katholieke vrouwengroepen. Vanzelfsprekend hadden die zich in 1976 niet achter de radicale abortuseis geschaard en ze deden dat ook daarna niet. De verplichte overlegteams vormden immers het grote struikelblok.[130] De aanvallen die deze vrouwen in hun eigen milieu te verwerken kregen, zetten er hen evenmin toe aan openlijk samen

(126) Een aanzet tot verder onderzoek naar de vrouwenbeweging vindt men in R. MULIER, De Vrouwenbeweging in Vlaanderen. In : *Ons Erfdeel,* 1986, nr. 2, blz. 231-238. De vermelde overkoepelende organisaties steunden van in het begin het Comité, maar droegen aanvankelijk minder bij tot de actie. In de laatste fase (zie verder) deed het VOK dat wel onder de vorm van een affichecampagne (Vraaggesprek met M. Van Tichelen, Brussel 15 augustus 1990).

(127) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 41-43.

(128) *Le Peuple,* 10 en 11 november 1976.

(129) R. MULIER, a.w., blz. 235-238.

(130) Cfr. infra, noot 41-42.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

te werken met het radicale depenaliseringsfront. Het Comité had wel contact met leden van de christelijke organisaties die voorstanders waren van de gedeeltellijke depenalisering, maar van actieve medewerking of lidmaatschap was er geen sprake.[131]

De abortuscentra werkten aanvankelijk eveneens ongecoördineerd samen. Onder impuls van het Comité had die coördinatie eind 1978 wel plaats, toen de Groupe d'action des Centres Extra-hospitaliers pratiquant l'Avortement werd opgericht. Acties voor de depenalisering werden van toen af aan ook door deze groep georganiseerd, die zoals gezegd, bijzonder kwetsbaar was ingevolge de gerechtelijke repressie.[132] De inbreng van Gacehpa situeerde zich vooral op twee terreinen : de reeds vermelde doorstroming van de informatie over de abortuspraktijk en de druk die werd uitgeoefend om in de wetsvoorstellen rekening te houden met de centra. Een eis die door het Comité resoluut werd verdedigd. Gacehpa was immers een van de belangrijkste leden van het Comité.

Over de zeer nauwe banden tussen Gacehpa en de vrijzinnige gezinsplanningscentra hadden we het ook al. Deze lijn liep dan ook door naar het Comité. De betekenis van de activiteiten van de CGSO lag voornamelijk op het plaatselijke vlak, met name de informatieverstrekking en de sensibilisering aan de basis. Maar ook zij zorgden voor steun aan de verschillende mobilisatieacties die gezamenlijk met het Comité werden gevoerd.[133]De CGSO bedrijvig op de campussen van de Brusselse universiteiten waren daar alleszins goede voorbeelden van. Ze droegen er ook mede zorg voor dat de academische overheden van ULB en VUB de abortuseis bleven ondersteunen. Ze werden daarbij uiteraard geholpen door de Faculteiten Geneeskunde en de universitaire ziekenhuizen die eveneens lid waren van het Comité. Met Hubinont en Amy als boegbeelden, gaven beide universiteiten hun morele, politieke en ook financiële steun aan hun vervolgde artsen. De militante vrijzinnigen in de universitaire beheersorganen vervulden daarbij een centrale functie.[134]

Dat brengt ons bij de georganiseerde vrijzinnigheid, waarmee het Comité eveneens gestructureerde contacten onderhield. Het Humanistisch Verbond, maar vooral de CAL leverde een fundamentele bijdrage door, in overleg met ULB-academici, een vergaand en goed onderbouwd voorstel uit te werken en te publi-

(131) Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990.

(132) B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 930, blz. 23-24, 26.

(133) Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990.

(134) Vraaggesprek met Rector S. Loccufier (Brussel, 30 juli 1990), met E. Van Assche, Diensthoofd SJERP-VUB (Brussel, 31 juli 1990) en met Prof. Dr. J.J. Amy (Brussel, 10 augustus 1990). Voor steun- en solidariteitsverklaringen vanwege Raad van Beheer van VUB, zie Uittreksels van de notulen van de raden van 7 juli 1981, 8 december 1982, 8 februari 1983, 20 januari 1983, 4 oktober 1983, 20 maart 1984, 5 juni 1984, 19 mei 1987 (Archief VUB, Raad van Beheer, Secretariaat).

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

ceren : *Pour la dépénalisation totale de l'interruption de grossesse.*[135] Het lag mede aan de basis van de wetsvoorstellen Detiège en Lallemand en we zagen al dat ook de radicale vrouwenbeweging er zich kon bij aansluiten. De maçonnerie tenslotte vormde eveneens een kanaal waarlangs een zekere pressie kon uitgeoefend worden. Vooral in de Franstalige loges van Le Droit Humain, maar ook in een aantal werkplaatsen van het Groot Oosten, werkte men verder aan het sensibiliseringsproces, terwijl ook de bestuursinstanties van beide obediënties heel wat aandacht aan de problematiek besteedden.[136] Voor de versterking van het pro-legaliseringsklimaat was dat ook in deze fase van de politieke strijd niet zonder belang. De impact van de individuele acties van maçons die militante voorstanders van de legalisering waren, mag trouwens evenmin onderschat worden.

De lijst van groepen die een gestructureerde band met het Comité hadden of met prominente leden ervan, is daarmee zeker niet ten einde. We denken bijvoorbeeld aan de inbreng van sommige wetenschappelijke kringen die op medisch en ethisch vlak actief waren. Elke groep waarmee het Comité relaties tot stand bracht, had trouwens een heel eigen inbreng. Samen vormden ze echter een vrij uitgebreid en gediversifieerd netwerk, bestaande uit meerdere actieve militanten die direct en indirect hun entrees hadden in de politieke en para-politieke milieus. In elk van de pro-legaliseringspartijen had het Comité dan ook zijn leden of symphatisanten. Dat bleek reeds eind 1978 toen drie communisten, vijf FDF- en eenenzeventig socialistische parlementsleden het manifest van het Comité ondertekenden.[137] In die zelfde partijen, maar ook in de PVV, de PRL en Ecolo, kon het Comité na verloop van tijd terugvallen op verschillende contactpersonen. De basis voor doeltreffend lobbywerk werd dus systematisch gelegd en wierp in 1982, naar aanleiding van de wetsvoorstellen Detiège, kennelijk reeds een aantal vruchten af. Dat R. Lallemand vanuit de Senaat aan de abortuswetgeving werkte en het netwerk kon inschakelen, was uiteraard van groot belang voor de verdere afwikkeling van het dossier.

Voor afdoende steun in de publieke opinie had het Comité ondertussen eveneens gezorgd. Het aangehaalde manifest werd door niet minder dan vijftienduizend personen ondertekend, terwijl massaorganisaties zoals ABVV, SVV en groepen zoals Jong Socialisten, Willemfonds, e.d. er eveneens bij aansloten. Van verschillende processen werden in 1981 en 1982 mobilisatie-events gemaakt en tijdens de verkiezingscampagne van 1981 slaagde het Comité erin ten minste zesduizend betogers op de been te brengen. De abortuseis bleef op die manier in

(135) *Positions laïques. Pour la dépénalisation totale de l'interruption de grossesse.* Brussel, Centre d'Action Laïque, februari 1978 ; B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption de grossesse, 930, blz. 27-28. Vraaggesprek met M. Van Tichelen (Brussel, 15 augustus 1990) en minister L. Detiège (Brussel, 3 augustus 1990).

(136) Vraaggesprekken met oud-voorzitters en leden van de bestuursinstanties van het Grootoosten en Le Droit Humain (Brussel, 25 en 30 juli 1990, 15 augustus 1990).

(137) B. MARQUES-PEREIRA, L'Interruption volontaire, 930, blz. 28-30 ; Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

de media. De pressiegroep vervulde trouwens ook op dat vlak zijn taak. In de Franstalige media was de respons vrij groot ; de Vlaamse kranten en audiovisuele media daarentegen sloten meer aan bij de afhoudingsstrategie van de regeringen en richtten in deze periode in veel mindere mate de schijnwerper op de abortusproblematiek.[138]

Samengevat : via de veelzijdige werking van het Comité werd het bestaande prolegaliseringsfront in deze fase van de strijd omgevormd tot een volwaardige pressiegroep, waarmee het politieke milieu rekening diende te houden. De vraag waarom er desondanks in 1982 geen wetswijziging tot stand kon gebracht worden, moet dan ook in een andere richting gezocht worden.

D. *De blokkering op het vlak van de partijpolitieke verhoudingen.*

Uit de analyse van de mislukte pogingen om tot parlementaire beleidsvorming te komen, kan effectief geconcludeerd worden dat de abortuskwestie in de periode 1974-1986 doodliep op de partijpolitieke verhoudingen. Een compromisvoorstel kon in het parlement niet tot stand worden gebracht en de radicale socialistische voorstellen haalden geen meerderheid. Dat socialistisch radicalisme maakte overigens deel uit van een weloverwogen strategie. Over de vooruitgeschoven positie die de eengemaakte partij voordien had ingenomen, hadden we het al. Maar ook na de splitsing in 1978 bleven beide partijen deze lijn aanhouden. Onder impuls van voorzitter Van Miert en vanuit electorale overwegingen speelde men langs Vlaamse kant nu meer in op de vrouwenbeweging. In 1978-1979 kwam de groep Socialistische Vrouwen tot stand, die in het Bureau van de partij een vertegenwoordiging kreeg en die uiteraard niet naliet te ijveren voor de opname van de radicale abortuseis in het programma. Met succes overigens. L. Detiège en L. De Pauw zorgden, als exponenten van de SV-groep, voor de doorstroming van de eis naar het Parlement. Het hele partijbureau en parlementsleden zoals o.m. J. Wyninckx, ondersteunden ten volle deze actie.[139] Langs Franstalige kant slaagden de socialistische vrouwen er weliswaar minder goed in een eigen plaats in de partijstructuur te verkrijgen, maar dat nam niet weg dat ook hun impact toenam. Achter de schermen waren de socialistische vrouwen uit het Comité zeer actief en in het Parlement had de PS een aantal spilfiguren om de abortuseis te verdedigen : R.Lallemand, Ph. Moureaux en later ook M. Rifflet.[140] Vanaf december

(138) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 42 ; L'interruption volontaire, 1128 ; Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990.

(139) Vraaggesprekken met senator L. De Pauw-De Veen (Brussel, 18 juli 1990), met SP-partijsecretaris C. Galle (Brussel, 2 augustus 1990), met minister L. Detiège (Brussel, 3 augustus 1990) en met de toenmalige voorzitter van de SV-werkgroep L. Martel (Brussel, 14 augustus 1990).

(140) Iemand als V.Jacobs was via publikaties van het Institut E. Vandervelde eveneens zeer actief. Zie V. JACOBS, *L'avortement en Belgique.* Brussel, 1980, 191 blz.; IDEM, *L'avortement aujourd'hui.* Brussel, 1983, 62 blz.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

1981 kwamen SP en PS in de oppositie terecht. Het hield in dat ze het abortusdossier in het Parlement zonder veel terughoudendheid konden benaderen en hun radicalisme terzake niet moesten temperen. Naar het (vrouwelijke) electoraat toe konden ze zich via de voorstellen van Detiège en Lallemand zeer duidelijk profileren en het gematigde standpunt van de liberalen overschaduwen.

In deze strategie werden ze gesteund door de Kommunistische Partij die op het vlak van het radicalisme al de langste traditie had en door het FDF dat heel wat militante vrouwen en overtuigde vrijzinnigen afkomstig uit de Brusselse socialistische en liberale partijen telde (Spaak, Risopoulos, Payfa e.a.) Maar ook de Ecolo-afvaardiging had banden met het pro-legaliseringsfront.[141] De KPB-PCB en het FDF betekenden bij het begin van de jaren 1980 echter niet zoveel meer en de milieupartij was nog maar pas aan haar doorbraak begonnen.[142] Samen met de socialisten zat er dus geen meerderheid in.

Voor die meerderheid zorgde de liberale partij al evenmin. In het begin van de jaren 1980 was die over de abortuskwestie verdeeld. We hoeven het hier niet meer te hebben over de Vanderpoorten-traditie waaraan L.Herman-Michielsens overtuigd vasthield. Door de samenwerking met katholieken voorop te stellen, kon de band naar de vrouwenbeweging, naar de socialisten, naar de abortuspraktici en naar het Comité uiteraard moeilijk gelegd worden. Bij de Franstalige liberalen, waar de vrijzinnigen van oudsher een grote groep vormden - Gol, Henrion, Klein en Mundeleer waren er representatief voor - , was de bereidheid tot radicalisering sterker aanwezig dan bij de PVV. Figuren zoals Grootjans, die overigens van bij de beginfase een strijdend standpunt had ingenomen en groepen zoals het Willemsfonds[143] konden er niet optornen tegen de vleugel rond L. Herman-Michielsens, die zowel op de senaatsfractie als op de kamerfractie een diepe stempel drukte. Een aantal Vlaamse mandatarissen leefde overigens in de veronderstelling dat er zich onder hun kiezers nog zeer veel verdedigers van de traditionele moraal bevonden. Volgens insiders speelden ook de vooruitzichten op een samengaan met de CVP in de Gentse gemeenteraad in 1982 een rol. Maar wat daar ook van zij, de doorbraak in de PVV van de neo-liberale strekking onder leiding van G. Verhofstadt, maakte de wil tot wetswijziging zeker ook niet groter. De abortuseis was voor hen geenszins prioritair.[144] In deze periode van "herstelbeleid" maakte de sociaal-economische scheidingslijn het samengaan van socialisten en liberalen trouwens bijzonder moeilijk. De liberalen zaten bovendien in een rege-

---

(141) Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990.

(142) E. WITTE, J. CRAEYBECKX, A. MEYNEN, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden.* Antwerpen-Brussel, 1990[5], blz. 396.

(143) Zo was het F. Grootjans die de passus over het abortusvraagstuk in de regeringsverklaring van 1973 had doen opnemen. Zie W. PREVENIER, *Frans Grootjans,* blz. 25 ; voor de opstelling van het Willemsfonds, zie W. PREVENIER, De vrijzinnige problematiek in het Willemsfonds tussen 1951-1976. In : *Gedenkboek 125 Jaar Willemsfonds, 1851-1976.* Gent, 1976, blz. 53-54.

(144) Vraaggesprek met L. Herman-Michielsens. Knokke, 1 augustus 1990.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

ringscoalitie met de christen-democraten en wilden hun coalitiepartner in de abortuskwestie ontzien. Het resultaat van deze partijconstellatie was dat abortus voor de liberale parlementsleden een vrije kwestie bleef. De electorale vooruitgang die PVV en PRL sinds 1981 kenden,[145] maakte de andere pro-legaliseringspartijen echter in sterke mate afhankelijk van de liberale stemmen. De totstandkoming van een eventuele wet hing bijgevolg in hoofdzaak af van de opstelling van PVV en PRL.

Radicale en gematigde parlementsleden stootten echter op een sterk antifront van katholieke mandatarissen. Vooraf moet er wel op gewezen worden dat dit front zich minder hard opstelde in Franstalig België dan in Vlaanderen. De progressieve traditie die CEFA, Vie Féminine, MOC,en de Jongeren in de PSC hadden ingebracht, werkte kennelijk verder door. Bepaalde figuren in de partij stonden bij het begin van de jaren 1980 open voor een zekere dialoog met de gematigde voorstanders van wettelijke verruiming.[146] In het geregionaliseerde en "linkse" Wallonië was een zeer hard anti-standpunt electoraal trouwens niet langer meer aantrekkelijk. Voorstanders van een gedeeltelijke liberalisering trof men immers aan bij katholieke partijleden van FDF en Ecolo. Deze evolutie belette anderzijds niet dat overtuigde traditionalisten hun stem bleven verheffen in de PSC-fracties. Voor beide strekkingen ging het opschortingsvoorstel van L. Detiège echter te ver.

Heel anders was ondertussen de CVP geëvolueerd. Daar had in de eerste helft van de jaren 1980 een radicalisering van het anti-standpunt plaats. Relevante indicaties voor deze constatatie zijn er genoeg. Eigen voorstellen, gebaseerd op het minderheidsstandpunt van de Ethische Commissie deed de partij niet, terwijl die van de liberale partij evenmin bespreekbaar waren. Bij regeringsonderhandelingen hield de CVP systematisch de boot af. Haar oppositie tegen het opschortingsvoorstel van L. Detiège was niet alleen unaniem, maar vanop de parlementaire tribune werd ook onverzoenlijke taal gesproken. "Barokke en te geladen benaderingen", noemde de editorialist van *De Standaard* de tussenkomsten van de CVP-ers.[147] Voor genuanceerder standpunten, zoals sommige CVP-vrouwen die hadden verwoord, was niet langer ruimte. Voor hen gold voortaan de partijdiscipline.[148] Een merkwaardig fenomeen deed zich met andere woorden voor : aan de basis en bij de vrouwen groeide de tolerantie, aan de top en in het Parlement de anti-houding.

---

(145) E. WITTE, J. CRAEYBECKX, A. MEYNEN, *Politieke geschiedenis,* blz. 396; T. LUYKX, M. PLATEL, *Politieke geschiedenis,* blz. 966.

(146) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 64.

(147) Manu Ruys in : *De Standaard,* 3-4 juli 1982, geciteerd door E. DECLERCQ, a.w., blz. 177.

(148) L. Herman-Michielsens vermeldt dat het een publiek geheim was dat M. Smet en W. Demeester zelfs spreekverbod hadden gekregen. Vraaggesprek. Knokke, 1 augustus 1990. Zie ook L. Herman-Michielsens in *Knack,* 18 oktober 1989, blz. 15.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Hoe valt deze paradox te verklaren? In de huidige stand van het onderzoek is het niet mogelijk een sluitend antwoord op deze vraag te geven. Een aantal hypothesen kunnen echter wel vooruitgeschoven worden. Zo zal het wel niet toevallig zijn dat deze radicalisering samenviel met de restauratiebeweging die Johannes Paulus II in deze periode inzette. Achter de geest van het Tweede Vaticaans Concilie werd immers goeddeels een punt gezet en de conservatieve strekking inzake seksuele moraal domineerde opnieuw. Het gekende en ongewijzigde bisschoppelijke standpunt werd in België dan ook op gezette tijdstippen herhaald. Dat gebeurde in 1977 na de werkzaamheden van de Ethische Commissie en in 1982 werd het bisschoppelijke standpunt de katholieke parlementsleden opnieuw in herinnering gebracht.[149] De actie van Pro Vita was ondertussen ook veel intenser en agressiever geworden. Pro Vita kreeg nu kennelijk heel wat financiële steun, was een geïntegreerd onderdeel van een internationale beweging geworden en hield zich op veel grotere schaal bezig met de verspreiding van anti-propagandamateriaal (boeken, brochures, films, pamfletten), waarin de abortus-is-moord-stelling op een demagogische wijze werd verkondigd. De voorstanders van elke wetswijziging, hoe gematigd deze ook mocht zijn, werden persoonlijk en hard aangepakt via goed georchestreerde campagnes (brieven, telefoons, pamfletten), waaraan duidelijk een intimidatietactiek aan de grondslag lag.[150]

In katholieke kringen was met andere woorden een klimaat ontstaan dat gunstig was voor de onverzettelijke tegenstanders. De minorisering van de progressieven in 1977 had overigens ook al aangetoond dat ze in de CVP-PSC domineerden. Een enquête onder de hoofdzakelijk mannelijke partijkaders toonde bovendien aan dat ze in die kringen inderdaad vrij sterk stonden.[151] De meeste mandatarissen, ook als ze zelf minder strak vasthielden aan het radicale anti-standpunt, waren er overigens van overtuigd dat het CVP-electoraat nog pal voor het abortusverbod stond. In het geregionaliseerde Vlaanderen achtte de CVP zich in ethische kwesties trouwens over heel de lijn zeer sterk. In deze omstandigheden was het voor een harde kern van anti's mogelijk op de CVP-arena te overheersen. In de radicale opstelling van het pro-legaliseringsfront konden ze daartoe heel wat supplementaire argumenten vinden. Om de eenheid in de partij te bewaren sprak de top zich niet uit. De progressieven werden als dissidenten beschouwd en behandeld en de anti's kregen in de Senaat en de Kamer de vrije baan. Dat ging zo ver dat achteraf CVP-prominenten de onverzettelijkheid van de senaatsfractie openlijk laakten.[152]

---

(149) H. HASQUIN, Problèmes éthiques, blz. 314-315; B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 66; *La Libre Belgique,* 3-4 april 1982.

(150) H. HASQUIN, Problèmes éthiques, blz. 313; cfr. de uitgaven van het Centre d'Etudes Familiales, 1979- . Tegen het einde van het abortusdebat zullen verschillende CVP-parlementsleden daarvan getuigenis afleggen, soms ook in het openbaar, maar meestal achter de schermen. Zie verder, noten nrs 196-198.

(151) P.H. CLAEYS, N. LOEB-MAYER, Les partis devant le problème de l'avortement, blz. 6-9.

(152) Interview met Premier Martens, in: *De Morgen,* 15 september 1990.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

In een dergelijk klimaat was weinig plaats voor dialoog. De CVP haakte volledig af, zette zich schrap tegen elk voorstel en liet het initiatief over aan de voorstanders van de liberalisering.

Gezien de VU haar kiezers en haar mandatarissen in nagenoeg dezelfde Vlaamse regio's en in gelijkaardige sociale groepen rekruteerde en de vrijzinnigen in de partij een minderheidsgroep vormden, volgde deze partij in grote lijnen de CVP-politiek. Pro Vita speelde overigens ook op de katholieke VU-mandatarissen in. De partij sloot zich echter niet aan bij de afhoudingsstrategie. Zo diende Valkeniers in 1978 een voorstel in dat het minderheidsstandpunt van de Ethische Commissie concretiseerde.[153] Een paar VU-ers, waaronder Schiltz en Maes, namen soms progressieve standpunten in,[154] maar ze konden het conservatieve VU-standpunt in deze periode geenszins ombuigen. De concurrentiepositie met de CVP en na 1978 ook deze met het Vlaams Blok, dat de meest traditionele moraal voorstond, dreef de partij eveneens in het anti-legaliseringsblok, dat zoals we dus al zagen, de meerderheid behield.

Het terughoudende beleid van alle regeringen die tussen 1974 en 1986 gevormd werden, vond zijn oorsprong dus hoofdzakelijk in de afwijzende houding van de CVP. De "encommissionering", de globalizeringsstrategie, het hardnekkige verzet tegen elk regeringsontwerp, maakten alle deel uit van de politiek die voor de CVP, rekening houdend met de interne verhoudingen, het meest opportuun was : "non-beleid". Omdat ze onmisbaar was als coalitiepartner - over de centrale positie van de CVP in het Belgische bestel hoeven we hier niet uit te weiden-[155] kon ze dit "non-beleid" van haar partners afdwingen. Geen enkele partij maakte er overigens een breekpunt van. Het FDF deed dat niet in 1977, de socialisten legden de abortuseis naast zich neer in 1977, 1979, 1980 en 1981 ; de liberalen volgden hun voorbeeld in 1980, 1981 en 1985. Kortom, de CVP-eis kon heel de periode door gehandhaafd worden. Eén van de klassieke tactieken van de "pacificatiedemocratie" werd aldus ingeschakeld : de eliminatie van politieke eisen waarover geen consensus bestond. Angst voor een parlementaire meerderheid moest de CVP aanvankelijk ook niet hebben. De ervaring leerde haar dat partijen als ze in een coalitie zitten, zelden een oppositievoorstel steunen. Die regel hoort immers thuis in het functioneren van "partijregimes", waarin met regeringsafspraken wordt gewerkt.[156]

Kortom, in de periode die we in dit onderdeel onder de loep hebben genomen, hadden alle factoren die in de richting van een parlementaire besluitvorming wezen, zich ten volle kunnen ontwikkelen (feitelijke liberalisering, een gewijzigde

(153) Kamer. Zitting 1977-78. Gedrukte stukken, nr. 443/1, 22 juni 1978.

(154) Dat bleek tijdens de stemmingen over de voorstellen L. Detiège. Zie B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 1127, blz. 22 e.v.

(155) E. WITTE, J. CRAEYBECKX, A. MEYNEN, a.w., blz. 367-382 (passim).

(156) E. WITTE, *Politiek en democratie. Omtrent de werking van de westerse democratieën in de 19de en 20ste eeuw.* Brussel, 1990, blz. 67-73.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

publieke opinie, een actieve pressiegroep, partijoverschrijdende contacten), maar de tegenkrachten bleven inderdaad nog sterker dan de wil tot wetswijziging. Hoe deze verhoudingen tussen 1986 en 1990 in hun tegendeel zullen evolueren, is de vraag die we ten slotte eveneens moeten stellen.

IV. Van compromis tot wet (1986-1990).

A. *Het compromisvormingsproces.*

Om de ommekeer in de verhoudingen die zich in 1986 voordeed, te kunnen begrijpen, dienen we terug te keren naar het pro-legaliseringsfront en zijn pressiegroep. Uit de afwikkeling van het parlementaire debat rond het voorstel van L. Detiège had men in die kringen een paar lessen getrokken. In de eerste plaats dat een voorstel slechts kans op slagen had als ook de liberale voorstanders er achter stonden, en in het bijzonder L. Herman-Michielsens, temeer daar zij nu fractievoorzitter was in de Senaat. Ze constateerden eveneens dat de opschortingsstrategie gefaald had en dus niet opnieuw kon ingeschakeld worden. Er waren bovendien aanwijzingen dat sommige magistraten de afwijzing van het opschortingsvoorstel gebruikten om strakker vast te houden aan de bestaande strafwet. Een haalbaar compromis uitwerken, bleek dus in velerlei opzichten hoogst dringend.[157]

Na de verkiezingen van 1985 opende het gewijzigde politieke klimaat wel enige perspectieven daartoe. Het einde van het "volmachtenbeleid" was in het zicht gekomen, waardoor het werk van het Parlement opnieuw gevaloriseerd kon worden. Een aantal overtuigde voorstanders van de liberalisering waren ondertussen verkozen geraakt of hadden, zoals de liberale A.M. Neyts, bepaalde sleutelposities ingenomen. De verkiezingsuitslag van 1985 betekende voor de CVP/PSC een historisch dieptepunt, waardoor de kansen op slagen voor de niet-katholieke partijen toenamen.[158]Verschillende liberalen, waaronder L. Herman-Michielsens, waren de jarenlange obstructie- en afhoudingsstrategie van de CVP ondertussen ook moe geworden.[159]

Door het Comité en vooral door R. Lallemand werd nu hoe langer hoe meer in compromistermen gedacht. Vergelijkend onderzoek naar de situatie in andere Europese landen leerde dat de Oostenrijkse variant misschien mogelijkheden inhield. Die wet onderscheidde twee periodes : een beperkte eerste termijn, tijdens welke er bijna geen restricties golden en na die grens kon abortus nog slechts in welomschreven gevallen. In de mate dat er met de werking van de abortuscentra rekening zou gehouden worden en het de-vrouw-beslist-principe niet over het

(157) Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990.

(158) X. MABILLE, E. LENTZEN, Les élections du 13 octobre 1985. CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 1095-1096, 57 blz.; W. FRAEYS, Les élections législatives du 13 octobre 1985. Analyse des résultats. In : *Res Publica,* 1986, nr. 2, blz. 213-233.

(159) Vraaggesprek met senator L. Herman-Michielsens. Knokke, 1 augustus 1990.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

hoofd zou worden gezien, waren Gacehpa en de vrouwenbeweging bereid om naar een compromis te zoeken. Onderbouwd met een geheel van argumenten, kwam R. Lallemand met een dergelijk voorstel voor het eerst naar buiten eind 1985, tijdens een debat voor de Société belge d'éthique et de morale médicale.[160]

Leden van het Comité, en meer bepaald M. Van Tichelen, trachtten opnieuw L. Herman-Michielsens te overtuigen van hun gelijk. Naar eigen zeggen trok de liberale senator toen inderdaad de conclusie uit de uitzichtloze situatie die door de radicale anti-houding van de CVP was ontstaan, was ze via de bezoeken aan de abortuscentra overtuigd geworden van hun ernstige manier van werken, had de houding van dokters zoals J.J. Amy op haar een grote indruk gemaakt en deed het overtuigend en goed gestoffeerd betoog van haar collega Lallemand de rest.[161] De vrees dat in de Kamer wel eens een concurrerend voorstel een kans zou kunnen maken, zal waarschijnlijk ook wel meegespeeld hebben. Onderhandelingen hadden vervolgens tussen beide senatoren plaats, waar ook PRL-senator Henrion bij betrokken werd. Dat er uit die gesprekken een evenwichtig compromis resulteerde, waar de initiatiefnemers van dan af consequent bleven aan vasthouden, was een zeer beslissend moment in het besluitvormingsproces.

Zoals gezegd berustte het compromis op een vrij eenvoudig principe : de opsplitsing in twee periodes. Met betrekking tot de periode vóór de 15de week van de zwangerschap volgde men het radicale voorstel. Als de vrouw in een noodsituatie verkeert, dan kan abortus uitgevoerd worden. Een ander uitgangspunt werd genomen voor de periode na deze bovengrens. Levensgevaar voor de vrouw of een ongeneeslijke kwaal van de foetus kan dan een reden tot afbreking van de zwangerschap zijn. De arts stelt dan de diagnose, de ernst van de kwaal kan met objectieve criteria vastgesteld worden en de rechters beschikken dus over toetsingscriteria. De radicale legaliseringsvoorstanders, die abortus tot aan de levensvatbaarheid van de foetus wilden liberaliseren, dienden op dit punt dus in te binden. Geïnspireerd door het Franse voorbeeld, introduceerde men het begrip noodsituatie eveneens in het voorstel. Het verwijst naar de beslissing van de vrouw en steunt op haar weloverwogen en volgehouden weigering om de zwangerschap te voltooien en dus op een bepaalde psychologische toestand. De noodsituatie legitimeert met andere woorden de ingreep. Met de wensen van de radicale voorstanders werd dus rekening gehouden. De vrouw wordt geen eigen oordeel onthouden, maar de arts moet wel nagaan of de noodsituatie de abortus onontkoombaar maakt. Het tegenargument dat de abortusvraag een banale aangelegenheid is, trachtte men op die manier te ontkrachten, zodat ook de meer gematigden er

(160) Vraaggesprek met M. Van Tichelen. Brussel, 15 augustus 1990 ; B. MARQUES-PEREIRA, L'interruption volontaire, 1128, blz. 29-31.

(161) Vraaggesprek met L. Herman-Michielsens. Knokke, 1 augustus 1990 ; zie ook R. HENRION, Avortement : sortir de l'immobilisme. In : *Journal des Procès,* 13 december 1985, 6-7 ; IDEM : Avortement : enfin un consensus ? In : *Journal des Procès,* 21 maart 1986, 7.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

zich konden bij aansluiten. Op twee andere vlakken werd dan weer terdege rekening gehouden met de eisen van de centra. De initiatiefnemers voorzagen dat de ingreep zowel in ziekenhuizen als in abortuscentra kon plaatshebben. Men ging echter niet in op de vraag van vooral de christelijke progressieven om de hulp en het advies van de overlegteams, bestaande uit medische en sociaal-psychologische adviseurs, verplicht te maken, en dit uit vrees dat vrouwen dan opnieuw in de clandestiniteit zouden gedreven worden en de tegenstanders van de liberalisering een wapen in handen zouden krijgen. Wel kwam men tegemoet aan de eisen van de centra die vonden dat de raadpleging van het opvangteam vrij moest zijn en hulp en raadverstrekking slechts op verzoek van de arts én de vrouw moest geschieden. Derden mochten de vrouw in haar beslissing slechts zo weinig mogelijk beïnvloeden. Over abortuspreventie door middel van voorlichting en uitbreiding van anticonceptie was iedereen het dan weer wel eens : de arts werd de verplichting opgelegd deze informatie te verstrekken.[162]

Nadat het compromisvoorstel de instemming had verkregen van de meeste betrokkenen bij de pressiegroep, ging men vervolgens aan het werk om zoveel mogelijk partijen achter het voorstel te krijgen. Langs liberale zijde stelde dat nu nog weinig problemen. Gezien het om een vrije kwestie ging, de twee partijen steun gaven aan hun respectievelijke senatoren, en L. Herman-Michielsens zich inspande om de liberale parlementsleden achter haar voorstel te krijgen - ze liet bijvoorbeeld niet na om in verschillende arrondissementen lezingen over het onderwerp te houden - en ook gelovige liberalen zoals J. Mayence er positief op reageerden, groeiden de vooruitzichten op een meerderheid zienderogen. De socialisten schaarden zich unaniem achter het voorstel. Voor de PS was dat haast evident, gezien het initiatief berustte bij één van haar spilfiguren in de abortuskwestie. Bij de SP lag dit iets anders. Haar spilfiguur L. Detiège diende namelijk samen met Ph.Moureaux in de Kamer een gelijklopend voorstel in, zodat de partij een keuze moest maken. Om met de PS op één lijn te zitten en de kansen tot slagen zo groot mogelijk te houden, gingen de Vlaamse socialisten het voorstel van Lallemand/Herman-Michielsens steunen.[163] Pataer ondertekende mee, zodat de band naar de Doorbraakstroming ook gelegd werd. FDF/RW en Ecolo bleven hun pro-legaliseringspolitiek trouw en steunden ook dit voorstel. Nieuw was de houding van Agalev, die in 1982 veeleer onduidelijk was geweest. Bij monde van M. Aelvoet profileerde de milieupartij zich nu als voorstandster van een gedeeltelijke liberalisering. Progressieve christelijke vrouwen en mannen, die in de CVP geen gehoor vonden, werden dus door Agalev opgevangen. Dat deze partij vooral in die

(162) Senaat. Zitting 1985-86. Gedrukte stukken nr. 189, 6 maart 1986. R. HENRION, Enfin un consensus ?, a.w.

(163) Vraaggesprek met minister L. Detiège (Brussel, 3 augustus 1990) en C. Galle, SP-partijsecretaris (Brussel, 2 augustus 1990).

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

milieus rekruteerde en zich feministisch wilde opstellen, zal eveneens wel een rol in de strategiebepaling hebben gespeeld.[164]

Toen Lallemand en Rifflet van de PS, Herman-Michielsens van de PVV, Henrion van de PRL, Lepaffe van het FDF, Pataer en Wijninckx van de SP, Aelvoet van Agalev en Vaes van Ecolo op 6 april 1986 het voorstel bij de Senaat indienden, hadden berekeningen op basis van de te verwachten stemmen hen ervan overtuigd dat er een meerderheid voor het compromis te vinden was. Het sterkte hen allen in hun vaste wil om tot een wetswijziging te komen.

B. *De weg doorheen de Senaat en de Kamer van Volksvertegenwoordigers.*

Als men nagaat welke evolutie het compromisvoorstel vervolgens doormaakte, dan kan men zich inderdaad niet aan de indruk onttrekken dat de voorstanders nu een hecht front vormden en ze vast besloten waren hun meerderheidspositie, tegen elke oppositie in, te valoriseren.

Tot op zekere hoogte was de eerste fase daar reeds een voorbeeld van. Tijdens het parlementaire jaar 1986-1987 behandelden de Verenigde Commissies van Justitie, Volksgezondheid en Leefmilieu van de Senaat het voorstel en na lange discussies en veel obstructiepolitiek vanwege de tegenstanders en zonder dat het eigenlijk tot een dialoog was gekomen, tekende er zich op het einde van de zitting een duidelijke meerderheid af. Zo werd het eerste artikel van het voorstel met 23 tegen 19 stemmen en twee onthoudingen aangenomen.[165] Voor de voorstanders was het dan ook des te meer teleurstellend dat het voorstel vervolgens sneuvelde. De CVP had zich ondertussen tegen deze gang van zaken verzet, was er weliswaar niet in geslaagd het voorstel op parlementair niveau tegen te houden,[166] maar de spanningen tussen haar en haar liberale coalitiepartner waren er alleszins door toegenomen en stapelden zich op bij deze die veroorzaakt werden door de sociaal-economische problematiek en de communautaire kwestie. Zoals men weet was het de zaak Happart die de aanleiding vormde voor de val van regering-Martens VI. Het Parlement werd ontbonden en de verkiezingen hadden op 13 decem-

(164) K. DESCHOUWER, P. STOUTHUYSEN, L'électorat d'Agalev. CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 1061, 30 blz.; W. DE TEMMERMAN, Agalev tussen arbeidersstrijd en ontzuiling. In : *Vlaams Marxistisch Tijdschrift,* 1987, nr. 1, blz. 5-30 ; P. STOUTHUYSEN, De politieke identiteit van de Vlaamse groene partij Agalev. In : *Res publica,* 1983, nr. 2-3, blz. 349-375.

(165) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 105-107. Het verslag van deze Commissievergaderingen werd nog niet gepubliceerd. We haalden de informatie uit het mondelinge verslag van senator-rapporteur L. De Pauw-De Veen (Vraaggesprek, Brussel, 18 juli 1990).

(166) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 107-108 ; M. DE WEERDT, Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1987, Politiek Jaarboek 1987. Année politique. *Res Publica,* 1988, nr. 2-3, blz. 171-172.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

ber 1987 plaats.[167] Het abortusvoorstel onderging het lot van alle parlementaire initiatieven in die omstandigheden : het verviel.

Maar naast het feit dat de voorstanders van de (partiële) liberalisering hun sterkte hadden kunnen meten, was deze fase ook op andere vlakken nuttig gebleken. Ze leerde namelijk dat CVP en PSC niet langer meer op dezelfde golflengte zaten. Niet alleen had voorzitter Deprez zijn zusterpartij laten weten dat de PSC niet van plan was om het abortusdebat in het Parlement stop te zetten, maar dr. Falise, PSC-lid van de Commissie, bleek bovendien wel bereid tot een gesprek met de voorstanders en diende amendementen in die ten dele bespreekbaar leken.[168] Zowel de discussie met de progressieve christenen van de PSC als met de gelovigen uit de liberale en de milieupartijen stelden de initiatiefnemers in staat na te gaan hoe ze hun voorstel konden aanpassen om het bij een volgende behandeling zoveel mogelijk kansen tot succes te verzekeren. De hearings die de Commissie op verzoek van de traditionalisten inrichtte, waren ten slotte ook zeer waardevol voor het debat. Ze confronteerden de tegenstanders op een bijzonder concrete wijze met de steeds maar groeiende kloof tussen de sociale realiteit en de wetgeving. Met uitzondering van de Leuvense hoogleraar Schotsmans, die zich veeleer op het moreel-katholieke standpunt stelde, hingen zowel de gynaecologen-professoren Lambotte, Brosens en Amy, respectievelijk van de Luikse, Leuvense en Brusselse universiteit, een realistisch beeld op van de praktijk die zij kenden en/of meemaakten. Priester Mens, hoofd van Tele-Onthaal, liet zich op dezelfde wijze uit.[169]

De vastberadenheid van de voorstanders om in het Parlement tot een positief resultaat te komen, uitte zich vervolgens in de onderhandelingen die in mei 1988 tot de vijfpartijenregering (CVP, PSC, PS, SP, VU) onder leiding van W. Martens leidden.[170] Het Comité en zijn parlementaire medestanders hadden er ondertussen voor geijverd dat elke bevriende partij die aan de regeringsformatie deelnam, druk zou uitoefenen opdat het parlementaire werk kon voortgezet worden. De CVP-voorzitter Swaelen had aan informateur Spitaels immers laten weten dat het voorstel Lallemand-Michielsens onaanvaardbaar was en de klassiek geworden pas-

(167) X. MABILLE, Les élections du 13 décembre 1987, CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* nr. 1179-1180, 50 blz.; R. FALTER, Les élections législatives du 13 décembre 1987. Analyse des résultats. *Res Publica,* 1988, nr. 1, blz. 3-24 ; M. DEWEERDT, Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1988, Politiek Jaarboek 1988 Année politique. *Res Publica,* 1989, nr. 3, blz. 237-251.

(168) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 107-108.

(169) Samenvatting van de hoorzitting van 3 juli 1987. Onderhoud met Prof. Dr. P. Schotsmans (KULeuven), Prof. Dr. M. Renaer (KULeuven), Prof. Dr. R. Lambotte (Universiteit Luik), Prof. Dr. Y. Brosens (KULeuven), Prof. Dr. J.J. Amy (VUB), E.H. Mens (Teleonthaal), Senaat. Zitting 1988-89. Voorstellen van wet betreffende de zwangerschapsafbreking. Verslag namens de Verenigde Commissies voor de Justitie en voor de Volksgezondheid en het Leefmilieu uitgebracht dor Mevr. Mayence-Goossens en Mevr. Lieten-Croes, nr. 247, 2, blz. 170-191.

(170) Over deze crisis, zie : J. BRASSINE, X. MABILLE, La crise gouvernementale, décembre 1987-mai 1988, CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 1198-199, 58 blz.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

sus over zwangerschapsafbreking voor de CVP voorbijgestreefd was. De SP en PS-afgevaardigden Detiège en Moureaux, die de ethische materies behandelden, konden verhinderen dat de abortuskwestie opnieuw een onderdeel van een geglobaliseerd ethisch beleid werd. Uit de onderhandelingen van de partijvoorzitter Van Miert (en van Moureaux), resulteerde bovendien dat de bespreking van het voorstel in het Parlement kon verder gezet worden. Tot januari 1989 - in de parlementaire praktijk betekende dat slechts enkele maanden - kwam er weliswaar een moratorium, maar daarna kon de jarenlange traditie die van abortus een parlementaire kwestie had gemaakt, worden voortgezet. Overleg tussen de coalitiepartners kon in die tussenperiode plaats hebben. Een niet-vervolgingsclausule werd op verzoek van de socialisten eveneens in de regeringsverklaring opgenomen. De minister van Justitie zou de opdracht krijgen de nodige initiatieven te nemen om een sereen klimaat tot stand te brengen. M. Wathelet voerde deze opdracht uit zodat er geen nieuwe processen meer op gang werden gebracht.[171]

Van zodra het moratorium afgelopen was, namen de initiatiefnemers het voortouw, het voorstel was ondertussen opnieuw ingediend en vanaf 22 februari 1989 werden de besprekingen in de Verenigde Commissies van de Senaat hervat. Hiermee werd een fase ingeluid die, achteraf bekeken, wel als de meest cruciale mag worden gekarakteriseerd. Vooraf moet zeker even gewezen worden op de rol van de voorzitter, de Vlaamse christen-democraat W. Leemans. Dat die niet tot de radicale anti's behoorde was in het politieke milieu bekend. Hij maakte er openlijk geen geheim van dat hij tegen obstructiepolitiek gekant was en bleek ook een voorstander van de procedure om het voorstel Lallemand/Herman-Michielsens als uitgangspunt van de discussie te nemen en de PSC- en VU-voorstellen als amendementen te beschouwen. Deze laatste partij had, onder invloed van figuren als Schiltz, Baert, De Beul en Peeters, ondertussen ook een eigen inbreng in het debat gedaan. Op het einde van de zitting lieten de voorstanders van het compromisvoorstel trouwens niet na Leemans' voorzitterschap constructief te noemen.[172]

De werkzaamheden tijdens de talrijke vergaderingen van de Verenigde Commissies[173], kunnen in twee categorieën worden ingedeeld. Een eerste betrof de bespreking en de argumentering van de preciseringen en de aanpassingen die de initiatiefnemers aan het oorspronkelijke wetsvoorstel aanbrachten. Om tege-

---

(171) *De Morgen,* 27 mei 1988 ; 14 juni 1988 ; Vraaggesprek met minister L. Detiège (Brussel, 3 augustus 1990) en C. Galle (Brussel, 2 augustus 1990); Informatie verstrekt door H. De Ridder (27 september 1990).

(172) Eerste dag abortusdebat. In : *De Morgen,* 2 maart 1989 ; Avortement : accord sur la globalisation. In : *La Libre Belgique,* 9 maart 1989 ; Vraaggesprek met W. Leemans. In : *De Morgen,* 9 maart 1989 (Rouwanjers voor traag abortusdebat); Abortuscommissie keurt wetsvoorstel goed. In : *De Morgen,* 21 juni 1989. Gegevens over de VU-opstelling : Senaat. Zitting 1988-89, Gedrukte stukken, nr. 594/1, 23 februari 1989 ; Abortusdebat. In : *De Morgen,* 20 september 1989 ;

(173) Deze analyse is gebaseerd op het Verslag namens de Verenigde Commissies, a.w. blz. 5-169.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

moet te komen aan de bezwaren van Agalev en de PSC werd de bovengrens van de termijn van 15 weken op 12 weken gebracht. Dat de periode van 12 weken een scharniermoment vormde in de zwangerschap - het einde van de embryonale periode en het begin van de foetale fase - en er van dan af gedetecteerd kan worden of de vrouw al dan niet een zwaar gehandicapt kind ter wereld zal brengen, vormde de argumentatie voor deze wijziging. Op een ander discussiepunt ging men niet in : overleg met de ouders van een minderjarig meisje werd niet verplicht ; de medezeggenschap van de verwekker werd niet opgenomen, omdat men de vrouw niet wou dwingen hem te raadplegen, noch in geval van onenigheid zich neer te leggen bij zijn beslissing. Het feministische standpunt werd terzake dus gevolgd. Met artsen die gewetensproblemen hebben en dus principieel tegen abortus zijn, werd eveneens rekening gehouden. Abortusontradend mogen ze echter niet optreden en de vrouw moet ook onmiddellijk een andere arts kunnen raadplegen. Om elke dubbelzinnigheid omtrent het begrip noodtoestand weg te werken, preciseerden de initiatiefnemers nu dat het enkel de arts is die de vaste wil van de vrouw moet vaststellen en nagaat of ze vrijwillig handelt. In geen geval oordeelt hij in haar plaats en zijn rol beperkt zich tot de vaststelling van de weloverwogen weigering. Omdat de noodsituatie een moreel probleem is, waarbij subjectieve spanningen doorwegen die niet met objectieve maatstaven te beoordelen zijn en de noodsituatie ook te uiteenlopend is om in een norm te vatten, kan het begrip niet gedefinieerd worden en zijn er ook geen toetsingscriteria voorhanden.

Hiermee zijn we tevens beland bij het tweede luik van de besprekingen : de behandeling van de amendementen. De initiatiefnemers bleken op dit stuk vast te houden aan de basisprinciepen van het compromis. Dat uitte zich zeer duidelijk met betrekking tot de toetsing van de noodsituatie door de rechtelijke macht. Zowel PSC als VU wilden namelijk de noodsituatie objectiveren om zo de rechter toetsingscriteria aan te reiken. Voor de PSC kon het begrip enkel op de "essentiële bestaansvoorwaarden" van de vrouw slaan ; voor de VU moest het risico op strafvordering eveneens blijven bestaan, zoniet was de arts tegelijkertijd partij en rechter. De voorstanders legden deze argumenten naast zich neer en waren overduidelijk in hun bedoelingen : om willekeurige vonnissen, subjectieve en partijdige beoordelingen en onduldbare inmenging in de meest intieme levenssfeer van de vrouw te vermijden, werd elke appreciatie van de noodsituatie aan de rechtbanken onttrokken en kan de rechter enkel nagaan of de voorgeschreven procedure werd gevolgd. De erkenning door de overheid van de instelling waar de abortusingreep kan plaatshebben, werd evenmin in het voorstel opgenomen. We zagen al waarom. Dat deze materie ondertussen gefederaliseerd was geworden en dus niet in een nationale wet opgenomen kon worden, vormde het formele tegenargument. Ondanks het grote belang dat de progressieve christenen van oudsher aan de verplichte opvangstructuren hechtten, kwam men terzake ook niet op de beslissing terug. De opvang moet gebeuren in een klimaat waarin geen druk kan worden uitgeoefend, geen oordeel wordt uitgesproken en geen verdenkingen worden geuit. De vrouw mag geen hulp of raad worden opgedrongen die haar in haar be-

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

slissing zou kunnen beïnvloeden. De "vrouw-beslist"-eis, die van bij het begin een van de meest controversiële elementen in het debat was geweest, kreeg dus uiteindelijk een feministische invulling.

Nog vóór het zomerreces, op 20 juni 1989, keurden de Verenigde Commissies het voorstel goed, met een meerderheid die groter was dan tijdens de eerste zitting: 26 commissieleden stemden voor, 2 onthielden zich en 15 stemden tegen. Tot die tegenstemmers behoorden de 10 CVP-ers, 2 PSC-ers en een lid van de Volksunie.[174]

Nu een meerderheid in het zicht was en het voorstel naar de plenaire zitting van de Senaat kon gaan, werd er van de zijde van de traditionalisten een mobilisatie-actie gepland, waarover we het verder nog zullen hebben. De voorstanders lieten evenmin na de publieke opinie te sensibiliseren om het voorstel te steunen en weifelende senatoren alsnog voor zich te winnen. Vanaf juni 1989 zette het Vrouwen Overleg Komitee een grootscheepse campagne op het getouw. De slogan "Gewenste kinderen, gelukkige kinderen. Abortus vrij" verscheen in Vlaanderen op reclameborden en op plaatsen waar het pro-legaliseringsfront op hulp kon rekenen. Het VOK organiseerde tevens een briefkaartenactie en de abortuscentra deden de senatoren informatiemateriaal geworden, waarin de tegenargumenten werden weerlegd. De Gentse hoogleraar Moraal E. Vermeersch stelde een geargumenteerd pleidooi op dat de senatoren eveneens bezorgd werd. De CGSO richtten persconferenties in en zetten onjuiste informatie over de abortuspraktijk en over hun eigen werking recht.[175] De meeting die door de voorstanders te Brussel georganiseerd werd, kende een groot succes.

Tijdens de behandeling van het voorstel in de Senaat, lieten de initiatiefnemers zich vervolgens niet uit het veld slaan door het initiatief dat de senaatsvoorzitter, de CVP-er Swaelen, bij het begin van de debatten nam. Op grond van het reglement vroeg hij een nieuw advies aan de Raad van State. Deze instantie oordeelde dat het begrip noodsituatie niet nauwkeurig is, niet objectief gedefinieerd kan worden, geen eigenlijke rechtsinhoud bezit en elke verwijzing ernaar bijgevolg beter uit de wet geschrapt kon worden. Voor de CVP was het onverantwoord dit advies te negeren, maar zowel Lallemand als Herman-Michielsens riposteerden dat de staatsraden het begrip ten onrechte als een nietszeggende motivering verwierpen.[176] Zoals in de meerderheid van dergelijke gevallen gebeurt, hielden

(174) Verslag van de Verenigde Commissies, a.w., blz. 166; Abortuscommissie keurt wetsvoorstel goed. In: *De Morgen,* 21 juni 1989; In: *Het nieuwsblad,* 21 juni 1989.

(175) M. GOOVAERTS, a.w., blz. 131, 137; In de ban van de ethische discussie. In: *De Morgen,* 24 oktober 1989; Abortus: de slag om de Senaat. In: *De Morgen,* 24 oktober 1989; Persconferentie CGSO. In: *De Standaard,* 28 oktober 1989; CGSO. In: *De Morgen,* 28 oktober 1989.

(176) M. GOOVAERTS, a.w., blz. 146; Raad van State wil noodsituatie gewoon schrappen. In: *De Standaard,* 2 november 1989; Michielsens handhaaft abortusvoorstel. In: *De Standaard,* 2 november 1989; Partijen verlaten hun stellingen over abortus niet. In: *De*

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

de voorstanders van het voorstel er geen rekening mee.

Het openbare senaatsdebat leverde voor het overige weinig nieuws op. De stellingen waren immers al lang betrokken. Geen enkel amendement werd dan ook aanvaard. De verslaggevers waren het er over het algemeen wel over eens dat de discussie rustig verliep. De uitslag van de stemming van 6 november 1989 leverde evenmin nog verrassingen op. De senatoren van PS, SP, Agalev, Ecolo, een meerderheid van PVV-ers en PRL-ers en de VU-er De Beul stemden voor; de PSC- en VU-verdedigers van het toetsingsrecht keurden het niet goed, daarin vanzelfsprekend gesteund door CVP en Vlaams Blok. Bij de Franstalige liberalen waren er slechts 2 onthoudingen, bij de PVV 4; de PSC-er Falise onthield zich eveneens. Een overtuigende wisselmeerderheid van 102 ja-stemmen en 73 neen-stemmen en 7 onthoudingen was op die manier tot stand gebracht.[177]

Tussen deze fase en de behandeling van het voorstel in de Kamer kregen de initiatiefnemers het nog even moeilijk. Zoals we verder nog zullen zien, was de CVP ondertussen van haar jarenoude onthoudingsstrategie afgestapt en had ze een eigen voorstel voorbereid. Midden februari 1990 berichtte de editorialist van *De Standaard* dat er een informeel gesprek had plaats gehad tussen de socialisten en de CVP om alsnog tot een vergelijk te komen: "Er werd nagegaan of het voorstel Herman-Michielsens/Lallemand een betekenisvolle wijziging zou kunnen ondergaan waardoor de houding van de christen-democraten van scherp afwijzend naar een constructieve neen-stem zou kunnen evolueren".[178] PS en SP gingen er niet op in en wezen elke koppeling af. Ze rekenden er kennelijk op dat de CVP zich niet aan een regeringscrisis en een onvoorspelbare verkiezingscampagne rond abortus zou wagen. De angst voor het radicalisme van de CVP-senaatsfractie was namelijk zo groot dat de voorstanders in geen geval duldden dat het voorstel terug naar de Senaat ging. Dat CVP-voorzitter Van Rompuy voordien verschillende malen had verkondigd dat het voorstel geen wet zou worden, had het wantrouwen evenmin doen afnemen. Hoewel de uitgeoefende druk volgens de insiders sterk was, bleef abortus voor SP en PS ogenschijnlijk een principezaak waarover niet gemarchandeerd kon worden.[179] Op andere punten werd kennelijk wel toegegeven. Dat

---

Standaard, 4 november 1989; Raad van State valt over noodsituatie. In *De Morgen,* 31 oktober 1989; Indieners houden vast aan hun tekst. In: *De Morgen* 2 november 1989; De vier pagina's van de Raad van State. In: *De Morgen,* 2 november 1989.

(177) X. MABILLE, Le débat politique d'avril 1990 sur la sanction et la promulgation de la loi. CRISP, *Courrier Hebdomadaire,* n° 1275, blz. 6-8; Abortuswet: 58% pro. In: *De Morgen,* 7 november .1989; Historische stemming. In: *De Standaard,* 7 november 1989.

(178) H. DE RIDDER, Mislukte poging. In: *De Standaard,* 13 februari 1990.

(179) PS en SP verwerpen elke koppeling. In: *De Standaard,* 13 februari 1990; Vraaggesprek met L. Detiège (Brussel, 3 augustus 1990) en L. Herman-Michielsens (Knokke, 1 augustus 1990), H. DE RIDDER, Verkeerd ingeschat. In: *De Standaard,* 24 februari 1990; F. VERLEYEN, De lekenstaat. In: *Knack,* 28 februari 1990; Interview met Premier Martens. In: *De Morgen,* 15 september 1990. Duidelijkheid over de precieze draagwijdte van deze

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

blijkt alleszins uit het verdere verloop. Op het CVP-verzoek om een Evaluatiecommissie op te richten die de toepassing van de wet zou controleren, haar zou evalueren en desgevallend corrigeren, werd wel ingegaan. Deze wens had de PSC-er Falise in de Verenigde Commissies van de Senaat al geuit en L. Herman-Michielsens had er toen niet negatief op gereageerd.[180] Er werd afgesproken dat deze Commissie nog vóór het zomerreces zou worden opgericht, waarmee we reeds volop in de toepassingsfase terechtkomen die, zoals vooropgezet, buiten het bestek van dit overzicht valt. Dat geldt eveneens voor de preventiemaatregelen die via informatieverstrekking over geboortenbeperkende middelen door de Gemeenschapsregeringen zouden genomen worden en die ook thuishoorden in de verzoeningsstrategie van de coalitiepartners.

De verdere afloop van de abortuskwestie in het Parlement lag van dan af zo goed als vast. De commissiewerkzaamheden in de Kamer hadden achter gesloten deuren plaats en leidden op 24 februari tot de goedkeuring van het voorstel met een overtuigend grote meerderheid. Een mat plenair kamerdebat volgde erop. Met de titel "Abortusdebat dobbert lusteloos verder in nagenoeg verlaten Kamerhalfrond", vatte een krant deze fase goed samen[181]Toch leverde de eindstemming nog een paar verrassingen op. Zo baarden de onthoudingen van de PSC-ministers Maystadt, Liénard en Thys enig opzien en zorgde de VU er ditmaal voor dat er ook bij de Vlaamse volksvertegenwoodigers een meerderheid voor het abortusvoorstel ontstond. Aanvankelijk had deze partij haar mandatarissen onder druk gezet om, samen met de CVP, tegen te stemmen. Zich beroepend op het pluralistische karakter van de partij had senator De Beul zich daaraan niet gehouden. Voorzitter Gabriëls eiste sancties. Het conflict tussen voor en tegenstanders mondde uit in een compromis : de VU-kamerleden zouden niet instemmen met het artikel dat aan de vrouw het beslissingsrecht gaf, maar zouden zich over het hele voorstel kunnen onthouden. Aldus geschiedde. Met een grote meerderheid van 126 voorstemmen, 69 tegenstemmen en 12 onthoudingen viel op 29 maart 1990 het doek over de parlementaire fase in het abortusdossier.[182]

---

onderhandelingen is er momenteel niet, zodat we ook geen zicht hebben op de werkelijke motieven die de CVP ertoe hebben aangezet af te stappen van een crisis-scenario.

(180) Abortus. CVP zou begeleidende maatregelen willen. In : *De Standaard,* 14 februari 1990 ; CVP noemt parallel voorstel voorbarig. In : *De Standaard,* 16 februari 1990 ; Avortement. In : *La Libre Belgique,* 27 maart 1990 ; Donderdag stemt Kamer over abortusontwerp. In : *De Standaard,* 26 maart 1990.

(181) *De Standaard,* 29 maart 1990.

(182) X. MABILLE, Le débat politique, blz. 8-13 ; Ook Vlaamse meerderheid in Kamer voor abortuswet. In : *De Standaard,* 30 maart 1990 ; Abortuswet goedgekeurd. In : *De Morgen,* 30 maart 1990. In verband met de VU-kwestie, zie : Gabriëls wil sancties tegen A. De Beul. In : *De Standaard,* 7 november 1989 ; Interview met A. De Beul. In : *Knack,* 15 november 1989 ; De stem van de Volksunie. In : *Knack,* 21 februari 1990 ; Besluiten bijzondere verzoeningscommissie. In : *Knack,* 21 februari 1990 ; Gesprek met voorzitter Gabriëls. In : *Knack,* 9 april 1990 ; Gesprek met A. De Beul. In : *Humo,* 21 juni 1990.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

C. *De reacties van de Vlaamse christen-democraten.*

Na meer dan een decennium van parlementaire activiteit rond het abortusdossier, werd eind maart 1990 een wet goedgekeurd door een meerderheid die dwars door de regeringscoalitie liep en die bovendien de afkeuring wegdroeg van de CVP. Rekening houdend met de centrale plaats die deze partij in het Belgische partijstelsel en in het politieke bestel in het algemeen inneemt - het was meer dan dertig jaar geleden dat een wet zonder de goedkeuring van de Vlaamse christendemocratie tot stand was gebracht[183]- roept deze besluitvorming heel wat vragen op. Het is dus zeker verantwoord om de verschillende stadia van deze laatste fase nog eens te doorlopen, ditmaal met de houding van de CVP als uitgangspunt.

De indiening van het compromisvoorstel moet naar alle waarschijnlijkheid wel hard aangekomen zijn, temeer daar er geheel buiten de christen-democratische partij om aan geëlaboreerd was geweest en het voorstel naar traditionele maatstaven zeer ver ging. De positie van de onbuigzame anti's in de partij werd er geenszins door afgezwakt, wat zich op verschillende vlakken uitte. Toen Vrouw en Maatschappij de resultaten van de reeds vermelde enquête onder de CVP-Vrouwen omstreeks diezelfde tijd openbaar maakte, botste de vereniging en haar leidende figuren op de krachtige tegenstand van de CVP. Voorzitter Swaelen betwistte de representativiteit van de enquête.[184] Steun aan het Pro Vita-Congres werd eveneens gegeven, gezien CVP-prominenten zoals M. Eyskens, F. Aerts, en Th. Kelchtermans het patroneerden of aanwezig waren.[185] Enkele maanden later, midden november 1986, formuleerde de partij het traditionele standpunt. Ondanks de inspanningen van een groepje progressieven om alsnog tot een dialoog met de voorstanders van de gedeeltelijke liberalisering te komen, bepaalde men opnieuw dat abortus slechts kon indien de vrouw in levensgevaar was. Wie een ander standpunt had, week af van de visie van de partij.[186] In de PSC gaf Wauthy eveneens uiting aan hetzelfde standpunt, hierin gesteund door de katholieke liberaal Poswick en de VU-er Anciaux. Ze dienden een voorstel in dat het respect voor het leven vanaf de conceptie in de grondwet wilde opnemen.[187] Een grondwetswijziging was echter weinig realistisch, zodat het voorstel veeleer als een morele dan als een louter politieke daad moet geïnterpreteerd worden. Het betekende wel dat de CVP in deze beginfase nog lang niet alleen stond in haar radicale afwijzing van het voorstel Lallemand/Herman-Michielsens.

---

(183) Sinds de val van de regering-Van Acker en de vorming van de regering-Eyskens (23 juni 1958), nam de CVP aan alle regeringen deel (T. LUYKX, M. PLATEL, *a.w.*, blz. 943-952).

(184) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique*, blz. 68 ; Zeg, 2 mei 1986 ; *De Standaard*, 29 april 1986 ; *Het Laatste Nieuws*, 30 april 1986.

(185) *De Standaard*, 30 april 1986 ; *De Morgen*, 29 april 1986.

(186) B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique*, blz. 69.

(187) *Ibidem*, blz. 106.; Kamer. Zitting 1985-1986. Gedrukte stukken, 18 maart 1986, nr 377.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Tijdens de daaropvolgende zitting van de Verenigde Commissies, werd de tegenhoudingsstrategie via afhoudtactieken dan ook verder gezet. De senaatsfractie stelde zich even ontoegeeflijk op als in het verleden. Commissieleden zoals Didden, Diegenant, De Clerck en Cooreman brachten het traditionele standpunt in zeer emotionele termen en met behulp van schokkende vergelijkingen naar voren.[188] Toen een meerderheid zich aftekende in de Commissie, wees fractievoorzitter Gijs zijn partij vervolgens op de gevaren van een wisselmeerderheid voor de verstandhouding binnen de regeringscoalitie met de liberalen. Het voorstel was immers zonder voorafgaandelijk overleg tussen de meerderheidspartijen tot stand gekomen. [189] We zagen al dat deze demarches mislukten, ook al omdat de PSC er niet op inging. En dit brengt ons bij een voor de CVP belangrijke wending in het debat. De zusterpartij betoonde namelijk wél bereidheid om tot een vergelijk te komen. Onder invloed van de progressieve kern die de PSC telde, werd abortus ook in die partij een vrije kwestie. Bij monde van senator Falise werd het reeds vermelde alternatief ingediend, waarbij aan de magistratuur de beslissing tot al dan niet vervolgen werd overgelaten.[190]

Heel wat vragen rijzen vervolgens als men de houding van de CVP tijdens de regeringsformatie van 1987-1988 onder de loep neemt. Vanwaar die toegeeflijkheid ten aanzien van de abortuseisen van PS en SP? Waarom gaven de CVP-onderhandelaars het dossier uit handen van de regering en kon het scenario van de wisselmeerderheid verder afgewikkeld worden? Was de aandacht voor de staatshervorming en voor de sociaal-economische problematiek zo allesoverheersend,[191] dat het abortusdossier naar de achtergrond verdween en formateur Dehaene er geen breekpunt wilde van maken? Speelde een zekere onderhandelingsmoeheid een rol, waardoor de kwestie pas in de laatste instantie bij de toponderhandelaars kwam en het zeer moeizaam tot stand gebrachte akkoord niet meer mocht of kon gehypothekeerd worden? Waren sommige CVP-prominenten er misschien nog steeds van overtuigd dat een wisselmeerderheid uiteindelijk niet zou gehaald worden? Of gingen ze ervan uit dat dit voorstel op zeer veel tegenstand in de publieke opinie zou stoten? Vragen die volgens sommige insiders veeleer een retorisch karakter hebben. Maar welke ook de motieven van de CVP mogen geweest zijn, vast staat dat de regeringsverklaring inzake abortus de weg naar de parlementaire oplossing veel korter heeft gemaakt.

Zo constateerde de CVP-senaatsfractie al vlug dat de aloude uitstelpolitiek niet langer meer met succes kon ingeschakeld worden. Het blok van voorstanders van een wetswijziging in de Senaatscommissies was daarvoor nu te sterk en te hecht

(188) Mondeling verslag van senator-rapporteur L. De Pauw-De Veen (Vraaggesprek met L. De Pauw-De Veen, Brussel, 18 juli 1990)

(189) M. DE WEERDT, Overzicht van het Belgische politieke gebeuren in 1987, blz. 171-172.

(190) Senaat. Zitting 1988-1989. Gedrukte stukken, 31 januari 1989, nr 582.

(191) Zie o.m. H. DE RIDDER, *Sire, geef me honderd dagen.* Leuven, 1989.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

geworden. Het CVP-voorstel om de abortuskwestie te communautariseren en door beide Gemeenschappen te laten behandelen werd eveneens afgewezen. De Franstalige voorstanders van de liberalisering hadden deze strategie al in 1984 ingeschakeld. Uiteraard om tegenovergestelde redenen. Zij hoopten op een positieve benadering vanwege de Franstalige Gemeenschap ; de CVP daarentegen ging ervan uit dat in Vlaanderen het meer traditionele standpunt gehandhaafd zou kunnen worden. De Voorzitter van het Brusselse Hof van Beroep had ondertussen de vraag aan het Arbitragehof gesteld, dat tot het besluit kwam dat enkel de nationale wetgever het strafwetboek kon wijzigen.[192] Dat zowel PSC en VU amendementen indienden, herleidde de kansen van de CVP-afhoudingspolitiek eveneens tot nul. Samen met het Vlaams Blok was de CVP-fractie de enige die nog steeds wilde beletten dat er besluiten vielen. Na de goedkeuring van het voorstel in de Verenigde Senaatscommissies kwam er in het traditionele kamp een actie tot stand. De bisschoppen herhaalden het kerkelijke standpunt : het recht op leven moet vanaf de conceptie gegarandeerd worden ; de meest kwetsbaren mag men niet aan de bescherming van de Staat onttrekken ; er zijn geen omstandigheden waarin abortus de minst slechte oplossing is en zwangere vrouwen moeten integendeel te allen tijde geholpen worden om de verantwoordelijkheid van het moederschap op zich te nemen ; abortus is een zonde, die ex-communicatie tot gevolg kan hebben.[193] De progressieve christenen waren door dit bisschoppelijke optreden duidelijk teleurgesteld. Ze betreurden het dat de Belgische Kerk weigerde na te gaan wat in een noodsituatie de meest menswaardige oplossing is.[194] Volgens een enquête vond 70% van de ondervraagden het trouwens ongepast dat de Kerk van haar moreel gezag gebruik maakte in deze zaak en twee derden waren voorstanders van de gewetensvrijheid van de katholieke politici.[195]

Voor de radicale tegenstanders was het bisschoppelijke optreden echter een hart onder de riem. In Pro Vita vonden ze in diezelfde periode een zeer actieve medestrijder. Een goed geleide campagne werd nu op het getouw gezet. Meer dan ooit ging deze vereniging nu het debat aan met onjuistheden, halve waarheden, slogans, schokkende beelden en soms regelrechte bedreigingen aan het adres van de (gematigde) voorstanders. Telefoons, dreig- en lasterbrieven, cassettes, films en zeer agressieve pamfletten werden in de campagne ingezet. Een CVP-se-

(192) M. GOOVAERTS, a.w., blz. 114 ; La Cour d'Arbitrage exclut l'avortement du champ du décret du 10 juillet 1984. In : *La Libre Belgique,* 14 juli 1989 ; Arrest Arbitragehof. Contraceptiedecreet staat abortus niet toe. In : *De Standaard,* 14 juli 1989 ; L'avortement communautarisé ? In : *La Libre Belgique,* 9 maart 1989.

(193) Les évêques belges et la dépénalisation de l'avortement. In : *La Libre Belgique,* 24 en 25 juni 1989 ; Danneels en het tegenoffensief. In : *De Morgen,* 24 juni 1989 ; Tekst van de bisschoppelijke verklaring. In : *De Morgen,* 24 juni 1989 ;

(194) Vraaggesprek met M. Aelvoet. In : *De Morgen,* 24 juni 1989.

(195) *Le Soir,* 20 september 1989.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

nator had het over "een georganiseerde golf"[196] en H. De Ridder omschreef de campagne achteraf in dezelfde krant als "zo radicaal en kwetsend eenzijdig dat ze niemand kon overtuigen, behalve de eigen leden".[197] In een aantal parochies werden missen en gebedsstonden gehouden "om de hemel om bijstand te smeken tegen dit mensonterende duivelswerk",[198] terwijl ook een bedevaart naar Banneux werd georganiseerd. Andere verenigingen, zoals Bewegingen voor het Leven, Mouvement Mondial des Mères, de Liga van het Kind en gehandicaptenorganisaties traden eveneens tot de actie toe. De KTRO zond een schokkende anti-abortusfilm uit en ook in andere christelijke zuilorganisaties werd aan de actie meegedaan. Deze van de geneeskunde-professoren van de KULeuven trok enige aandacht : grote advertenties werden in een aantal Vlaamse kranten geplaatst.[199] In de Tribune van *De Standaard* keerden drie hoogleraren van KULAK, UFSIA en KULeuven zich tegen "het vogelvrij verklaren van het meest broze menselijke leven" en hoopten dat "menswaardigheid het moge winnen van egocentrisme en individualisme."[200] De pers die tot de christelijke zuil gerekend wordt, bracht echter relatief weinig begrip op voor deze actie en voor het onwrikbare CVP-standpunt. Het electoraat van de partij manifesteerde zich nauwelijks.De pogingen om het katholieke bevolkingsdeel van Vlaanderen in verzet te brengen tegen het wetsvoorstel mislukten. De radicale tegenstanders hadden dus kennelijk onvoldoende zicht gehad op het tolerantieniveau van het Vlaamse electoraat inzake abortus.

De mislukking van deze campagne had tot gevolg dat de pragmatici in de CVP van nu af gemakkelijker op de voorgrond konden treden. Dat nam nog toe naargelang de senaatsdebatten uitwezen dat de afhoudingsstrategie ten dode was opgeschreven - ook de inschakeling van de Raad van State leverde immers niets op - en een wisselmeerderheid onafwendbaar werd. Premier Martens trachtte nog vóór de stemming in de Senaat naar een vergelijk te zoeken, maar de senaatsfractie hield ook nu nog vast aan haar principiële stellingname.[201] Met het oog op de debatten in de Kamer werkten de pragmatici ondertussen aan een eigen wetsvoorstel. Na een jarenlange politiek van "non-beleid", trachtten zij alsnog een eigen inbreng in het voorstel tot stand te brengen, het bij te sturen en dus "de politiek van het minste kwaad" te volgen. Vele buitenlandse christen-democratische partijen waren hen daarin vooraf gegaan. Voorzitter van Rompuy was van deze strategie een groot voorstander. Toen het einde van de senaatsfase in het zicht was,

(196) In den beginne was er niets. In : *Knack,* 18 oktober 1989 ; Abortus : de slag om de Senaat. In : *De Morgen,* 24 oktober 1989 ; Senatoren overspoeld met brochures en standpunten. In : *De Standaard,* 26 oktober 1989.

(197) H. DE RIDDER, Verkeerd ingeschat. In : *De Standaard*, 24 februari 1990.

(198) Oproep tot deelname aan gebedsstonde, Hasselt, 7 september 1989.

(199) De stille schreeuw van H. Van Rompuy. In : *Knack,* 18 oktober 1989 ; Het ethisch marathondebat. In : *De Morgen,* 24 oktober 1989 ; Abortus : de slag om de Senaat. In : *De Morgen,* 24 oktober 1989.

(200) Grenzen aan het beschikkingsrecht. In : *De Standaard,* 29 juni 1989.

(201) Interview met Premier Martens. In : *De Morgen,* 25 april 1990.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

kwam hij ermee naar buiten. In oktober 1989 werd het via sommige media gelanceerd[202]en eind november 1989 keurde het CVP-Congres het voorstel goed. De inhoud ervan sloot nauw aan bij het voorontwerp van Vanderpoorten : abortus kon in geval van incest, verkrachting of bij zware schade aan de gezondheid van de vrouw.[203] De CVP nam met andere woorden afstand van het bisschoppelijke standpunt. Dit lokte in sommige katholieke kringen opnieuw de aloude discussie uit dat gelovigen geen twee gewetens kunnen hebben en de katholieke gewetensnorm ook niet aan politici een compromis toelaat[204]De partijvoorzitter riposteerde dat de CVP een gedeconfessionaliseerde partij is die haar eigen houding in ethische kwesties bepaalt. De aanhangers van de Pro Vita-strekking- "een bijna fundamentalistisch deel van onze aanhang", noemde de voorzitter hen - werden dus openlijk voor het hoofd gestoten.[205]

We zagen al dat de argwaan van de voorstanders voor de CVP-senaatsfractie te groot was, om nog tot een consensus te komen en enkel de oprichting van de Evaluatiecommissie kon afgedwongen worden. Uit deze gang van zaken kan afgeleid worden dat de CVP-top geen regeringscrisis rond de abortuskwestie wilde. "Deze delicate materie verscheurt de harten en geesten zodanig dat wij niet kunnen aansturen op nieuwe verkiezingen", waren de woorden van de CVP-voorzitter[206]. De onvoorspelbaarheid van het resultaat van een verkiezingscampagne zal met andere woorden mede aan de basis van deze opstelling gelegen hebben. Dat er in de hoek Martens-Dehaene weinig bereidheid bestond om maximale druk op de regering toe te laten, zal echter eveneens wel meegespeeld hebben. Achteraf poneerde de politoloog L. Huyse de hypothese dat de CVP-top de negatieve houding van de koning kende en een zeer diepgaande crisis wilde vermijden. Er zou immers een explosieve situatie ontstaan als onder een regering zonder de CVP het christen-democratisch standpunt openlijk zou samenvallen met dat van de vorst.[207] In de huidige stand van het onderzoek kan deze stelling niet geverifieerd worden.Hield de CVP effectief rekening met de mogelijkheid dat er een kabinet zonder haar kon gevormd worden ? Het blijft een van de meest cru-

---

(202) Voor CVP kan Abortus bij incest en verkrachting. In : *De Morgen,* 3 oktober 1989 ; Abortus : de slag om de Senaat. In : *De Morgen,* 24 oktober 1989 ; CVP wil wet wijzigen voor welomschreven gevallen. In : *De Standaard,* 28 oktober 1989.

(203) H. DE RIDDER, Wat wil de CVP ? In : *De Standaard,* 28 november 1989 ; CVP over de Rubicon. In : *De Standaard,* 30 november 1989 ; De uitweg van de pragmatici. In : *De Morgen,* 5 december 1989 ; H. Van Rompuy stelt CVP tekst voor. In : *De Morgen,* 5 december 1989.

(204) Zie bijvoorbeeld : Mogen katholieke parlementsleden abortus onder bepaalde voorwaarden goedkeuren ?, *Verenigd in gebed,* Bree, februari 1987 ; In den beginne was er niets. In : *Knack,* 18 oktober 1989 ; M. Goovaerts, a.w. blz. 134.

(205) CVP over de Rubicon. In : De Standaard, 30 november 1989 ; Gesprek met H. Van Rompuy. In : *Humo,* 26 juli 1990 ; Gesprek met H. Van Rompuy. In : *Knack,* 1 augustus 1990.

(206) CVP noemt zichzelf ethische oppositie. In : *De Standaard,* 24 februari 1990.

(207) L. HUYSE, Als de koning staakt. In : *De Standaard,* 5 mei 1990.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

ciale vragen bij de analyse van de CVP-strategie in het abortusdossier.Huyses hypothese brengt ons tevens bij het laatste onderdeel van het besluitvormingsproces rond de abortuswet : het optreden van de vorst.

D. *De rol van het staatshoofd.*

Dat de koning op morele gronden zou weigeren de abortuswet te ondertekenen, was een gerucht dat reeds in een vroeg stadium van de behandeling van het voorstel in de wandelgangen de ronde deed. Al tijdens de senaatsfase had men er in de pers melding van gemaakt. De vermoedens werden nog versterkt na 's konings nieuwjaarstoespraak, waarin hij de nadruk legde op de bescherming van het kind, vóór en na de geboorte. Voor zijn politieke gesprekspartners had hij zijn houding evenmin verborgen gehouden. Van bij het begin had hij aangedrongen op een dialoog tussen de voor- en tegenstanders van het voorstel.[208] Na de eindstemming in de Kamer liet hij zijn morele bezwaren schriftelijk aan de premier weten : hij betreurde dat er geen consensus gegroeid was tussen de belangrijkste partijen, achtte de wet onaanvaardbaar omdat ze volgens hem als een vrijbrief voor abortus kon worden beschouwd en grievend was voor de gehandicapten. Voor zichzelf eiste hij het recht op een eigen geweten op en weigerde de wet dus te ondertekenen.[209] Zijn visie werd gedicteerd vanuit een overtuigd en strak afgelijnd katholicisme, dat van hem een pleitbezorger van de traditionele gezinswaarden maakte en uiteraard ook een tegenstander van abortus. Gezien de Belgische grondwet bepaalt dat de handtekening van het staatshoofd onontbeerlijk is om een wet rechtsgeldig te maken, was een zeer kritieke situatie ontstaan.

Om uit de impasse te geraken, stelde de koning zelf voor de grondwet zo te wijzigen dat hij niet hoefde te tekenen. Omdat dergelijke operatie enkel door een Constituante kon gerealiseerd worden, nieuwe verkiezingen vereiste en een twee derde-meerderheid, was de regering niet voor deze oplossing te vinden. De topministers zochten naar een scenario dat minder risico's inhield en stelden uiteindelijk de volgende regeling voor : op basis van art.82 zou de koning in de onmogelijkheid te regeren verkeren ; naar analogie met een procedure voorzien in geval van overlijden van de koning, zouden zijn prerogatieven overgedragen worden aan de in Raad verenigde ministers ; alle ministers zouden dan samen de abortuswet ondertekenen en uitvaardigen, waarna de koning na een stemming in de Verenigde Kamers opnieuw in zijn functie zou worden hersteld. Het was deze regeling die de instemming kreeg en ook gevolgd werd. In de nacht van 3 op 4 april 1990 werd de onmogelijkheid tot regeren vastgesteld en de wet ondertekend ;

(208) Voorlopig laat de CVP niet in haar kaarten kijken. In : *Knack,* 15 november 1989 ; Abortus. In : De Standaard, 13 februari 1990 ; Sire, geef me twee nachten. In : *Knack,* 11 april 1990 ; P. Belien in de onmogelijkheid te schrijven. In : *De Morgen,* 11 april 1990 ; P. BELIEN, Cutting to the heart of Belgium. In : *Wall Street Journal,* 1 november 1989.

(209) Koning Boudewijn aan premier W. Martens, 30 maart 1990. In X. MABILLE, Le débat politique, blz. 15

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

het Parlement werd uit lentereces teruggeroepen en op donderdag 5 april 1990 stemden de Verenigde Kamers met de gang van zaken in.[210]

De meeste constitutionalisten waren het erover eens dat de regering een juridisch zeer betwistbare keuze had gemaakt. Ze oordeelden dat art.82 van de grondwet niet diende om een conflict tussen de regering en het staatshoofd op te lossen. Sommigen hadden het zelfs ronduit over de overtreding en de manipulatie van de grondwet. Maar gezien het Parlement, als vertegenwoordiging van het soevereine volk ultiem bevoegd is om de grondwet te interpreteren en het aan de voorgestelde regeling zijn goedkeuring had gehecht, kon de grondwettelijkheid van de procedure niet betwist worden.[211]

Als politiek compromis was de oplossing echter wel bijzonder geslaagd. Een zware en waarschijnlijk uitzichtloze constitutionele en politieke crisis die zou zijn ontstaan uit het ontslag van de regering of uit de troonsafstand van de koning, had men vermeden. Geen van de regeringspartijen bleek bereid een periode van politieke instabiliteit te veroorzaken, temeer omdat niemand het resultaat van het conflict kon voorspellen. De oplossing liet zowel de koning als de ministers in hun functies. De monarchie zelf werd ook niet ter discussie gesteld, ook niet door de liberale oppositie die niet tegenstemde. Verkiezingen met abortus als inzet, werden eveneens ontweken. Een nieuwe stemming, die de voorstanders van de liberalisering ten allen prijze wilden mijden, was niet nodig. Daarom had de regering trouwens ook niet willen ingaan op het voorstel van de koning, want die oplossing zou wel een tweede stemming tot gevolg hebben gehad.

Volgens een opiniepeiling vond meer dan de helft van de ondervraagden dat de koning om morele redenen mocht weigeren om te tekenen en drie vierden oordeelden dat hij niet moest aftreden.[212] Grote groepen van de bevolking steun-

---

(210) Premier Martens aan koning Boudewijn, 3 april 1990 ; Koning Boudewijn aan premier Martens, 3 april 1990. In X. MABILLE, Le débat politique, blz. 16-18 ; Sire, geef me twee nachten. In : *Knack,* 11 april 1990 ; Crise constitutionnelle. In : *Le Soir,* 4 april 1990 ; België anderhalve dag zonder koning. In : *De Standaard,* 5 april 1990 ; Vijf dagen stille krisis. In : *De Morgen,* 5 april 1990 ; Le récit d'une crise. In : *La Libre Belgique,* 5 april 1990 ; La levée de l'impossibilité de régner est votée. In : *La Libre Belgique,* 6 april 1990 ; Le roi Baudouin est redevenu le Roi. In : *La Libre Belgique,* 6 april 1990 ; De koning is terug. In : *De Morgen,* 6 april 1990.

(211) Grondwetspecialisten aarzelend tot afwijzend. In : *De Standaard,* 5 april 1990 ; Grondwetspecialisten zijn nagenoeg eensgezind. In : *De Morgen,* 5 april 1990 ; M. DE WEERDT, Grondwet opfrissen. In : *De Standaard,* 8 april 1990 ; De waarschuwende vinger van Molitor. In : *De Morgen,* 5 april 1990 ; Inquiétude, perplexité, gêne auprès les juristes. In : *La Libre Belgique,* 5 april 1990 ; Grondwetspecialist Senelle : abortuswet onaanvechtbaar. In : *Het Nieuwsblad,* 10 april 1990 ; Idem. In : *De Standaard,* 10 april 1990 ; Sire geef me twee nachten. In : *Knack,* 11 april 1990 ; Debat tussen Alen en Perin. In : *De Morgen,* 11 mei 1990.

(212) Le roi et le droit à l'objection de conscience. In : *La Libre Belgique,* 6 april 1990 ; D. ACHTEN, Achterkant van een compromis. In : *De Standaard,* 11 april 1990 ; M. RUYS,

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

den hem dus als mens, maar zagen hem niet in de allereerste plaats als staatshoofd. Dat was geenszins het geval in het politieke milieu. Politici, politieke commentatoren, betrokkenen uit de academische wereld, e.d. vonden zijn gedrag ronduit omstreden.[213] De kritiek sloeg voornamelijk op het feit dat de vorst geen rekening had gehouden met de grondwettelijke traditie die aan de koning geen macht verleent buiten de hulp van de minister(s). De koning deed afbreuk aan zijn functie die hem gebiedt boven de partijen te staan en een bindteken te zijn tussen de samenstellende delen van de maatschappij. Zijn stellingname ging bovendien dwars in tegen de opvatting van de meerderheid van de democratisch verkozen vertegenwoordiging. De indieners en de voorstanders van het voorstel ervoeren de bewoordingen van zijn (openbaar gemaakte) brief als striemend en grievend. De Luikse constitutionalist Perin noemde hem "de koning van de moraal van de prinsen van de Kerk" en vertolkte daarmee de reacties van talrijke vrijzinnigen. De positieve reacties van Rome versterkten de verontwaardiging van deze groepen. Verschillende politieke commentatoren gingen dan ook vragen stellen naar het entourage van de koning en suggereerden dat zeer conservatieve katholieke en Spaanse Opus Dei-kringen daarin een belangrijke rol speelden.[214] Maar ook voor de CVP was de gecreëerde situatie allesbehalve comfortabel. De koning verweet die partij immers openlijk niet tijdig naar een compromis te hebben gezocht en de CVP-ministers waren bovendien verplicht geweest de door hen afgewezen abortuswet mede te ondertekenen.

Kortom, dat de koning de politieke klasse voor het hoofd had gestoten, stond wel vast. Met zijn weigering om de abortuswet goed te keuren, maakte hij dan ook een discussie los over de plaats van de monarchie in het Belgische politieke bestel. Op het besluitvormingsproces in het abortusdossier had deze discussie echter geen vat meer. Het door het Parlement goedgekeurde wetsvoorstel Lallemand/

Blijf van deze koning af. In : *De Standaard,* 13 april 1990 ; L. DE CLERCK, Het Koninklijk Geweten. In : *Gazet van Antwerpen,* 18 april 1990 ;

(213) Le Roi a cassé son image. In : *Le Soir,* 4 april 1990 ; F. Van den Broecke : koning hield op een bindteken te zijn. In : *De Standaard,* 6 april 1990 ; D. ACHTEN, Hoeveel minder ? In : *De Standaard,* 6 april 1990 ; Gabriëls : koningshuis is geen heilig huisje meer. In : *De Morgen,* 5 april 1990 ; Grondwetspecialisten aarzelend tot afwijzend. In : *De Standaard,* 5 april 1990 ; F. Perin : c'est ce que j'appelle un mensonge. In : *La Libre Belgique,* 5 april 1990 ; Lallemand en L. Herman-Michielsens. In : *De Standaard,* 6 april 1990 ; L. Onckelinckx, G. Clerfayt, M. Dardenne, M. Vogels, J. Gabriëls, G. Verhofstadt. In : *La Libre Belgique,* 6 april 1990 ; P. GOOSSENS, De monarchie, de soevereine volkswil en de demokratische tijden. In : *De Morgen,* 6 april 1990 ; IDEM, Over het simpele onderscheid tussen de mens en de koning Boudewijn. In : *De Morgen,* 6 april 1990 ; Gesprek met Gabriëls. In : *De Standaard,* 9 april 1990 ; D. ACHTEN, Nablussen. In : *De Standaard,* 19 april 1990 ; P. GOOSSENS, De hogere waarden, de democratie en de geseculariseerde wereld. In : *De Morgen,* 10 april 1990 ; M. RUYS, De bezorgde bemiddelaar. In : *De Standaard,* 7 september 1990.

(214) Wat bezielt Boudewijn ? In : *Knack,* 11 april 1990 ; Het rijke roomse leven van een staatshoofd. In : *De Morgen,* 7 april 1990 ; Gesprek tussen BRT-journalist F. Voets en J. Struye, BRT-magazine Aktueel, 12 september 1990, uitgeschreven versie, blz. 3.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Herman-Michielsens kreeg, zonder de toestemming van het staatshoofd, op 3 april 1990 de status van wet. Een unicum in de bijna veertigjarige regeerperiode van koning Boudewijn werd op die manier tot stand gebracht.

Nabeschouwingen.

Bij de aanvang van dit overzicht stelden we dat de strijd rond abortus in velerlei opzichten grondig afweek van de Belgische politieke tradities. In elke fase van het besluitvormingsproces troffen we inderdaad elementen aan die, in het licht van vroegere politieke evoluties, hoogst merkwaardig genoemd kunnen worden. In een land waar de politieke cultuur seksuele problemen ver verwijderd hield van het openbare debat, kwam een van de meest delicaat geachte onderwerpen op een vrij plotse en onverbloemde wijze als politieke eis aan de oppervlakte. Via straatmanifestaties, massale petities en de mobilisatie van de media, verscheen de eis vervolgens zeer snel op de agenda van de regering, om er echter weer even snel van te worden afgevoerd. Een commissie van deskundigen slaagde er niet in haar pacificatieopdracht te vervullen, ook al had de Belgische politieke elite bijzonder veel ervaring met dit mechanisme. De Ethische Commissie versterkte veeleer de onenigheid en was de directe aanleiding van een weinig consistente en ongecoördineerde parlementaire actie. In een periode van grote gezagsconcentratie bij de uitvoerende macht, was het al even uitzonderlijk dat de regering de kwestie naar het Parlement afschoof. Dat geen enkele van de regeringscoalities van dit "non-beleid" afweek en het ook gehandhaafd bleef tijdens de periodes dat er met "volmachten" geregeerd werd, riep evenveel vragen op. Een unicum was het ook dat er in het Parlement een consensus werd gevonden, dwars doorheen de regeringsmeerderheid. De voorstanders van het bereikte compromis hielden er in twee verschillende regeringsconstellaties aan vast. Een eerste keer tekende zich een meerderheid af tussen socialisten en liberalen en zaten deze laatsten in de regering; de tweede keer zaten de liberalen in de oppositie en waren de socialisten de coalitiepartners van de christen-democraten. Ook dat fenomeen had men nog niet eerder meegemaakt. Integendeel, wegens de toenemende machtsconcentratie bij de regering kregen parlementaire initiatieven gewoonlijk zeer weinig kans tot slagen en vervulde het Parlement hoe langer hoe meer een ratificatiefunctie ten behoeve van het door de meerderheid uitgestippelde beleid. De wijze waarop de wet bekrachtigd en uitgevaardigd werd, was al even uniek. Een sui generis procedure werd uitgedokterd om het staatshoofd toe te laten een democratisch tot stand gekomen parlementaire beslissing te negeren.

De inhoud van de wet hield al evenzeer een breuk met de traditie in. Daar waar levensbeschouwelijke problemen in België sinds 1884 steeds opgelost werden met inachtname van de eisen van de katholieke stroming en sinds 1919 via de systematische toepassing van de consensusregels, werd deze zeer gevoelige sociaal-ethische kwestie zonder inbreng, meer zelfs, zonder de goedkeuring van de christen-democraten, geregeld. Vergelijkt men de Belgische abortuswet met de

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

wettelijke beschikkingen in de andere Westeuropese landen[215], dan kan zelfs geconcludeerd worden dat ze tot de categorie van de minst restrictieve wetten behoort en zeer nauw aansluit bij de Nederlandse, Britse en Franse wetgeving. Ze vertrekt immers eveneens van de noodsituatie als legitimatiegrond en garandeert ook de zelfbeschikking van de vrouw. Ten aanzien van sommige aspecten is ze liberaler (facultatief advies); in andere opzichten is ze dan weer restrictiever (beperkte termijn, verplichte advisering inzake anticonceptiva, verplichte informatie over alternatieve mogelijkheden). Het staat echter buiten kijf dat de wet in geen enkel opzicht aansluiting vindt bij het traditionele katholieke standpunt en het progressieve christelijke standpunt er slechts in beperkte mate in teruggevonden wordt. Ze komt daarentegen in hoge mate tegemoet aan de standpunten van de vrouwenbeweging, van socialistisch links en van het vrijzinnige liberalisme.

Uit het overzicht kunnen verschillende elementen worden gelicht die deze, in zovele opzichten merkwaardige situatie, helpen verklaren. Het thema zelf levert daartoe heel wat aanknopingspunten. Zoals de meeste ethische kwesties, is abortus een onderwerp waarbij de algemene betrokkenheid van de bevolking zeer groot is. In tegenstelling tot andere politieke eisen, die zich gemakkelijker lenen tot een meer technische behandeling en dus beter afgeschermd kunnen worden voor de openbare arena, was dit een item waarover iedereen zich een mening kon vormen. De publieke opinie kon er met andere woorden vlugger en intenser door worden beroerd. Daarvan kregen we menig voorbeeld. Zowel door de voorstanders van de liberalisering als door de tegenstanders werden de meest diverse mobilisatie-acties ingeschakeld. Manifestaties, petities, alle mogelijke vormen van propaganda en interpersoonlijke beïnvloeding troffen we in verschillende stadia van de strijd aan. Ze wezen alle op de intensiteit van het conflict.

Politieke elites hebben in moeilijk oplosbare gevallen steeds de neiging om de besluitvorming uit te stellen. In een pacificatiedemocratie zoals de onze, is dat zelfs in hoge mate het geval. Maar wegens de grote publieke belangstelling was dit in het abortusgeval niet vol te houden. We zagen echter dat er op regeringsniveau geen akkoord kon gesloten worden. Zowel in 1973 als bij elke volgende regeringsformatie bleek dat de geëigende consensusmodellen niet tot een oplossing konden leiden. De mislukking van de Ethische Commissie was daar trouwens eveneens een bewijs voor. De bewindvoerders waren dus geconfronteerd met een bijzonder moeilijk beheersbare situatie : enerzijds was er de politieke onrust aan de basis, die tot openlijke conflicten kon leiden ; anderzijds het onvermogen om tot een compromis te komen wegens de te grote divergentie van de standpunten. Via twee strategieën trachtten ze het dilemma op te lossen. In een periode dat de communautaire kwestie al voor meer dan genoeg politieke onrust zorgde, probeerden ze de abortuskwestie te beheersen door op het niveau van de feitelijke situatie

(215) Législations des pays voisins, in B. MARQUES-PEREIRA, *L'avortement en Belgique,* blz. 153-155 ; A.M. DOURLEN-ROLLIER, Etude comparée de l'avortement devant la loi. In *L'avortement,* Parijs, 1971, blz. 105-119.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

toe te geven. Op langere termijn creëerden ze daardoor een toestand die nog moeilijker te beheersen viel, ook al omdat de rechterlijke macht weigerde het spel mee te spelen en aan de voorstanders van de liberalisering de gelegenheid tot nieuwe mobilisatie-acties gaf.

Het tweede onderdeel van de regeringspolitiek bestond erin de kwestie naar het Parlement af te schuiven. We zagen al dat deze afhoudingspolitiek gedurende meer dan dertien jaar gevolgd werd. Deze strategie bracht op haar beurt weer heel andere mechanismen in werking. Het directe resultaat was immers dat er parlementaire initiatieven kwamen, abortus een vrije kwestie werd en er over de partijgrenzen heen coalities tot stand werden gebracht. Een eerste aanzet daartoe werd in 1981-82 gegeven en in 1986 kwam er vervolgens een bijzonder duurzaam compromis uit de onderhandelingen te voorschijn. De partijdiscipline verviel eveneens op deze manier en de partijen moesten dissidenten toelaten, omdat de eigen overtuigingen en het geweten van de parlementsleden immers gerespecteerd dienden te worden. In alle partijen, met inbegrip van de CVP, had deze discussie plaats. Enkel deze laatste partij koos voor de stemdiscipline ; in alle andere, met inbegrip van PSC, VU en de milieupartijen, werd abortus een vrije kwestie en had de uiteindelijke stemming ook in die geest plaats.

Het Parlement kon in die omstandigheden bovendien veel meer het doelwit van belangengroepen worden, die dan ook een vrij grote speelruimte verwierven. Het Comité pour la Suspension des Poursuites speelde daar bijzonder goed op in. De wijzigingen die zich op sociaal-economisch, sociaal-cultureel en seksueel vlak aan de basis voltrokken en die in verschillende belangengroepen weerspiegeld werden, konden mede door deze gecoördineerde actie doorstromen naar het politieke milieu en naar de parlementaire vertegenwoordiging. Vooral de vrouwenbeweging slaagde er op die manier in zich te laten horen. Er kan immers geen twijfel over bestaan dat het feminisme via druk op de publieke opinie en via actie, belangen- en pressiegroepen zijn standpunt heeft kunnen laten prevaleren. Even belangrijk voor de totstandkoming van het compromis was de brugfunctie die de verschillende vrijzinnige belangengroepen, eveneens met de hulp van het Comité, hebben vervuld. Blokvorming langs vrijzinnige kant kwam op die manier tot stand. Dit front bleek hecht genoeg om twee regeringscoalities te overleven en het einddoel te bereiken. Dat deze frontvorming over de taalgrens heen plaats had, en in een periode dat socialisten en liberalen meer dan ooit verdeeld waren over de sociaal-economische problematiek, geeft alleszins aan dat het vrijzinnige bindmiddel in deze kwestie overheerste. De negatieve reactie op het ultieme CVP-voorstel moet trouwens in dezelfde context gezien worden.

De grote betrokkenheid van de bevolking bij het onderwerp, de moeilijke beheersbaarheid via de pacificatiemethodes en de vrees voor de intensiteit van het conflict, hadden tot gevolg dat de politieke elite bang was voor verkiezingen met abortus als inzet. Dat werd des te duidelijker toen het alsmaar moeilijker te voorspellen werd in welke richting een dergelijke verkiezingscampagne zou kunnen evolueren. Het was deze angst voor het onbekende die op cruciale ogenblikken

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

een decisieve wending aan het besluitvormingsproces gaf. Het pro-legaliseringsfront speculeerde er vanaf 1986 op dat de CVP geen regeringscrisis en geen parlementsverkiezingen rond abortus zou veroorzaken. De voorstanders van het wetsvoorstel kregen driemaal gelijk : bij de val van de regering in 1987, toen het conflict rond Happart centraal stond en niet abortus ; in 1989 toen de CVP genoegen nam met slechts een partiële inwilliging van haar eisen en in april 1990 toen de koningscrisis tot een anti-climax werd herleid. Om verkiezingen te vermijden werd toen door alle regeringspartijen een juridisch omstreden kunstgreep uitgevoerd, die echter tegelijkertijd een succesvol politiek compromis inhield.

Het type van besluitvormingsproces dat gevolgd werd, veronderstelde ten slotte ook dat de politici zeer goed de polsslag moesten kennen van wat er in de samenleving leefde. Uit het verloop van de politieke strijd kon worden afgeleid dat de voorstanders van de verruiming van de wettelijke mogelijkheden inzake abortus deze factor veel beter wisten in te schatten dan de tegenstanders. Met het feit dat een meerderheid van de bevolking zich niet zou verzetten tegen vergaande wijzigingen aan de strafwet, hebben de verdedigers van het compromisvoorstel terdege rekening gehouden. Het stelde hen in staat de band te leggen naar die sociale krachten die de samenleving verder wilden doen evolueren in een pluralistische richting en met de belangen van de vrouwenbeweging rekening wilden houden. Ook in christelijke bevolkingsgroepen werd deze strekking geheel of gedeeltelijk teruggevonden. De opstelling van Agalev, van de VU, van de PSC en van gelovige liberalen getuigde ervan. Zij haakten allen in op de morele tolerantie die in het katholieke bevolkingsdeel groeiende was en op de seculariserende trend die zich in dezelfde milieus liet gelden. De CVP-strategie daarentegen hield daar weinig rekening mee, of alleszins in een veel te late fase. Door te blijven vasthouden aan de traditionele opstelling, die vooral door de senaatsfractie gedicteerd werd en door Pro Vita op een doeltreffende wijze ondersteund werd, geraakte de CVP geïsoleerd van alle andere stromingen, met inbegrip van katholieken in de zusterpartij, in de VU, bij Agalev en bij een belangrijk deel van de eigen vrouwelijke aanhang. Ze werd op die manier herleid tot haar electorale en parlementaire getalsterkte. Op haar sterke zuilorganisaties kon ze evenmin rekenen. Niet alleen liet de gevoerde procedure dat niet toe, -het abortusdebat viel immers buiten de op de zuil gebaseerde consensusmechanismen - maar bovendien kon de zuilaanhang niet ingeschakeld worden. Tijdens de campagne vóór het senaatsdebat kwam dat maar al te goed tot uiting. Aan het abortusverbod hield het CVP-electoraat kennelijk in veel mindere mate vast dan de zuil- en partijkaders hadden gedacht. Men had kennelijk op de druk van de publieke opinie gerekend en die kwam er niet. Die misrekening had dan weer tot gevolg dat het offensief van het pro-legaliseringsfront niet meer kon gestopt worden. Het eigen CVP-voorstel kwam met andere woorden te laat. De houding van de koning hield een dusdanige explosieve crisisstof in dat het evenzeer uitgesloten was om via die weg de wet tegen te houden. Er restte de tegenstanders met andere woorden geen andere uitweg dan zich neer te leggen bij de bekrachtigingsoevereiniteit van de abortuswet.

This article from Res Publica is published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

Summary: **The liberalization of abortion in Belgium.**

The struggle for the liberalization of the law on abortion began in Belgium in 1970 when the taboo was breached in an initial bill. However, support by pressure groups failed and this led to a long period of nondecision, which may be explained by the disunity in the camp of the supporters on the one hand and the blocking tactics of the Flemish Christian Democrats on the other. In 1986 a compromise between supporters finally emerged, and via a majority which cut right through the governmental coalition an abortion law was approved at the end of March 1990, which closely corresponds to British, French and Dutch legislation. The catholic monarch's refusal to ratify the bill caused a political crisis which was solved by the unanimous signing by the assembled ministers.